

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Галина Гриценко

Новітня історія країн Європи і Америки

Методичні рекомендації до семінарських занять

**Дрогобич
2025**

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 7 від 26.06.2025 р.)

Рецензенти:

Ільницький Василь Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Попп Руслана Петрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск -

Петречко Олег Михайлович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Гриценко Галина.

Новітня історія країн Європи і Америки : методичні матеріали до семінарських занять. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2025. 153 с.

Посібник «Новітня історія країн Європи і Америки : методичні матеріали до семінарських занять», написаний відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Новітня історія країн Європи і Америки», затвердженої науково-методичною радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (протокол № 7 від 26.06.2025 р.)

Видання побудоване за хронологічним принципом і включає тематику семінарських занять, що охоплюють вузлові проблеми новітньої історії країн Європи і Америки означеного періоду, методичні рекомендації до них та список джерел і навчальної літератури.

©Гриценко Г.З., 2025

© Дрогобицький
державний педагогічний університет
імені Івана Франка, 2025

ЗМІСТ

Вступ

Рекомендовані підручники, посібники, збірники

ТЕМА 1. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин

ТЕМА 2. Сполучені Штати Америки. 1918 – 1939 рр.

ТЕМА 3. Великобританія. 1918 – 1939 рр.

ТЕМА 4. Франція 1918 – 1939 рр.

ТЕМА 5. Німеччина 1918 – 1939 рр.

ТЕМА 6. Революція і громадянська війна в Іспанії

ТЕМА 7. Італія. 1918 – 1939 рр.

Тема 8. Ліга націй в міжнародних відносинах 30-х рр.

Тема 9. Друга світова війна.

Тема 10. Формування біполярної структури міжнародних відносин

Тема 11. Сполучені Штати Америки. Канада. 1945 – поч. ХХІ ст.

Тема 12. Велика Британія після Другої світової війни. Основні тенденції розвитку.

Тема 13. Інтеграційні процеси у Західній Європі.

Тема 14. Франція. 1945 – поч. ХХІ ст.

Тема 15. Німеччина. 1945 – поч. ХХІ ст.

Тема 16. Повоєнна Іспанія: перехід від авторитаризму до демократії.

Тема 17. Нові параметри міжнародної та європейської безпеки у постконфронтаційний період.

ВСТУП

Нормативний курс «Новітня історія країн Європи і Америки» є однією з важливих дисциплін навчального плану по здобуттю вищої історичної освіти. Він читається для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету історії, педагогіки та психології. Вивчення новітньої історії зарубіжних країн з'ясовує питання соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, починаючи від 1918 р. до початку ХХІ ст. Курс ділиться на два періоди (1918 – 1945; 1945 – початок ХХІ ст.).

Цей предмет має на меті допомогти студентам зрозуміти і засвоїти всі етапи становлення, особливості перебігу подій: світової економічної кризи (1929 – 1932 рр.), соціального явища фашизму і націонал-соціалізму, особливостей міжнародної співпраці США, Канади, Франції, Великобританії, Німеччини, Італії та Іспанії у рамках Версальсько-Вашингтонської системи, причини початку Другої світової війни, особливості повоєнного відродження західноєвропейських країн, основи ідеологічного протистояння періоду «холодної війни», гонки озброєнь, етапи розрядки, глобальні проблеми кінця ХХ – початку ХХІ ст. Мета посібника – сприяти формуванню цілісного бачення сучасного світу у всій його складності, суперечливості, непередбачуваності, взаємозалежності, розумінні витоків і тенденцій становлення сучасної цивілізації, місця і ролі України в цьому процесі.

Навчально-методичний посібник ґрунтується на використанні різних підходів при вивченні даного курсу для більш глибокого засвоєння матеріалу при підготовці до семінарських занять, розуміння особливостей розвитку не тільки окремо взятих країн, але й ряду важливих аспектів становлення міжнародних відносин в період «холодної війни», періоду розрядки, пострадянського розвитку взаємовідносин в Західній Європі та світі.

Основою для підготовки кожного семінару є першоджерела: статті підписаних мирних договорів, актів, конвенцій, трактатів, що стосуються влаштування та існування західноєвропейських країн і США у міжвоєнний і повоєнний періоди, закони та інші нормативні акти тощо. Саме вони дають можливість засвоїти зміст найголовніших внутріполітичних та зовнішньополітичних напрямків політики кожної окремо взятої країни і в контексті міжнародної співпраці.

Крім того, всі теми семінарських занять включають завдання для самостійної роботи: складання таблиць, порівняльних політико-психологічних характеристик державних діячів, діаграм економічного розвитку тощо.

Рекомендовані підручники, посібники, збірники

1. Баран З. А., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П., Швагуляк М. М. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1918 – 1945). Київ : Генеза, 2011. 321 с.
2. Бінгем Дж. Всесвітня історія: повна ілюстрована енциклопедія / Д. Бінгем, Ф. Чандлер, С. Таплін. Київ: Країна мрій, 2007. 416 с.
3. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ : Видавничий дім Києво-Могилянська академія, 2006. 203 с.
4. Буглай Н.М. Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – 2012 рр.) : навчально-методичний посібник. Миколаїв : Іліон, 2013. 272 с.
5. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918 – 1945 рр. : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е видання, доповнене, перероблене. Київ, 2003. 412 с.
6. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002 роки) : навч. посібник. Київ : Либідь, 2004.
7. Газін В.П. Економіка і зовнішня політика Ваймарської республіки (1925 – 1933 рр.): східноєвропейські аспекти. Кам'янець-Подільський : Інформаційновидавничий відділ КПДПУ, 1999. 152 с.
8. Гончар Б., Мордвінцев В., Слюсаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 896 с.
9. Дейвіс Н. Європа. Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Основи, 2000. 1464 с.
10. Документальні матеріали зі всесвітньої історії [Текст] / уклад. Р. А. Дудка та ін. ; відп. ред. П. П. Моціяка ; Ніжинський держ. педагогічний ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2000. 114 с.
11. Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів: / пер. з франц. Київ : Основи, 1999. 903 с.
12. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики. XX – початок XXI ст. : навч. посіб. 2-ге вид., без змін. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. Київ : КНЕУ, 2008. 368 с.
13. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – 1945) : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ, 2013. 613 с.
14. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2013). [Текст] : навч. посіб / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Київ : Слово, 2014. 1056 с.
15. Іваницька О. П. Історія міжнародних відносин (1918 – 1945 роки) : навч. посіб. Київ, 2011. 432 с.

- 16.Історичні витоки та трансформаційні процеси доби «холодної війни» в Європі (1947 –1975 рр.): монографія. [Електронне видання] / за редакцією кандидата історичних наук, доцента С.В. Толстова. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. 347 с. Режим доступу: URL: <https://ivinas.gov.ua/images/978-617-14-0223-2.pdf>
- 17.Киридон А., Мартинюк В., Троян С. Словник-довідник міжнародні відносини.: *Країнознавство*. Ч. 1. Харків, 2011 127 с.
- 18.Козлітін В. Д. Друга світова війна 1939 – 1945 рр. : навч. посіб. Харків, 2001. 336 с.
- 19.Коріненко П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – 1945 рр.). Тернопіль : : Астон, 2003. 384 с. Режим доступу: URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Korinenko_Pavlo/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_ta_Ameryky.pdf?PHPSESSID=8lb9i4tsmkd37o9sek1j2jvl03
- 20.Країни Європи та Америки у спогадах сучасників (від початку XX ст. до Другої світової війни) / укладач О.І. Войтович. Одеса, 2003.
- 21.Марущак М. Й. Історія дипломатії XX століття. Львів : Бескид Біт, 2003. 303 с.
- 22.Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки. 1918 – 1945 рр. / за редакцією М. Швагуляка. Київ, 2005. 356 с.
- 23.Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок XXI ст.) : навч. посібник / З.А. Баран, Г.М. Кигіаренко, А.М. Козицький, С.П. Мовчан, Р.Б. Сіромський, М.М. Швагуляк ; за ред. М.М. Швагуляка. Львів : Тріада плюс, 2011. 700 с.
24. Постоловський Р. М. Світ на зламі епох: історія кінця XIX – середини XX ст. : навч. посіб. для студ. вузів. Київ, 2000. 240 с.
- 25.Рубаха Ю. Ліга Націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі. Львів : Видавничий центр ЛНУ, 2008. 84 с.
- 26.Рудько С.О. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини : підручник із курсу. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 298 с.
- 27.Сич О. Сполучені Штати Америки в міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.) : навчальний посібник. Чернівці, 2003. 203 с.
- 28.Сич О. Історія західного суспільства міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.) : навчальний посібник. Чернівці, 2013. 321 с.
- 29.Сокирська В В. Новітня історія країн Європи та Америки : навчальний посібник : к двох частинах. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Умань : ФОП Жовтий, 2013. Частина I (1918 – 1945). 570 с.

- 30.Тіндалл Дж. Історія Америки / пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. Львів : Літопис, 2010. 904 с.
- 31.Цветков Г. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917 – 1945 рр. : навчальний посібник. Київ, 1997. 367 с.
- 32.Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин : заявка на європейське лідерство. Київ, 2003. 277 с.
- 33.The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 1421 p.

ТЕМА 1. ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Заняття 1.

1. Організація роботи Паризької мирної конференції. Програми держав на конференції (США, Великобританія, Франція, Італія, Японія). «Велика трійка» – політико-психологічні портрети В. Вільсона, Л. Джорджа і Ж. Клемансо.
2. Мирний договір з Німеччиною (територіальні умови, питання колоній, військові і економічні статті, вирішення репараційного питання на Лондонських 1921 і 1924 рр., Гаазькій 1930 р. і Лозанській 1932 р. конференціях).

Заняття 2.

3. Мирні договори Версальської системи (Сен-Жерменський, Нейїтський, Тріанонський, Севрський). Рішення Паризької мирної конференції і етнополітична карта Центральної і Південно-Східної Європи після першої світової війни.
4. Організація Вашингтонської мирної конференції та її рішення.

Реферати:

- *Роль Версальсько-Вашингтонської системи в розвитку міжнародних відносин I чверті XX ст.*
- *Українське питання на Паризькій мирній конференції.*

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття, студент повинен повторити матеріал III-го курсу «Нової історії країн Європи і Америки» – останнє заняття за підсумками і наслідками Першої світової війни, оскільки новітній період починається з підбиття підсумків війни на завершальному етапі, а саме: вступ США у війну, позиція країн-учасниць як Троїстого союзу, так і Антанти, внутрішньополітична ситуація в Росії, Німеччині, Австро-Угорщині, умови підписання Комп'єнського перемир'я Німеччини з Антантою. Фактами довести, що США за всіма фінансово-економічними показниками наприкінці Першої світової війни, вийшли на перше місце.

Готуючись до *першого питання* теми, студент повинен з'ясувати необхідність та доцільність скликання Паризької мирної конференції, учасників конференції, статус на конференції Німеччини та її союзників, а також основну мету, яку переслідували і відстоювали представники держав-

переможниць у ході опрацювання і підписання мирних договорів з Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Болгарією і Туреччиною.

Необхідно обумовити, що головну роль на конференції відігравали лідери великих держав: президент США Вудро Вільсон, прем'єр-міністри Франції Жорж Клемансо та Англії Д. Ллойд Джордж. Визначити роль зібрання керівників: Ради десяти, Ради чотирьох. При розгляді першого питання акцентувати свою увагу на програми Вудро Вільсона. Ллойд Джорджа і Жоржа Клемансо, які містили в собі гострі суперечності щодо бачення облаштування повоєнного світу. Сформулювати своє бачення і позицію щодо доцільності вироблення умов мирних договорів «Великою трійкою», обґрунтовуючи її набутими знаннями на III курсі (позиція Італії на останньому етапі війни, зростання ролі Японії).

Необхідно підкреслити, що провідні держави, ставлячи за мету створення нової системи міжнародних відносин, мали закласти в умови мирних договорів неможливість порушення мирного співіснування держав з різним суспільно-економічним устроєм (Після Жовтневого перевороту в Росії світ поділився на дві суспільно-економічні системи – капіталістичну і соціалістичну). Довести, що організація та проведення Паризької мирної конференції була форумом переможців і лише переможців, позаяк до її участі не було допущено Німеччину, що відразу поставило її в позицію скривдженої держави, а також всіх її союзників. Не запросили на конференцію і Росію, розраховуючи на зміну там політичної ситуації.

Через вивчення політико-психологічних портретів лідерів «Великої трійки» треба показати розбіжності у підходах щодо повоєнного мирного влаштування світу. Проаналізувавши «14 пунктів» американського президента В. Вільсона, студент повинен зробити висновок, що в них були закладені такі принципові положення та провідні ідеї, як ведення відкритої дипломатії, роззброєння, створення спеціального міжнародного інституту Ліги Націй, задум якої базувався на вимозі права націй на самовизначення. Стосовно Франції, яка двічі за короткий період стала об'єктом німецької агресії. Основне завдання Ж. Клемансо полягало у створенні такого порядку, який би назавжди убезпечив її від нових нападів з боку безумовно сильнішої Німеччини, а тому вимагав насамперед непорушних гарантій власної безпеки (розділення Німеччини, вилучення з її складу територій, що можуть бути використані для агресії проти Франції, максимальне ослаблення та роззброєння). В ефективність Ліги Націй та колективної безпеки Ж.Клемансо не вірив, а тому головну увагу приділяв територіальним питанням і проблемі репарації.

Звернути увагу, що завданням англійської делегації було оформити договорами фактичні досягнення країни у війні. Л.Джордж відстоював свою позицію у розв'язанні територіальних проблем, не поділяючи підходів Франції до німецького питання, побоюючись встановлення французької гегемонії в Європі, вважаючи, що Німеччина має залишатися необхідною протизвагою Франції і фактором збереження європейської рівноваги.

Висновок з першого питання: далекосяжні задуми найбільших держав різко розходилися з дипломатичними заявами їхніх лідерів. Брак рівності у співвідношенні сил за столом переговорів, відмінність між офіційними парадними промовами і таємними планами їх учасників провіщали гостру боротьбу з усіх питань.

Для розкриття *другого питання* необхідно ознайомитися зі змістом Версальського мирного договору, який був підписаний 28 червня 1919 р. На основі вивчених статей 22-49 та 51-198 студенти повинні визначити територіальні обмеження, необхідність позбавлення Німеччини колоній, окремо з'ясувати умови виплати репарацій та їх загальний обсяг, обмеження щодо стану загального військового забезпечення, а також роль спеціальної репараційної комісії. Найголовнішим питанням у роботі конференції залишалося питання обговорення проєкту договору з Німеччиною. Гострі суперечки залишалися з усіх питань, особливо стосовно західного і східного кордонів майбутньої Німеччини, розмірів репарацій та їх розподілу між окремими країнами.

1. Позиція французької делегації щодо західного кордону, претензії і протидія Великої Британії та США.

2. Щодо східних кордонів Німеччини Ж. Клемансо підтримував вимоги польської делегації, Вільсон, Л. Джордж – щодо їхніх територіальних розмірів.

Питання репарацій розглядалося на міжнародних конференціях 1920 – 30-х рр., які стали важливим подіями щодо розв'язання гострих, не лише репараційних питань, але й зміцнення миру та повоєнної відбудови Центральної і Східної Європи. Необхідно при вивченні всіх проблем, які розглядалися на Лондонських 1921 і 1924 рр., Гаазькій 1930 р. і Лозаннській 1932 р. конференціях, показати суперечності між провідними країнами світу, що не сприяло виробленню адекватних рішень для збереження і підтримання миру та співробітництва у міжвоєнний період. Необхідно вказати країн-учасниць конференцій, їхнє ставлення до СРСР і роль Ліги Націй у підтриманні та збереженні миру. Ліга Націй як особлива форма міжнародного інституту мала гарантувати колективну безпеку щодо виконання підписаних мирних договорів. Студенти повинні відзначити важливість включення статей

заснування і діяльності Ліги Націй як складової Версальського мирного договору. Мандатна система.

Висновок: Версальський договір, котрий був розрахований на умиротворення Німеччини і всієї Європи, призвів до нових суперечностей, які надалі ще значно більше загострювалися і як наслідок призвели до вибуху Другої світової війни.

У *третьому питанні* необхідно вивчити умови статей мирних договорів, підписаних з Австрією (Сен-Жерменський, 10 вересня 1919 р., ст. 27-120), Болгарією (Нейїський, 27 листопада 1919 р., ст. 48-128), Угорщиною (Тріанонський, 4 червня 1920 р., ст. 36-275) і Туреччиною (Севрський, не ратифікований, 1920 р., Лозаннський, 24 липня 1923 р., ратифікований, ст. 1-20). Вказати причини, чому Севрський мирний договір з Туреччиною не був ратифікований. На основі підписаних договорів з країнами-союзницями Німеччини у Першій світовій війні підбити підсумок, що вони стали основою Версальської мирної системи (системи повоєнного устрою світу).

Студентам необхідно наголосити, що підписаний Сен-Жерменський договір був наслідком боротьби і компромісів, включав статті, які відрізнялися від програмних заяв В. Вільсона і Д. Ллойд Джорджа про дотримання справедливих інтересів народів Європи. Договір призвів до назрівання нових суперечностей між державами і національностями.

Розглядаючи умови підписаного 27 листопада 1919 р. Нейїського мирного договору, треба наголосити, що він позбавляв Болгарію виходу до Егейського моря; територія Західної Фракії відходила до Греції; частина Західної Болгарії передавалася Королівству СХС, а Південна Добруджа – Румунії. Стосовно Тріанонського договору, підписаного з Угорщиною, значну частину території Трансільванії і східну частину Банату отримала Румунія. Хорватія, Бачка і західна частина Банату переходили до Королівства СХС; Словаччина і Закарпатська Україна були передані Чехословаччині. Особливу увагу звернути на умови вироблення і підписання Севрського договору з Туреччиною, згідно якого Туреччина втрачала 75 % колишньої території Османської імперії.

Студенти, підбиваючи підсумок вивчених договорів, повинні підкреслити, що укладені переможними державами договори з Німеччиною та її союзниками, утворили Версальську систему, як доповнення рішеннями Вашингтонської конференції. Ця система договорів на думку учасників переговорів, мала умиротворити світ, за допомогою Ліги Націй забезпечити співпрацю між народами, мирне вирішення всіх суперечливих питань і не допустити в майбутньому кривавих війн. Однак, вище підписані мирні договори передбачали величезний тягар сплати репарацій щодо переможених

країн. Окрім того, поза увагою були національні інтереси народів, котрі прагнули своє визволення, не враховувалося етнічне розселення в окремих регіонах, при визначенні нових кордонів тощо. Все це призвело до нових національних проблем і суперечностей, спричинило нові національні проблеми і міждержавні суперечності, остаточного провалу Версальсько-Вашингтонської системи договорів і розв'язання Другої світової війни.

Четверте питання треба починати розглядати з підбиття підсумків роботи Паризької мирної конференції. Згідно з підписаними договорами було здійснено переділ колоніальних володінь переможених країн, загострилися суперечності у Тихоокеанському регіоні між Японією і США, Великою Британією, Францією та іншими державами, що володіли колоніями в Азії.

З вивчених інтересів і позицій кожного учасника конференції розкрити суть підписаного договору чотирьох держав (США, Великої Британії, Франції і Японії – про спільний захист острівних володінь в районі Тихого океану). Наголосити, що укладення договору чотирьох держав увінчалось значним успіхом американської дипломатії.

Особливу увагу звернути на гострі дискусії, що розгорнулися при обговоренні питання про обмеження морських і сухопутних озброєнь, які закінчилися підписанням 6 лютого 1922 р. договору п'яти країн (США, Великої Британії, Японії, Франції та Італії – про обмеження морських озброєнь та скорочення лінійних кораблів). Студенти повинні показати американо-японські суперечності стосовно Китаю. Розкрити суть політики і прийнятого принципу «відкритих дверей і рівних можливостей», що знайшли відображення у підписаному договорі дев'яти країн (США, Великої Британії, Франції, Японії, Італії, Бельгії, Голландії, Португалії, Китаю).

Отже, договір дев'яти країн свідчив, що, за рахунок спільних зусиль дипломатії США, Великої Британії та інших учасників переговорів, було значно потіснено Японію з Китаю.

Рішеннями Вашингтонської конференції були : підтвердження для США статусу провідної держави світу, послаблення економічних і військових позицій, насамперед Японії, у Тихоокеанському регіоні, позбавлення Великої Британії першості у військово-морській могутності.

Рекомендовані джерела інформації

1. Бурунов О. Прорахунки Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин в оцінках Г. А. Кіссінджера. *Записки історичного факультету*. Вип. 26, 2015. С. 155–163.
Режим доступу: URL: <http://zif.onu.edu.ua/article/view/62155/57788>

2. Віднянський С.В. Перша світова війна як прояв кризи європейської цивілізації та її вплив на народи Центрально-Східної Європи : у 2 кн. Кн. 1. Історичні нариси / упорядн. О. Реєнт ; ред. кол.: В.А. Смолій, Г.В. Боряк, В. С. Великочий та ін. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2014. С. 62–80.
3. Гуменної І. Версальський договір 1919 р. : мир чи перемир'я. *Історичний факультет*.
Режим доступу: URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25251/1/27_Humennoyi.pdf
4. Гервард Р., Горн Р. Війна під час миру. Збройні конфлікти в Європі після Першої світової війни 1917 – 1923 / пер. Ю. Джугастрянська, І. Соїра. К: Laurus, 2020. 292 с.
5. Городня, Н. Д. Російське питання на Паризькій мирній конференції у січні-лютому 1919 р. *Сторінки історії*, Вип. 48, 2019. Режим доступу: URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.48.2019.176381>
6. Дацків І. Українське питання на Паризькій мирній конференції: історіографічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. Тернопіль*, 2014. Вип. 1. Ч. 2. С. 184–191.
Режим доступу: URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5498/1/Dackiv.pdf>
7. Дацків І.Б. ЗУНР у боротьбі за незалежність на Паризькій мирній конференції 1919 р. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. № 1. С. 147–168.
Режим доступу: URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/admin,+problemi_vsesv-0116-9.pdf
8. Карпенко, Т. А., Овчаренко, О. І. Сутність і протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка. – 2019». *XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*, 2019. С. 85–87.
Режим доступу: URL: https://eprints.cdu.edu.ua/3478/1/rodzinka_2019%20-85-87.pdf
9. Павленко В.В. Нейський мирний договір 1919 [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.
10. Прихненко Максим Іванович Парчевська Вікторія Віталіївна. Ідеологічний чинник і Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. *Політичні проблеми міжнародних проблем та глобального розвитку. Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 1. С. 121–125. Режим доступу: URL: http://politicus.od.ua/1_2021/18.pdf

- 11.Локарнська конференція [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Локарнська_конференція
- 12.План Дауеса [Електронний ресурс].
Режим доступу: URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/План_Дауеса
- 13.План Юнга [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL:
http://uk.wikipedia.org/wiki/План_Юнга
- 14.План Юнга [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL:
http://uk.wikipedia.org/wiki/План_Юнга

ТЕМА 2. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ. 1918 – 1939 рр.

Заняття 1.

1. Дипломатія США на завершальному етапі війни. «14 пунктів В. Вільсона».
2. Особливості економічної кризи 30-х рр. у США. Антикризова політика президента Гувера та передумови переходу до політики державно-монополістичного регулювання.

Заняття 2.

3. Перші «100 днів» президента Ф. Рузвельта. Політика фінансового оздоровлення.
4. «Новий курс» Ф. Рузвельта – початок «нової ери» розвитку американського капіталізму (аналіз прийнятих законів щодо промисловості, сільського господарства, фінансів, соціальної сфери).
5. Особливості зовнішньої політики США напередодні Другої світової війни.

Реферати:

- *Рузвельт – людина і політик.*
- *Американські лауреати Нобелівської премії.*
- *Розвиток американського джазу.*
- *Основні тенденції в розвитку американської літератури (Т. Драйзер, У. Фолкнер, Е. Хемінгуей, Е. Сінклер).*

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття, студент повинен з'ясувати, яку мету переслідували США з прийняттям рішення участі у Першій світовій війні, які мотиви спонукали Вудро Вільсона виступити із нотою звернення 18 грудня 1916 р. про посередництво між воюючими сторонами. Пояснити позицію німецької дипломатії в питанні про укладення миру, причини початку Німеччиною необмеженої підводної війни проти США з 31 січня 1917 р. Вступ США у війну 6 квітня 1917 р.

За яких умов була підготовлена дипломатією держав Антанти на завершальному етапі війни програма, яка увійшла в історію як «14 пунктів» Вільсона, проголошена ним 8 січня 1918 р. Наголосити, що ця декларація і була офіційною програмою США повоєнного розвитку. Необхідно проаналізувати кожен пункт програми, звернути особливу увагу на те, що конкретні пропозиції, які були включені в «14 пунктів» Вільсона, зводились головню до такого:

- відкриті мирні договори, відкрите обговорення, після якого не буде ніяких таємних угод, а дипломатія буде діяти відкрито і у всіх на виду;
- абсолютна свобода торгового мореплавства в мирний і воєнний час.

Наприклад, у пункті 6 йдеться про врегулювання «російського» питання, яке передбачало: звільнення Німеччиною всіх окупованих територій; врегулювання всіх питань, що стосувалися Росії, а саме «повне і вільне співробітництво інших націй в наданні їй безперешкодної допомоги і нічим не обмеженої можливості прийняти незалежне рішення щодо її власного політичного розвитку та її національної політики». Пункти 7–8 містять вимогу, про звільнення Німеччиною всіх загарбаних територій, але не підкріплюються обіцянкою звільнити області, що були загарбані самою Антантою у Німеччини чи у Туреччини.

Аналізуючи програму, потрібно звернути особливу увагу на 14 пункт щодо заснування Ліги Націй, яка мала стати гарантом політичної незалежності й територіальної цілісності як великих, так і малих держав у повоєнному світі.

Висновок: назагал «14 пунктів» Вільсона як основу мирного повоєнного розвитку, як новий етап становлення міжнародних відносин схвалювали всі держави Антанти щодо умов проведення переговорів з німецьким блоком.

При розгляді *другого питання* треба підкреслити, що Герберт Гувер як третій президент-республіканець міжвоєнного періоду, як і обидва його попередники (Гардінг і Кулідж), свято вірив у непорушність принципів індивідуалізму, маючи твердий намір продовжувати їхній попередній економічний курс. Перемога республіканців забезпечувалася економічним піднесенням, яке було назване роками «процвітання» («проспериті»). Назвати причини «процвітання» США протягом 20 – 30-х рр. Однак з приходом Гувера в Білий дім «проспериті» тривало ще півроку, а восени вибухнула катастрофа. Пояснити, чому саме в Сполучених Штатах, де економіка в роки стабілізації досягла небаченого розвитку, масштаби кризи стали найбільш руйнівними. Студентам рекомендується скласти порівняльну таблицю, щоб показати масштаби світової економічної кризи:

Показати, що наслідки економічної кризи проявилися також у соціальній сфері (безробіття – 17 млн.), психологічний шок, що охопив широкі верстви населення тощо.

Розкрити суть перших антикризових заходів, здійснених президентом Гербертом Гувером: розширення обсягу громадських робіт, надання допомоги банкам, закупівля надлишків зерна у фермерів, введення мораторію на сплату зовнішніх боргів та репарацій тощо. Пояснити, чому програма антикризових заходів виявилася непослідовною і суперечливою з боку американської адміністрації, навіть з прийняттям ряду законів, а саме: створення у січні 1932 р. Реконструктивної фінансової корпорації (РФК), Федерального фермерського управління, прийняття нового тарифу щодо імпорту товарів, та плану «розподілу праці» влітку 1932 р.

Висновок: перебіг безпрецедентної кризи, яка охопила всі сфери американського суспільства, змусив президента Гувера поступитися принципами «твердого індивідуалізму», і хоча він не вдався до прямого державного втручання в економіку, але зробив перші кроки до фінансової допомоги з боку держави з метою подолання «великої депресії», що було передумовою формування політики державно-монополістичного регулювання.

Починаючи розгляд *третього питання*, студентам важливо зрозуміти необхідність прийнятих новим президентом Ф.Рузвельтом законів, які ввійшли в історію як перших «сто днів» для подолання економічної кризи в країні. Від Рузвельта очікували швидких і ефективних заходів. Конгрес надав йому на два роки надзвичайних повноважень, яких не мав навіть В. Вільсон під час війни. Пояснити, чому в основу «нового курсу» були покладені ідеї англійського економіста Дж. Кейнса, розкрити суть антикризових заходів Ф. Рузвельта на основі аналізу трьох груп законів. Перша група включала: регулювання та зміцнення кредитно-фінансової системи (скасування золотого стандарту, заборона вивозу золота з країни та обмін паперових грошей на золото, відокремлення інвестиційних банків від комерційних, запровадження державної системи відновлення й регулювання промислового виробництва і трудових відносин; впровадження обов'язкових правил «чесної конкуренції», які стосувалися обсягів виробництва, мінімуму зарплати та тривалості робочого тижня (40 год.), використання нових технологій і техніки, законодавче оформлення державної системи соціального страхування (пенсії за віком, допомога безробітним, права робітників на страйки, колективні угоди та створення профспілок). Друга група: подолання аграрної кризи, рефінансування фермерської

заборгованості. Третя група: організація трудових таборів для послаблення соціальної напруги.

Висновок: перших «100 днів» президента Ф. Рузвельта закінчилися частковим подоланням кризи за рахунок внутрішніх резервів, мобілізацією американського суспільства на вихід з кризи, роботою з оздоровлення економіки в плані «нового курсу», а найголовніше – що «новий курс» виявився успішним методом сприяння переходу від індивідуалістично-монополістичної стадії до державно-монополістичної, до державного регулювання усіх сфер суспільства.

Четверте питання доцільно починати з підбиття підсумків першого етапу «нового курсу» (1932 – 1934 рр.), який характеризувався проведенням заходів щодо оздоровлення економіки. На другому етапі (1935 – 1938 рр.) головним завданням залишалося питання реформування трудових відносин і соціальної сфери. Це було пов'язане з наростанням нової хвилі страйкової боротьби. Щоб зрозуміти процес врегулювання трудових відносин у ході економічної кризи, необхідно проаналізувати прийнятий 5 липня 1935 р. «Закон Вагнера». Довести, що робітниче законодавство за своєю суттю було ліберальним.

Висновок: «новий курс» поступово виводив країну з кризи, Ф. Рузвельту вдалося здійснити своєрідну перебудову американського капіталізму, надавши йому «соціалізованого» характеру через введення соціального страхування, пенсій для робітників, допомоги безробітним, інвалідам, сиротам і вдовам. Окрім того, сам фонд соціального забезпечення створювався за рахунок внесків робітників і відрахувань підприємців.

При розгляді *останнього* питання важливо наголосити, що лібералізм Ф. Рузвельта у внутрішній політиці адекватно відбився і в зовнішньополітичному курсі (встановлення радянсько-американських дипломатичних стосунків – 16 листопада 1933 р.; підписання торгівельної угоди 1935 і 1937 рр., якими передбачалося взаємне надання режиму найбільшого сприяння для взаємовигідних економічних зв'язків; проголошення політики «доброго сусіда» щодо країн Латинської Америки; виведення військ з Нікарагуа і Гаїті). Пояснити, чому США у зовнішній політиці і надалі продовжували відстоювати політику ізоляціонізму. Підтвердженням цієї політики було прийняття конгресом низки законів протягом 1935 – 1937 рр., що склали законодавство про нейтралітет Сполучених Штатів. Вказати на позитивні і негативні сторони такої позиції.

Обумовити, що на другу половину 30-х рр., окрім ізоляціоністського угруповання, склалося інтернаціоналістське, яке вважало, що роль пасивного спостерігача підірве міжнародні позиції США, особливо із загостренням і

наростанням небезпеки війни в Європі та світі. Інтернаціоналісти обстоювали активне зближення з демократичними країнами Європи, насамперед Великою Британією і Францією, усвідомлюючи, що фашистсько-мілітаристський блок створює серйозну небезпеку для США.

Висновок: події 1 вересня 1939 р. переконали президента США Ф. Рузвельта в його правильному розумінні щодо неможливості продовження ізоляціоністського зовнішньополітичного курсу 30-х рр., апогеєм якого став напад Японії на американську базу в Тихому океані Перл-Харбор 7 грудня 1941 р.

Рекомендовані джерела інформації

1. Атаманова Н.В. Особливості правового становлення «Нового курсу» президента США Ф. Рузвельта. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 3–6. Режим доступу: URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/3.pdf
2. Газін В.П. США у ролі світового лідера. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3-х томах. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 18. Т. 1. С. 14–15. Режим доступу: URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3343/Naukovi-pratsi-K-PNU-im.I.-Ohiienska-zbirnyk-za-pidsumkamy-zvitnoi-naukovoi-konferentsii%E2%80%93Vyp.18.%E2%80%93T.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Глобальні та національні проблеми економіки. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. Електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 22. 1005 с. Режим доступу: URL: <http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/16760.pdf>
4. Коляда І. «Новий курс» Ф.Д.Рузвельта і права опозиція. (Негативістська опозиція «Новому курсові» та методи її нейтралізації адміністрацією Ф.Д.Рузвельта (1932 – 1936 рр.)) [Text] / І. Коляда ; ред. І. Хижняк ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ : [б.в.], 2000. 238 с.
5. Кривонос Р. А. Макдональд Джеймс Рамсей. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
6. Савенко Г.Є. Досвід антикризової аграрної політики США: «Новий курс» Франкліна Рузвельта. Режим доступу: URL: <http://global-national.in.ua/issue->

7. Сухобокова О. Вплив Першої світової війни на консолідацію української діаспори США. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 4 (122). С. 51–54.
8. Тіндалл Дж. Історія Америки / пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. Львів : Літопис, 2010. 904 с.
9. Толстов С. В. Стратегічні підходи та пріоритети в зовнішній політиці США: від Г. Трумена до Д. Трампа. *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. № 1. С. 66–95. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2018_1_6.
10. Фісанов В. П. «Чотирнадцять пунктів» президента США Вудро Вільсона: документознавчі аспекти. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2014. Вип. 2. С. 208–224. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mfapim_2014_2_19.
11. Юрченко М. М. Особливості «нового курсу» Ф.Д. Рузвельта: політика виходу із кризи та можливість застосування її окремих аспектів в правовій системі України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 63–66. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2016_2_20.
12. Яковенко Ю.Л., Болотіна Е.В., Кваша О. Інавгураційні промови президентів США Ф. Рузвельта та Д. Байдена: історико-політологічний аналіз. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 158–163. Режим доступу: URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/32/25.pdf>
13. Цап Г. В. Джазове виконавство 20-х років ХХ століття як складова популярної американської музики. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2022. № 4. С. 118–122. Режим доступу: URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/269407-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-621435-1-10-20221220.pdf>

ТЕМА 3. ВЕЛИКОБРИТАНІЯ. 1918 – 1939 рр.

1. Особливості економічного і політичного розвитку Англії в 1918 – 1923 рр.
2. Причини партії торі. кризи Створення першого та другого лейбористських урядів (внутрішня і зовнішня політика, причини падіння урядів лейбористів).
3. «Національний уряд». Курс на оздоровлення економіки і виходу з кризи 1929 – 1933 рр.
4. Зовнішня політика Великобританії напередодні Другої світової війни.

Реферати:

- *Розвиток культури Великобританії в міжвоєнний період («Масова культура» 20-х рр.).*
- *Роль Англії в мюнхенській політиці.*

Методичні рекомендації

У першому питанні необхідно підбити підсумки Першої світової війни для Великобританії, відзначити, що людські та матеріальні втрати були великими. Посилюється і поширюється національно-визвольний рух в колоніях і залежних від Великобританії країнах (в Ірландії, Єгипті, Індії), розширення рамок самостійності Британських домініонів (імперська конференція 1917 р. та її рішення). Розкрити причини активізації страйкового руху в Англії, погіршення життєвого рівня населення як наслідку участі Великобританії у війні.

Звернути увагу на хід передвиборчої боротьби 1918 р., позиції ліберальної, лейбористської та консервативної партій, їхні програмні вимоги, а парламентські вибори, що відбулися згідно з новим виборчим законом, ухваленим у лютому 1918 р., привело до розширення британського електорату. В результаті змін з 1919 р. відбувається формування нової партійно-політичної системи, посилення виконавчої влади, розповсюдження практики «делегованого законодавства» (закони, що приймалися урядом за дорученням парламенту). Щодо основних напрямів внутрішньої політики коаліційного уряду Ллойд-Джорджа та прийняття закону 1920 р. про надзвичайні повноваження показати як ці зміни вплинули на загальну внутрішньополітичну ситуацію: погіршення становища робітничого класу, зокрема активізація робітничого, страйкового руху, найгірше становище у гірничій і текстильній промисловості, на залізниці, збільшення чисельності безробітних. Показати пошуки шляхів подолання повоєнної економічної кризи 1920 – 1922 рр. через нові ринки збуту, виборювання найбільшої частки репараційних виплат Німеччиною, придушення національно-

визвольних рухів у Північній Ірландії, Єгипті та Індії. Загострення національної проблеми і відстоювання ідеології англійського колоніалізму (С. Родс, Д. Чемберлен, Р. Кіплінг).

Наголосити, що післявоєнні британські уряди питанням соціально-економічного розвитку приділяли багато уваги, розпочавши галузеву перебудову британської промисловості.

При підготовці до першого питання студентам необхідно звернути увагу на особливості боротьби робітників за економічні та політичні права під керівництвом профспілок (тред-юніонів), відзначивши історичні традиції та коріння профспілкового руху, регулярність скликання конгресів тред-юніонів, створення генеральної ради. Порівняти ідеологію «старих» тред-юніонів (так званого «мондизму») і «нових», які підпали під вплив комуністичної партії і революційної ідеології, що визнавали необхідність класової боротьби.

Звернути увагу на взаємовідносини між Великою Британією та СРСР.

Висновок: у 1918 – 1923 рр. Англія переживала складний період економічного та політичного розвитку, що було наслідком Першої світової війни. Війна завдала значних економічних збитків: зросла державна заборгованість, спостерігався спад промислового виробництва і високий рівень безробіття. Уряд намагався відновити економіку шляхом фінансової стабілізації, повернення до золотого стандарту та політики жорсткої економії, що викликало соціальну напруженість.

Політично країна зіткнулася зі зростанням робітничого руху, страйками та посиленням лейбористської партії, яка вперше увійшла до уряду. Водночас зберігався вплив консерваторів, які прагнули зменшити соціальні витрати і контролювати зростання профспілкового руху.

У міжнародному контексті Велика Британія намагалася зберегти свої колонії та вплив у світі, укладаючи післявоєнні договори та розвиваючи Співдружність націй. Однак посилення США та Японії поступово зменшувало глобальну гегемонію Британської імперії.

Друге питання варто починати з розкриття причин кризи ідеології торі та розпаду коаліції консерваторів і лібералів. Зміни, що відбулися у політичній конфігурації двопартійної системи, привели до влади у 1924 р. лейбористів на чолі з Р. Макдональдом. Така зміна була пов'язана із запровадженням політики протекціонізму, тому студенти повинні наголосити, що питання запровадження протекціонізму було провідним у передвиборчій кампанії і що проти цього заходу рішуче виступили ліберали – традиційні поборники фритредерства. Проти запровадження протекціонізму

були й лейбористи, обґрунтовуючи свою позицію проголошенням лівих гасел.

У січні 1924 р. був сформований перший в історії Великобританії лейбористський уряд, у травні 1929 р. – другий лейбористський уряд, обидва очолювані Р. Макдональдом. Вказати, які з найважливіших соціальних законів були прийняті протягом 9-місячного перебування при владі першого уряду. Розглядаючи зовнішньополітичний курс, треба звернути увагу на роль Великої Британії у прийнятті «плану Дауеса», визнання Радянського Союзу і встановлення дипломатичних відносин (лютий 1924 р.). Вказати причини втрати підтримки з боку лібералів і оголошення відставки уряду (жовтень 1924 р.).

Вивчаючи причини перемоги лейбористів на парламентських виборах вдруге, необхідно вказати, що вони засвідчили закінчення змін у британській двопартійній системі повоєнних років. Наголосити, що після створення другого уряду лейбористів Великобританія перебувала в стані світової економічної кризи. У внутрішній політиці лейбористи не запровадили обіцяні економічні реформи з метою посилення державного контролю над економікою, щодо націоналізації шахт і залізниць. У зовнішній політиці дотримувалися подвійних стандартів.

Висновок: на початку ХХ століття партія торі (Консервативна партія) зіткнулася з серйозними кризами, зокрема: податкові реформи Ллойда Джорджа (1909) – «народний бюджет» спричинив конфлікт між Палатою громад і Палатою лордів, що підірвало авторитет консерваторів; втрата підтримки робітничого класу – через жорстку економічну політику та невдоволення військовими витратами; проблеми в Ірландії – зростання ірландського націоналізму та протистояння з уніоністами; Перша світова війна – хоч консерватори входили до коаліційного уряду Ллойда Джорджа, після війни вони зазнали серйозних викликів через економічні труднощі та соціальні зміни.

У результаті на виборах 1923 р. торі втратили більшість, що відкрило шлях до першого лейбористського уряду.

Третє питання доцільно починати із з'ясування причин падіння другого лейбористського уряду 1929 – 1931 рр., який не зміг вивести Великобританію з економічної кризи. Було утворено «національний уряд», який знову очолив Р. Макдональд. Проаналізувати результати парламентських виборів (жовтень 1931 р.), причини утворення нового уряду, програму та першочергові завдання з метою послаблення кризи: скасування золотого стандарту фунта стерлінга, створення «Стерлінгового блоку» – об'єднання 25 країн на чолі з Великою Британією, прийняття закону про

імпортні мита (лютий 1932 р.), запровадження «імперських преференцій». Показати значення прийняття Вестмінстерського статуту 1931 р. і створення Британської співдружності націй під егідою Британської корони для збереження подальшої величі і впливу Великобританії у Європі і світі.

Розглядаючи третє питання, треба з'ясувати політику консерваторів (з 1925 по 1929 рр.) у внутрішній політиці: політику «мондизму», розвиток нових галузей промисловості, зміни в географічному розміщенні нових промислових підприємств, зростання централізації виробництва; у зовнішній політиці: рішення імперської конференції 1926 р., взаємовідносини з Німеччиною та Італією, Францією, підписання Рейнського пакту 1925 р. та позиція англійської делегації у прийнятті «плану Юнга».

Висновок: ані перший, ані другий лейбористський уряди, ані в перші роки діяльності «національного уряду» не відбулося будь-яких суттєвих зрушень як у внутрішній, так і в зовнішній політиці, робітничий рух не відзначався особливою активністю, остаточний перехід консервативної партії та більшості британського електорату від традиційного фритредерства до протекціонізму. Втілення у життя цих принципів позитивно вплинуло на економіку країни.

Розгляд *четвертого питання* студенти повинні починати зі з'ясування позиції Великобританії на Паризькій мирній конференції (1919 р.) щодо повоєнного влаштування світу та ролі Великобританії у Версальсько-Вашингтонській системі мирних договорів. Звернути увагу на позицію і роль у Лізі Націй, в питанні репараційних виплат, ставленні до СРСР. Розкрити позицію Великобританії до перших актів агресії з боку країн антикомінтернівського пакту, політику «умиротворення» агресора. Показати причини утворення та діяльність право радикального, ультра націоналістичного угруповання «Британський союз фашистів» (1932 р.).

Чому Н. Чемберлен пішов на зраду національних інтересів країни, взявши участь у Мюнхенській змові (вересень 1938 р.) про розчленування Чехословаччини? Показати негативну роль виникнення фашистської партії «Британський союз фашистів» на внутрішньополітичну ситуацію і зовнішньополітичні стосунки Великобританії з європейськими країнами та у відносинах з СРСР напередодні Другої світової війни, а саме: маневрування на переговорах із СРСР, відхилення радянських пропозицій щодо ідеї колективної безпеки на англо-франко-радянських переговорах в серпні 1939 р. Розглянути зміни, які відбулися у колоніальній та імперській політиці Великої Британії у передвоєнні роки.

Висновок: політика потурання та «умиротворення агресора» привела до початку Другої світової війни. Зовнішня політика Великої Британії

напередодні Другої світової війни виявилася неефективною у стримуванні агресії нацистської Німеччини. Політика умиротворення лише сприяла посиленню Гітлера та дала йому можливість підготуватися до великої війни. Лише після нападу на Польщу Британія змінила курс і вступила у війну, визнавши неможливість подальших поступок агресору.

Рекомендовані джерела інформації

1. Велика Британія у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.). Режим доступу: URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/32297/
2. Гончаренко, А.В. Велика Британія та колоніальні протиріччя у період Першої світової війни 1914 – 1918 рр. (на основі документів міністерства закордонних справ Російської Імперії) [Текст]. *Сумська старовина*. 2019. № LV. С. 46–58. DOI: 10.21272/starovyna.2019.55.4.
3. Глобальні та національні проблеми економіки. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. Електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 22. 1005 с. Режим доступу: URL: <http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/16760.pdf>
4. Клець, В.К. Посібник до вивчення дисципліни «Історія Великої Британії» : [Текст] / В.К. Клець. Донецьк : РВВ ДНУ, 2018. 40 с. Режим доступу: URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/vybir/fistor/program_5b06539e3fe9f.pdf
5. Кривонос Р. А. Ллойд Джордж. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1 760 с.
6. Крушинський В.Ю., Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 222–223. Режим доступу: URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2005_4_222
7. Онищук О. М. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики Великої Британії та Франції у 1918-х – 1920-х роках. *Матеріали науково-практичних конференцій. Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання*. 2023. Режим доступу: URL: http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4004/1/Zbirnuk_materi_aliv_konferencii_2023-91-94.pdf
8. Остапенко Г.С. Спадкоємці королеви Вікторії й перші британські монархи ХХ століття: Едуард VII і Георг V. *Нова й новітня історія*. 1999. № 6. С. 129–153.
9. Семеняк К. Політика Великої Британії щодо безпеки в Європі у 1925 – 1939 рр. *Етнічна історія народів Європи*. Випуск. № 48. Режим доступу: URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2016/48/articles/8.pdf>

- 10.Ткачук Т. Мюнхенська угода 1938 року: підходи британського політикуму і дипломатії. *Європейські історичні студії*. 2018. № 10. С. 253–274. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2018_10_16.
- 11.Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. Київ, 2003. 227 с.
- 12.Яковенко Н. Чинник Співдружності Націй щодо вступу Великої Британії до ЄЄС (середина XX ст.). *Історичний журнал*. 2006. № 1. С. 15–24.

ТЕМА 4. ФРАНЦІЯ 1918 – 1939 рр.

Заняття 1.

1. Економічне та політичне становище Франції після Першої світової війни. Особливості стабілізації економіки.
2. Політичні та урядові кризи кінця 20-х рр. – початку 30-х рр.: колоніальні війни в Марокко і Сирії, уряд «лівого блоку», коаліційний уряд «національної єдності».

Заняття 2.

3. Фашистські ліги в боротьбі за владу. Уряд Народного фронту. Програма Народного фронту та її характер.
4. Особливості зовнішньої політики Франції у 30-х рр. та напередодні Другої світової війни.

Реферати:

- *Роль Жоржа Клемансо у підготовці і проведенні Паризької конференції (січень 1919 – серпень 1920 рр.).*
- *Французький модернізм в образотворчому мистецтві (совізм, сюрреалізм, кубізм).*

Методичні рекомендації

При розгляді *політичного становища* Франції після Першої світової війни треба звернути увагу на перебіг парламентських виборів у листопаді 1919 року, що промислова перебудова призвела до активізації страйкового руху, в якому брали участь близько 1,5 млн осіб. Війна і перші повоєнні роки економічної кризи сприяли значним змінам в ідеологічних поглядах населення і політичному спектрі французького суспільства – революційні, пацифістські, релігійні настрої, зростання націоналістичних і шовіністичних ідей, що було новим в політичному розвитку Європи.

Пояснити, чому парламентські вибори 1919 р. привели до створення широкої коаліції політичних сил, у яку ввійшли понад 10 партій. Дати аналіз програми Національного блоку і «Єднання праці і солідарність всіх суспільних верств», «Умиротворення релігійних суперечок». Показати позиції соціалістичної та комуністичної партій, які вступили до II Інтернаціоналу. Як уряди Національного блоку (перебували при владі до 1924 р., по чергово очолювані А. Міл'єраном, Ж. Лейтом, А. Бріаном, Р. Пуанкаре) розв'язували головну проблему – подолання економічної кризи і здійснення відбудови країни. Вказати наслідки «рурської авантюри».

Висновок: пожвавлення в окремих галузях промисловості переросло з 1924 р. в економічне піднесення, фінансове становище відзначалося стабільністю, Франція продовжувала залишатися державою-лихварем, протягом 20 – 30-х рр. Франція перетворилася з аграрно-індустріальної на індустріальну країну. Провідні політичні партії умовно поділялися на правих, центристів і лівих.

Друге питання варто розпочати з аналізу соціально-економічного становища та наслідків «Рурської авантюри» для країни перед парламентськими виборами 1924 р. До 1924 р. уряд Національного блоку очолював Р. Пуанкаре, який виявив повне безсилля у розв’язанні внутрішніх фінансових і зовнішніх проблем, пов’язаних з окупацією Рурської області. Утворення опозиційного блоку «Картелю лівих», який висунув демократичну програму як у внутрішній, так у зовнішній політиці забезпечило йому перемогу на парламентських виборах 14 червня 1924 р. Дати аналіз внутрішньої і зовнішньої політики Едуарда Еррію, котрий очолив уряд як лідер радикальної партії.

Використавши набуті знання з курсу «Новітня історія країн Азії та Африки», розкрити причини ведення двох колоніальних воєн в Марокко і Сирії урядом Лівого блоку. Показати наслідки цих воєн для фінансового становища Франції, популярності / непопулярності дій уряду серед населення, кризи уряду та створення нової коаліції партій «Національне єднання», яку очолив Р. Пуанкаре. Порівняти внутрішню і зовнішню політику Р. Пуанкаре 1924 і 1926 р. Показати економічний розвиток Франції за А. Бріана та А. Тардье, значення підписаного «пакту Бріана-Келлога», за що Бріан і Келлог були нагороджені Нобелівською премією миру. Звернути увагу, як уряд «Національного єднання» згідно з пацифістською концепцією Бріана розв’язував найголовніші зовнішньополітичні проблеми Франції: взаємини з Німеччиною, прийняття «плану Юнга», переходу до оборонної концепції, необхідність побудови «лінії Мажино», ідеї створення Федеративного об’єднання європейських країн для економічної співпраці і зміцнення системи безпеки («план пан-Європи»).

Проаналізувати початок та перебіг світової економічної кризи у Франції і визначити її особливості. Вказати, що економічна криза призвела до політичних криз та зміни урядів протягом 1929 – 1932 рр.

Висновок: політичні та урядові кризи 20 – 30-х р. у Франції були пов’язані не лише зі структурною перебудовою економіки, але й загостренням міжнародної ситуації в системі Версальсько-Вашингтонських договорів і позицією Франції у Лізі Націй.

При розгляді *третього питання* студентам необхідно звернути увагу на необхідність перегляду статей конституції, неефективності французької парламентської системи і вимоги встановлення влади «твердої руки». Виникнення профашистських сил необхідно розглядати із загальною фашизацією європейських країн (Італії, Німеччини) та великої популярності націонал-соціалістських ідей у Франції. Вказати, що ще в 20-х рр. в країні з'явилися перші фашистські групи, а їхні програмні документи багато в чому повторювали гасла німецьких нацистів та італійських фашистів. Прихід до влади в Німеччині Гітлера активізував європейський фашизм взагалі і французький зокрема. Наголосити, що в результаті невдалої спроби фашистського перевороту у січні 1934 р. виникла необхідність створення нової коаліції лівих партій. У липні 1934 р. соціалістична та комуністична партія підписали Пакт про єдність дій, а згодом до них приєдналася партія радикалів, профспілки та інші громадські об'єднання, які створили уряд Народного фронту.

При вивченні діяльності уряду Народного фронту необхідно дати аналіз програми, яка складалася з трьох розділів: «Політичні вимоги», «Економічні вимоги» і «Захист миру». Показати, як виконувалися урядом Леона Блюма Матіньонські угоди. Вказати на причини загострення суперечностей між партіями блоку, що призвело до відставки Л. Блюма. Розкрити діяльність радикала Е. Даладье і причини розпаду уряду Народного фронту.

Висновок: політичні суперечності між партіями Народного фронту (соціалістами, радикалами, комуністами) стали причиною втрати національного суверенітету і політичної незалежності Франції.

При розкритті *останнього питання* необхідно виділити основні напрями та особливості зовнішньої політики Франції у 30-х рр., наголосивши, що уряд Народного фронту проводив невдалу зовнішню політику, дотримуючись курсу на невтручання і умиротворення агресорів, що призвело до падіння його авторитету. Доцільно простежити взаємовідносини Франції з Радянським Союзом і Чехословаччиною, наслідки участі у Мюнхенській змові для Франції (курс на воєнізацію країни, скорочення витрат на соціальні потреби, прийняття закону 11 липня 1938 р. «Про організацію нації в період війни»). З'ясувати позицію французької делегації на переговорах 1939 р. з метою створення колективної безпеки, причини зриву англо-франко-радянських переговорів, які привели до підписання Пакту Ріббентропа-Молотова.

Висновок: політика умиротворення і потурання агресору з боку французького уряду призвела до втрати національної незалежності і окупації Франції.

Рекомендовані джерела інформації

1. Ачкаіназі Б. Внутрішні аспекти французької безпеки а першу повоєнну добу 1918 – 1924. *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Вип. 10. С. 9–14. Режим доступу: URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53035997.pdf>
2. Ачкаіназі Б. Пріоритети французької безпеки після Комп'єнського перемир'я 1918 р. *Науковий вісник Ужгородського університету серія «Історія»*, 2003. № 9. С. 147–155. Режим доступу: URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32731/1/%D0%90%D0%A7%D0%9A%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%97%D0%86%20%D0%91.%D0%9E.%20%28%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%29.pdf>
3. Асеева Н.Ю. Українсько-французькі художні зв'язки 20 – 30-х років ХХ ст. Київ, 1984. 123 с.
4. Варварцев М.М. Франція, Французька Республіка [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*. Т. 10: Т-Я / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2013. 688 с.
5. Ворона П. Особливості партійної системи Франції. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 134–142. Режим доступу: URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/vorona_osoblyvosti.pdf
6. Гомза І.А. Культ особи у Франції доби Другої світової війни: Маршал Петен як «спаситель нації». *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 108. С. 25–29.
7. Джуліані Ж.Д. Розчаровані європейці, або як Франція дивиться на кризу у Європі. *Зовнішні справи: суспільно-політичний журнал*. 2013. № 6. С. 19.
8. Жорж Клемансо: біографія та цікаві факти. Режим доступу: URL: <https://dovidka.biz.ua/zhorzh-klemanso-biohrafii-ta-tsikavi-fakty>
9. Кочубей Л.О. Сучасні особливості зовнішньої політики Франції в умовах модернізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 1. С. 93–113. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_1_9.
10. Кривонос. Р.Л. Ерріо. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1 760 с.
11. Малиновська Н.В. Зовнішньополітична стратегія Франції в багатополлярному світі на зламі ХХ – ХХІ ст. *Вісник НТУУ «КПІ»*.

Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2014. № 2 (22). С. 144–148.

12. Мягкий І.М. Відносини України та Франції у 1917 – 1920 рр. документах ЦДАВО України. *Архіви України.* 2010. № 3–4. С. 125-144. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2010_3-4_14

13. Обзор О. М. Винуватці поширення фашистських ідей у Франції за версією газети «L’Humanité» (1933 – 1934 рр.). *Історичні студії.* 2015. Вип. 54. С. 72–78. Режим доступу: URL: http://history.org.ua/LiberUA/MagIstSt54_2015/MagIstSt54_2015.pdf

14. Рудько С. О. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини : підручник із курсу. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 298 с.

15. Черкасов П. П. Раймон Пуанкаре – президент Третьої республіки. *Нова і новітня історія.* 2019. № 2. С. 156–172.

ТЕМА 5. НІМЕЧЧИНА 1918 – 1939 рр.

Заняття 1.

1. Економічна та суспільно-політична ситуація в Німеччині після Першої світової війни (1918 – 1924 рр.).
2. Проголошення Веймарської республіки (прийняття Конституції, особливості «республіки без республіканців», причини занепаду Веймарської республіки).
3. Роль США та Англії у відродженні воєнно-промислового потенціалу Німеччини.

Заняття 2.

4. Прихід нацистів до влади і консолідація фашистського режиму. «Ліва течія» фашистського режиму – брати Штрассери.
5. Державно-правова структура Третього Рейху. Роль НСДАП, СС, Вермахту.
6. Уніфікація релігійного життя в німецькому суспільстві. Роль науки і мистецтва в Третьому Рейху. Становище церкви.

Реферати:

- *Історіографія Листопадової революції.*
- *Історичний досвід Німеччини 20 – 30-х рр.*
- *Культура, освіта, наука під час фашистської диктатури.*

Методичні рекомендації

При висвітленні *першого питання* необхідно підбити підсумки Першої світової війни для Німеччини, дати аналіз соціально-економічного стану країни після війни, обумовивши, що із закінченням світової війни після підписання Комп'єнського перемир'я відбулися кардинальні зміни політичного устрою – переходом від напівабсолютистської державної влади до парламентської демократії, які набрали революційного характеру. Показати причини початку революції, у ході якої відбулося формування політичної влади «знизу», утворення робітничих та солдатських рад, складання шести особового уряду – Ради народних уповноважених. Які завдання стояли перед урядом, боротьба за суспільно-політичний устрій проголошеної республіки (9 листопада 1918 р.). Пояснити, в чому полягала необхідність проведення у життя ідеї парламентської демократії з боку СДПН (соціал-демократична партія Німеччини). Проаналізувати хід виборів до Національних зборів та їхні результати.

Щодо аналізу економічної ситуації в Німеччині, необхідно звернути увагу на умови статей підписаного Версальського мирного договору, умови виплати репарацій, посилення інфляційних процесів, наслідки окупації Руру для економічної стабілізації в країні, запровадження перехідної валюти – рентної марки.

Висновок: протягом 1918 – 1924 рр. незважаючи на суспільний неспокій, політичні кризи, економічну нестабільність на 1924 р. Німеччина, як й інші західноєвропейські країни, вступила в період економічного піднесення та політичної стабілізації (1924 – 1929 рр.).

Переходячи до *другого питання* доцільно зупинитися на політичному житті Німеччини: простежити еволюцію партійної системи, виокремити причини, які призвели до Листопадової революції та дати характеристику програми дій партій у початковий період революції – СДПН, НСДПН (Незалежна соціал-демократична партія Німеччини), Союз Спартака, КПН (Комуністична партія Німеччини). Розкриття змісту і суті Веймарської конституції треба починати зі з'ясування необхідності утворення так званої «веймарської коаліції».

Наголосити, що головним завданням Національних зборів була розробка і прийняття нової конституції. Парламент схвалив її 31 липня, а підписана президентом, 11 серпня 1919 р. вона набрала юридичної сили.

Розкриваючи суть поняття «республіка без республіканців», варто звернути увагу на невідповідність задекларованих демократичних принципів Веймарською конституцією та політикою, яку проводив уряд; на труднощі внутріполітичної ситуації, яка була пов'язана з ходом Листопадової революції, вимог різних політичних сил та наростанням ультраправого руху на чолі з Гітлером.

Висновок: революційні події в Німеччині (1918 – 1923 рр.), прийняття Веймарської конституції (1919 р.) мали сприяти становленню демократичного німецького суспільства, однак антидемократичний, антинародний виступ Гітлера в Мюнхені (1923 р.) поклав край надіям і сподіванням щодо можливості втілення демократичних принципів для відроджуваної нової Німеччини.

При підготовці *третього питання* студентам необхідно вивчити документи: «Версальський договір. 28 червня 1919 р.», «План Дауеса. 30 серпня 1924 р. (Доповідь комітету експертів репараційної комісії)», «Локарнський договір між Німеччиною, Бельгією, Францією, Великобританією та Італією. 16 жовтня 1925 р.», «План Юнга. Січень 1930 р. (Доповідь комітету експертів репараційної комісії)». На основі вивчених умов, які були висунуті Англією, Францією та США, показати труднощі

економічної відбудови, політичної нестабільності, загострення соціально-класових суперечностей, які призвели до невиконання Німеччиною репараційних зобов'язань. Це викликало негативну реакцію Франції, Англії і США. «Рурська авантюра» Франції стала причиною перегляду репараційних платежів. Висвітлити роботу експертних комітетів, очолюваних американцями Чарльзом Дауесом та Оуеном Юнгом, які запропонували зміну щорічних репараційних виплат та їхніх джерел.

Для глибшого вивчення третього питання необхідно приділити увагу проблемам, які вирішували Генуезька та Гаазька конференції (квітень-липень 1922 р.), умовам підписаного Рапальського мирного договору (16 квітня 1922 р.), а також рішенням Лозаннської (липень 1923 р.) і Локарнської (травень 1925 р.) конференцій. Для розкриття ролі США та Англії у відродженні воєнно-промислового потенціалу Німеччини необхідно вивчити формування зовнішньої політики в умовах після придушення «пивного» путчу. Ідеологом і керівником німецької зовнішньої політики був Г. Штресман, за якого в роки відносної політичної стабільності в країні відбулися певні успіхи німецької дипломатії у західній політиці: прийняття «плану Дауеса», задоволення французьких прагнень до зміцнення своєї безпеки, прийняття Німеччини до Ліги Націй, ліквідація союзницької контрольної комісії, що опікувалася роззброєнням Німеччини; політика зближення з Францією поступки в питанні воєнних відшкодувань, що дало можливість отримати великі обсяги іноземних кредитів: за 1924 – 1930 рр. – на загальну суму 25,6 млрд. рейхсмарок (США, Англія).

Висновок: США та Велика Британія відіграли ключову роль у відродженні воєнно-промислового потенціалу Західної Німеччини після Другої світової війни. В рамках політики стримування радянського впливу у Європі, ці країни сприяли економічному підйому ФРН, що зокрема включало підтримку відновлення промисловості, зокрема металургійної, машинобудівної та хімічної галузей. Політичні й економічні рішення США та Великої Британії не лише сприяли відновленню економіки Західної Німеччини, але й заклали основу для її повернення як важливого воєнно-промислового гравця у Європі.

Четверте питання студенти повинні почати з обґрунтування приходу нацистів до влади, з аналізу перебігу економічної кризи в Німеччині, зробивши висновок, що правляча економічна і політична еліта дійшла висновку про подальшу безперспективність демократичних методів управління державою, необхідністю трансформувати буржуазну демократію з остаточною метою її повного скасування і передовсім ізолювати соціал-демократів в уряді Мюллера Веймарської республіки. Показати зростаючу

роль партії католицького Центру в рейхстазі та її представника Брюнінга, який очолив уряд. Наголосити, що саме президентський уряд Брюнінга поклав початок нового етапу ліквідації буржуазної демократії, знищення політичних і соціальних прав німецького народу, етапу, який, зрештою, завершився передачею влади Гітлерові. Брюнінг був першим, хто почав скасовувати демократичні установи, вводити надзвичайний стан, створювати надзвичайні закони і застосовувати збройні сили. Підкреслити, що лідери Центру, домагаючись союзу з фашистами, проявляли принципову готовність домовитися з ними і послідовно йшли на поступки реакції, обумовивши, що головним спонукальним мотивом при цьому був страх перед можливістю соціальних потрясінь.

Перебіг економічної кризи в Німеччині супроводжувався загостренням і наростанням політичної кризи. Студенти на прикладі парламентських виборів протягом 20-х рр повинні показати зростання авторитету, збільшення голосів виборців за НСДАП.

Показати роль щодо консолідації фашистського режиму через створення системи допоміжних організацій – «Гютлерюгенд», «Націонал-соціалістичне фрауншарт», «Нацистський студентський союз», «Союз викладачів вищої школи», «Союз німецьких дівчат». Також показати важливу роль у підтримці нацистів з боку великого капіталу як німецького, так і закордонного. Отже, маючи величезний пропагандистський апарат, одержуючи значну фінансову допомогу від монополій, користуючись підтримкою з боку веймарських урядів, фашисти значно посилили свій вплив на маси.

Для повної характеристики парламентських виборів 1932 р. необхідно показати позиції обох робітничих партій Німеччини в умовах посилення загрози з боку фашистів – СДПН і КПН. Вказати причини, які на початку 30-х рр. призвели до розколу німецького робітничого класу.

30 листопада 1933 р. в історії Німеччини настав період фашистської диктатури – на посаду імперського канцлера був призначений Адольф Гітлер.

Висновок: прихід фашистів до влади в результаті парламентських виборів в липні 1932 р. стало свідченням того, що нацистська партія стала впливовою політичною силою в Німеччині, створивши масову соціальну базу, що дало їй можливість вступити у безпосередню боротьбу за завоювання влади.

П'яте питання необхідно починати з розгляду умов формування Гітлером свого кабінету після оголошення його главою уряду 30 січня 1933 р. Головними завданнями фашистського уряду були: розгром організованого

робітничого руху, ліквідація всіх демократичних інститутів (рейхстагу, Веймарської конституції – автономії земель тощо), концентрація усієї влади знизу до верху в руках нацистської партії. Створення в Німеччині державної системи фашистського терору розпочалося з прийняття рішення про розпуск рейхстагу і призначення нового рейхстагу, в якому гітлерівці розраховували забезпечити собі абсолютну більшість.

Для характеристики формування державного апарату студенти повинні з'ясувати позицію Гітлера та його оточення до комуністів, проведення організаційно-економічних заходів через реалізацію двох чотирирічних планів (одного – на врятування селянства «в ім'я збереження харчів і життя народу», іншого – на «порятунок німецьких робітників шляхом могутнього і багатобічного наступу на безробіття»). Застосування демагогічних заяв Гітлером пришвидшило складання класичного зразку тоталітарного режиму. Дати аналіз прийнятих 4 лютого 1933 р. надзвичайних декретів «На захист народу і держави», «На захист німецького народу», згідно яких скасовувалися свобода особи, слова, друку, зборів, надання необмежених прав поліції. Основою фашистського режиму стали загони СА і СС, які були наділені правом «допоміжної поліції», стали частиною державного апарату, отримали необмежені права для нападу на зібрання і демонстрації антифашистських організацій.

Особливе місце у формуванні і утвердженні фашистського режиму займає спланована і проведена провокація проти залишків демократичних прав і свобод – підпал будинку рейхстагу 27 лютого 1933 р. З'ясувати, яку мету мали гітлерівці: покласти провину за це на комуністів, залякати обивателів загрозою «комуністичної змови», розгромити КПН, в очах Заходу мати вигляд «рятівників Німеччини» від громадянської війни, виправдати терор і переслідування демократів, відвернути увагу світової суспільної думки від варварського походу проти культури і цивілізації, який розгорнувся у фашистській Німеччині. Розкрити хід Лейпцизького процесу. Показати результати парламентських виборів 5 березня 1933 р., остаточний наступ на комуністичну партію, роль штурмовиків рейхсверу і загонів «Сталевого шолома» щодо прийняття закону про наділення Гітлера надзвичайними повноваженнями. Цей закон 24 березня 1933 р. став основою основ усього фашистського законодавства: введення в дію т. зв. «політики уніфікації» – тобто встановлення всевладдя монополістичного капіталу, при цьому не прикриваючись ніякими буржуазно-демократичними формами. Розглянути становище профспілок, наголосивши, що, спираючись на досвід фашистської Італії, нацисти створили власні профспілки, контрольовані партією.

За законом «Проти утворення нових партій» від 14 липня 1933 р. заборонялося існування в Німеччині будь-яких політичних партій, окрім націонал-соціалістської, а згідно зі спеціальним розпорядженням Гітлера від 26 січня 1937 р. будь-яке призначення на державну посаду, здійснене без згоди відповідних органів нацистської партії, вважалося недійсним. Таким чином, нацистська партія стала частиною урядової системи. Партія мала воєнізовану структуру, члени партії були зобов'язані підкорятися наказам і вказівкам місцевих фюрерів, які призначалися зверху; злочини, здійснені членами партії, розглядалися особливими судами, виокремленими із загальної судової системи. Доцільно також наголосити, що фашистська уніфікація була спрямована на ліквідацію чинних до того часу в Німеччині органів буржуазно-демократичного самоврядування та місцевої автономії. Прийняті закони «Про нову побудову імперії», «Про верховного главу держави Німецької імперії» аналізувати на основі поданих таблиць у частині другій. На основі таблиці «Імперія СС» вивчити базу розгортання фашистського апарату терору, очолювані Гімmlером загони СС. Гестапо, поліція безпеки і СД охоплювали щупальцями всю Німеччину. Особливу увагу звернути на те, що невід'ємною частиною фашистського механізму терору були концентраційні табори, що почали створюватися відразу після приходу фашистів до влади. Доповненням до формування державно-правової структури Третього рейху став Вермахт, а Гітлер був оголошений головнокомандувачем збройних сил фашистської Німеччини.

Висновок: з моменту призначення главою уряду керівника фашистської партії Гітлера 30 січня 1933 р. створення в Німеччині державної системи фашистського терору набрало систематичного характеру і прискорених темпів, що привело до утвердження фашистської диктатури.

При вивченні *останнього питання* студенти повинні показати, як нацистський режим намагався контролювати духовне життя суспільства; визначати основні напрями ідеологічної політики Третього Рейху в духовному житті. Важливо вивчити документи: «А. Гітлер. Майн Кампф», «Г. Раушнінг. Говорить Гітлер», «Е. Рем. Націонал-соціалістична революція і штурмові загони», «Хрестоматія для німецької молоді (1938 р.). Кров. Раса. Держава. Соціалізм. Свобода. Переконавання. Порядок. Власність. Закон і правосуддя», які дадуть змогу студентам довести, що з перших місяців нацисти почали впроваджувати у життя расове вчення. Наступ націонал-соціалізму на духовне життя позначився на становищі християнських церков. Необхідно виділити двояке ставлення: в перші роки фашистського режиму церкви закликали свою паству до співпраці у справі «національного

піднесення». Студентам необхідно розглянути євангелістичний рух «Німецьких християн».

Висновок: з перших днів приходу Гітлера до влади все суспільно-політичне і духовне життя було поставлено на службу Третьому рейху, була створена витончена, доведена до досконалості техніка пропаганди, у якій було враховано практично все, тим самим створювався потужний механізм психологічної обробки населення.

Рекомендовані джерела інформації

1. Баранов Г.О. Історичні аспекти політичного і соціально-економічного стану Німеччини 1930-х років. *Гуманітарний вісник. Історичні науки*. 2019. Число 31, Вип. 15. С. 84–92. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Gvi_2019_31_15_12.https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/C_hSTU/1550/1/12.pdf

2. Газін В.П. Економіка і зовнішня політика Ваймарської республіки (1925 – 1933 рр.): східноєвропейські аспекти. Кам'янець-Подільський : Інформаційновидавничий відділ КПДПУ, 1999. 152 с.

3. Гутів Б.І. Веймарська конституція як правова основа утворення республіки в Німеччині. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 26–28. Режим доступу: URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/6.pdf

4. Касперович М. П. Історія сучасної Німеччини (XX століття) : навч. посіб. Донецьк : Юго-Восток, 1998. 99 с.

5. Конституція Німецької імперії (Веймарська Конституція) (11 серпня 1919 року). Режим доступу: URL: [http://www.hai-pyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(08\)11.reich.php](http://www.hai-pyzhnyk.in.ua/doc2/1919(08)11.reich.php).

6. Косяк С. М. Формування колоніальної ідеології в Німеччині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Гуманітарний вісник. Історичні науки*. 2019. Число 31, Вип. 15. С. 78–83. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Gvi_2019_31_15_11.

7. Копилов С. В.П. Газін: еволюція наукових поглядів на Ваймарську Німеччину в контексті епохи // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : збірник наукових праць / редкол.: В. С. Степанков (головн. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Вип. 2. С. 13–20.

8. Гітлер А. Ми хочемо створити Велику Німеччину, яка об'єднає всі германські народи. Режим доступу: URL: <http://www.hai-pyzhnyk.in.ua/doc2/1923.hitler.php>

9. Економіка Німеччини після Першої світової війни. Режим доступу: URL:

https://studme.com.ua/13680802/politekonomiya/ekonomika_germanii_posle_pervoy_mirovoy_voyny.htm

10. Економіка Німеччини 1933 – 1939 роки. Режим доступу: URL: https://censor.net.ua/forum/2496521/ekonomka_nimechchini_19331939_ekonomchne_divo/sortby/tree/order/desc/page/2#comments

11. Сич О. Демократичний досвід Веймарської Німеччини (ретроспективний аналіз). Суспільно-політична історія країн Європи в XX столітті. Чернівці, 2011. 123 с.

12. Тищик Б.Й. Німеччина: історія державності і права (IX ст. – початок XXI ст.) : навчальний посібник. Львів : «Тріада плюс», 2011. 112 с.

13. Третій рейх. – Режим доступу : URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Третій_Рейх

14. Харченко О.В. Система державного правління Веймарської республіки: політологічний аналіз. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України]*. 2008. Вип. 38. С. 298–313. Режим доступу: URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kharchenko_systema.pdf

ТЕМА 6. РЕВОЛЮЦІЯ І ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІСПАНІЇ

1. Особливості соціально-економічного і політичного розвитку Іспанії після Першої світової війни. Диктатура Х. Прімо де Рівери.
2. Демократична революція 1931 – 1939 рр. Її періодизація.
3. Утворення Народного фронту в Іспанії та його діяльність.
4. Етапи громадянської війни 1936 – 1939 рр. та її підсумки.

Реферати:

- *Політична і соціальна природа франкізму.*
- *Етапи революції та рушійні сили*
- *Уряд Народного фронту в Іспанії. Причини поразки народно-демократичної революції.*

Методичні рекомендації

Починаючи розглядати *перше питання*, необхідно повторити вивчений матеріал третього курсу, а саме, зосередити увагу на тому, що минулі століття залишили у спадок Іспанії неврегульовані соціально-економічні та політичні питання, з якими вона не могла розв'язувати проблеми капіталістичного розвитку, запроваджувати нові форми взаємин у виробництві. У політичній системі також не відбулося суттєвих змін, показати причини, через які парламентаризм дискредитував себе, а значить не зміг утвердити у свідомості широких верств населення нові морально-етичні цінності.

Щодо особливостей повоєнного соціально-економічного і політичного розвитку Іспанії, необхідно підкреслити, що Іспанія як нейтральна країна отримала суттєві дивіденди для розвитку нових галузей промисловості, перетворившись з аграрної країни на аграрно-індустріальну, однак наздогнати провідні європейські країни за рівнем економічного розвитку їй не вдалося. Вказати причини: чому залишався слабким національний капітал, низька продуктивність праці, стан сільського господарства, відмінність рівня економічного розвитку північних і південних провінцій.

Для з'ясування особливостей політичного розвитку Іспанії після Першої світової війни, необхідно повернутися до прийнятої Конституції 1876 р., за якою визначався політичний лад держави. На політичну ситуацію впливала національна проблема. Розкрити суть цієї гострої і важливої проблеми для іспанського суспільства. Розкрити процес становлення

політичного життя, який супроводжувався національно-визвольним та республіканським рухами і перманентними урядовими кризами.

Це питання необхідно висвітлювати із врахуванням зовнішньополітичних невдач Іспанії через ведення тривалої війни в Марокко.

У першому питанні необхідно також з'ясувати причини встановлення диктатури Прімо де Рівери, політичні та економічні заходи диктатора. Отже, наслідком диктаторського правління Прімо де Рівери стала не тільки руйнація ліберальних та парламентських правоцентристських угруповань, але й спричинило посилення в країні антимонархічних настроїв. Світова економічна криза 1929 р. призвела до важкого фінансового стану держави, посиленню антидиктаторських виступів, активізації національних рухів. Обґрунтувати, як ці обставини вплинули на прискорення падіння авторитету режиму Прімо де Рівери і його відставку. Необхідно дати аналіз політичної ситуації в країні після відставки Прімо де Рівери, настроям політичних сил, що спричинило назрівання буржуазно-демократичної революції. З'ясувати, чому у серпні 1930 р. лідери 7 республіканських партій підписали Сан-Себастьянський пакт про єдність дій у боротьбі за республіку. У квітні 1931 р. відбулися муніципальні вибори, за якими офіційно було відновлено конституційні гарантії, які не діяли з часів перевороту Прімо де Рівери. Підкреслити, що ці вибори стали вирішальним фактором для скинення монархії. 14 квітня 1931 р. король Альфонс XIII емігрував до Франції. Іспанія була проголошена республікою.

Висновок: наявність гострих політичних, соціально-економічних, національних і релігійних суперечностей, недотримання Конституції 1876 р. привели в Іспанії до семирічного правління диктатора Прімо де Рівери і повалення монархії.

Розпочинаючи підготовку до *другого питання*, варто ще раз чітко з'ясувати причини наростання організованої диктатури Прімо де Рівери. Показати настрої широких верств іспанського суспільства, а зокрема, офіцерства, інтелігенції, студентства, роль партій демократичного спрямування у захисті демократичних прав і свобод.

Показати, чому з відставкою Прімо де Рівери поляризація іспанського суспільства посилилася, поглиблювалося розмежування не тільки між класами, але й у середині класів, по вертикалі.

Акцентувати свою відповідь на створенні революційного комітету у Сан-Себастьяно та наслідках проведених муніципальних виборів 12 квітня 1931 р. і проголошення Алькала Саморою 14 квітня 1931 р. Іспанію республікою. Проаналізувати, як муніципальні вибори вплинули на форму

державного правління, оскільки понад 50 % іспанського населення складало селянство, яке традиційно було промонархічним.

Іспанська демократична революція у своєму розвитку пройшла три етапи: 1) з квітня 1931 до листопада 1933 р. – період реформ (прийнята конституція, що гарантувала демократичні свободи, загальне виборче право). Пояснити вислів першого президента Іспанії Алькалі Самори, що «ця конституція спровокувала війну в країні» і чому республіканський уряд не виявив гнучкої стратегії у церковних справах, не врахував глибокої релігійності більшості іспанців. Дати характеристику проведеної військової реформи та її наслідків для армії, вказати настрої офіцера, проаналізувати проведення аграрної реформи, розв'язання національного питання, прийняття соціального законодавства, перетворення у галузі освіти).

Після характеристики першого етапу демократичної революції, студенти повинні зробити висновок, що діяльність республіканського уряду викликала загальне невдоволення широких верств населення, а проведені реформи були половинчастими і малоефективними, що спричинило наростання антиурядової опозиції і прийняття у жовтні 1933 року закону про захист республіки.

Характеризуючи другий етап (листопад 1933 – лютий 1936 р.), який увійшов в історію як «чорне дворіччя», необхідно зрозуміти важливість консолідації політичних сил на дострокових парламентських виборах у листопаді 1933 р. Розглянути позиції кожної політичної сили: республіканців, соціалістів, комуністів, анархістів, консерваторів, іспанських фашистів.

Проаналізувати діяльність коаліції правих і центристів, які прийшли до влади в результаті парламентських виборів, позицію і дії лівих сил загалом по всій Іспанії і, зокрема, в Каталонії і Астурії. Визначити причини поразки астурійських подій.

Розкрити діяльність уряду А. Лерруса та позицію президента Алькалі Самори.

Висновок: з відставкою А. Лерруса ідеологічна поляризація іспанського суспільства поглибилася, набравши руйнівного характеру.

Починаючи підготовку *третього питання*, студенти повинні повернутися до подій 1934 р. коли в новосформований уряд було введено трьох представників блоку реакційних партій, а протистояння між реакційними фашистськими силами й силами лівих, дуже різношерстими – соціалістами, комуністами, лівими республіканцями, анархістами, наростало, так як кожна з останніх, маючи на меті загальне антифашистське спрямування боротьби, виконувала ще й свої потаємні плани.

Поразка астурійської революції, приклад об'єднання антифашистських сил у Франції, розпуск парламенту та призначення нових виборів на 16 лютого 1936 р. дало поштовх процесу складання протягом 1935 р. антифашистського Народного фронту в Іспанії та створення 15 січня 1936 р. «Виборчого пакту», відомого в історії як «Народний фронт». При аналізі програми Народного фронту зумовити його склад (які партії і політичні сили увійшли), в чому полягали суперечності між лідерами М. Асаньєю і Ларго Кабальєро, відмінність їхніх програм і основи об'єднання в рамках одного блоку. Мета правих і комуністів. Підсумки парламентських виборів для партій Народного фронту, які політичні сили увійшли до новосформованого уряду на чолі з лідером соціалістів Ларго Кабальєро. Причини конституційної кризи доповнювалися соціально-економічними і зовнішньополітичними (колоніальні війни в Марокко) проблемами у діяльності республіканського уряду, набираючи щораз більшого кривавого характеру.

Важливо врахувати, що на внутрішньополітичну ситуацію в Іспанії вплинули позиції великих європейських держав, рішення VII Конгресу Комінтерну і Радянського Союзу. Отже, громадянська війна в Іспанії поступово втрачала національний характер, набуваючи все більше рис міжнародного характеру.

Дати аналіз програми комуністів, прийнятої в грудні 1936 р. під назвою «Вісім умов перемоги», та реакція на політику республіканців з боку правих сил.

Висновок: соціально-економічна політика республіканців в умовах війни була не більше, ніж гасла і демагогія. Іспанія, яка в 1931 р. намагалася ступити на шлях демократії, перетворилася в народну республіку комуністичної орієнтації, в якій йшов наступ на власників та «класово ворожі елементи» і здійснювалися заходи, що закладали основи тоталітарної комуністичної диктатури.

Четверте питання. Розкрити причини початку громадянської війни, позицію республіканського уряду, плани генерала Моли щодо початку повстання 17 липня 1936 р. Політичний розкол армії. З'ясувати сили сторін: переваги республіки та допущені помилки в перші дні заколоту. Роль Ф. Франко в підготовці заколоту. Становище заколотників в перший період громадянської війни. Консолідація анти республіканських сил.

Внутрішня політика Ларго Кабальєро. Початок кризи Народного фронту. Повстання анархістів у Барселоні у травні 1937 р. Дати аналіз діяльності уряду Х. Негріна. Перехід до маневреної війни і успіхи антиурядових військ. Битва за Мадрид та перемога франкістських військ.

Показати, як на хід громадянської війни в Іспанії вплинуло втручання Італії, Німеччини та створення й діяльність інтернаціональних бригад.

У контексті цього питання необхідно розглянути різні точки зору іспанських, російських та вітчизняних дослідників про природу, сутність, мету і завдання як військового путчу, так і урядів Народного фронту, з'ясувати питання про роль Комінтерну, а отже, і справжню роль СРСР під час громадянської війни в Іспанії.

Визнання де-юре дев'ятьма країнами та де-факто шістнадцятьма стало свідченням серйозних дипломатичних успіхів Ф. Франко, з одночасною втратою будь-яких шансів вистояти, починаючи з осені 1938 р., республіки. Показати, як змінилося міжнародне становище Іспанської республіки після підписання Мюнхенського договору 30 листопада 1938 р.

Визнання Францією і Великобританією 27 лютого 1939 р. уряду Франко єдиним законним урядом Іспанії. Втрата республікою своєї конституційної легітимності. Переворот 1939 р. у Мадриді і створення Національної ради оборони на чолі з полковником Сехісмундо Касадо. Путч Касадо-Бестейро став закінченням громадянської війни в Іспанії.

Із вивченням останнього питання визначити етапи громадянської війни, причини поразки республіканців, наслідки.

Висновок: громадянська війна в Іспанії була наслідком гострих соціально-політичних суперечностей і боротьби між республіканцями (прихильниками демократичного уряду) та націоналістами (прихильниками генерала Франсіско Франко). Війна тривала з 17 липня 1936 р. до 1 квітня 1939 р. Громадянська війна в Іспанії стала однією з найтрагічніших подій ХХ ст., відображенням глобального протистояння між демократією, комунізмом та фашизмом. Вона мала глибокі наслідки для Іспанії та світу, а диктатура Франко зберігалася аж до його смерті у 1975 р.

Рекомендовані джерела інформації

1. Бойко Н. Зовнішня політика франкістської Іспанії у роки другої світової війни: історіографія питання. *Історичні і політологічні дослідження*. 2017. № 2. С. 98–110.

2. Іваницька О. П. Франсиско Франко – фундатор авторитарного режиму в Іспанії (1936 – 1975 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 1999. Вип. 1. С. 159–163. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_1999_1_35

3. Іваницька О.П. Ідеологія та суспільно-політичні доктрини державного урядування у франкістській Іспанії: сучасні підходи. *Політичне*

життя. 2019. № 4. С. 71–81. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_4_13

4. Іваницька О.П. Типологія та особливості диктатури генерала М. Прімо де Рівери в Іспанії (1923 – 1930 роки) в контексті європейських тоталітарно-авторитарних політичних систем. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2004. Т. 3. С. 30–35. Режим доступу: URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk3/7.pdf>

5. Іваницька О.П. Інститут монархії як гарант демократичного транзиту в Іспанії. *Політичне життя*. 2021. № 2. С. 16–25.

6. Іваницька О.П. Франко – каудильйо Іспанії. Чернівці : Книги ХХІ, 2006. 432 с.

7. Іваницька О.П. Іспанія у ХХ – ХХІ сторіччях : монографія. Вінниця : ТОВ»Нілан- ЛТД», 2017. 600 с.

8. Казакова О.М. Форми та методи державної пропаганди в Іспанії за часів режиму Ф. Франко. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 158 (1). С. 31–35.

9. Павлишена Ю.В. Джерела про характер, особливості та типологію внутрішньополітичної діяльності іспанського франкістського режиму (1939 – 1975 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2005. Вип. 9. С. 385–389.

10. Скопова О. Історіографія диктатури Прімо де Рівери в Іспанії (1923 – 1930 рр.). *Наукові записки: Серія Історія*. Режим доступу: URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Skopova_Olena/Istoriografia_dyktatury_Primo_de_Rivery_v_Ispanii_19231930_rr.pdf

11. Скопова О. І. Партійно-політична система Іспанії, її структура та особливості в роки кризи конституційно-монархічного ладу (1918 – 1923 рр.). *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2010. Вип. 18. С. 261–267.

ТЕМА 7. ІТАЛІЯ. 1918 – 1939 рр.

1. Економічні та політичні підсумки Першої світової війни для Італії.
2. Поляризація політичних сил, зародження комуністичного і фашистського рухів.
3. Подібні та відмінні риси фашистських диктатур в Італії та Іспанії. «Корпоративна система» Б. Муссоліні та Прімо де Рівери.
4. Зовнішньополітичні цілі Б. Муссоліні та методи їх реалізації.

Реферат:

- *Інтервенція італійського фашизму проти республіканської Іспанії.*

Методичні рекомендації

При розгляді *першого питання* щодо підбиття економічних підсумків Першої світової війни для Італії треба повторити (III курс) умови вступу країни у війну, з яких випливали і наслідки соціально-економічного становища після її закінчення: військові потреби стимулювали розвиток італійської економіки, значне зростання важкої промисловості. Розкрити причини промислової кризи кінця 1920 – початку 1921 рр. та її наслідки.

Щодо підбиття політичних наслідків необхідно повернутися до вивчених умов підписаних мирних договорів на Паризькій мирній конференції (1919 р.) та наданих Італії обіцяних країнами Антанти територіальних надбань. Відстоювання позицій Італії прем'єром Орландо залежало від ситуації, яка склалася всередині країни – державна та політична криза після закінчення воєнних дій і підписання перемир'я між Італією та Австро-Угорщиною 3 листопада 1918 р. Обґрунтувати, чому предметом найгостріших суперечок на Паризькій мирній конференції став порт Фіуме. На основі статей Сен-Жерменського (1919 р.) та Лозаннського мирного договору з Туреччиною (1923 р.) вивчити обставини, за яких Італія закінчила Першу світову війну, підсумувавши, що італійці опинилися «переможеними в таборі переможців». Отже, Італія після Першої світової війни залишалася відсталою країною зі слабким національним капіталом, низькою продуктивністю праці, а участь у війні швидше роз'єднала, аніж об'єднала Італію. Продовжуючи аналіз соціально-економічних і політичних наслідків Першої світової війни для Італії, студенти повинні показати причини кризи Італійської держави у сфері соціальних відносин, що виявилися в активізації революційного піднесення періоду 1919 – 1920 рр., яке називають «червоним дворіччям». Привести приклади наростання могутнього страйкового руху у

«промисловому трикутнику» – Мілан, Турин, Генуя. І як наслідок – прийняття закону про восьмигодинний робочий день, встановлення цін на продовольство.

Висновок: урядові ліберальні кола Італії разом з королем Віктором Еммануїлом III були неспроможні подолати серйозні труднощі перших повоєнних років у внутрішній і зовнішній політиці.

Друге питання треба починати з характеристики складної внутрішньополітичної ситуації, яка характеризувалася невдоволенням мас результатами війни і своїм становищем, що вимагало енергійних дій з боку політиків. Студенти повинні зрозуміти причини поляризації політичного спектру в Європі після Першої світової війни; охарактеризувати ідеологічні основи та програмні засади комуністичних і фашистських рухів; порівняти вплив цих рухів на політичне життя різних країн. Розглянути умови формування комуністичної фракції в ІСП у листопаді 1920 р., а з ініціативи Пальміро Тольятті в січні 1921 р. було створено Комуністичну партію Італії (КПІ).

Комплекс нерозв'язаних гострих соціальних проблем, крах ідеалів та стереотипів у масовій свідомості італійців сприяли зародженню фашизму. Для глибшого аналізу причин утворення фашистських союзів та ідеології фашизму студенти повинні вивчити біографічні дані Б.Муссоліні, умови формування його світогляду та його позицію як члена ІСП в період Першої світової війни. З принципів створення перших фашистських організацій впливали й їхні програми. Для того, щоб перейти до розгляду третього питання, студенти повинні проаналізувати хід парламентських виборів у листопаді 1919 р., які засвідчили поляризацію політичних сил в Італії.

Висновок: поляризація політичних сил напередодні приходу фашистів до влади було свідченням реалізації однієї з концепцій щодо розв'язання гострих внутрішньополітичних проблем за рахунок встановлення авторитарного режиму.

У *третьому питанні* студентам необхідно повернутися до набутих знань з попередньої теми, оскільки при розкритті поставленої проблеми з'ясування подібних та відмінних рис фашистських режимів в Італії та Іспанії, варто було б порівняти політичне та соціально-економічне становище цих країн після Першої світової війни. Для полегшення вивчення цього питання студентам рекомендується скласти порівняльну таблицю за таким зразком:

№	Подібні та відмінні риси фашистських диктатур	Італія (Б. Муссоліні)	Іспанія (Прімо де Рівера)
1.	Рік утворення фашистської партії		

2.	Програми партій		
3.	Етапи встановлення диктатури		
4.	Органи фашистської влади		
5.	Функції органів влади		
6.	Друковані органи та їхнє завдання		
7.	Зміст прийнятих надзвичайних законів		
8.	Функції законодавчої, виконавчої і судової влад		
9.	Функції і зміст корпоративних систем		
10.	Аналіз прийнятих економічних і соціальних законів в промисловості і сільському господарстві		
11.	Відношення громадської думки в Італії та національних меншин Іспанії до диктатури		
12.	Реакція міжнародної спільноти та Ватикану до диктатури		
13.	Цілі та принципи зовнішньої політики		

Висновок: наслідком встановлення фашистських диктатур в Італії та Іспанії стала руйнація ліберальних та парламентських форм правління, порушення демократичних прав і свобод, оголошення агресивного зовнішньополітичного курсу.

При розкритті *четвертого питання* студентам треба повернутися до першого питання і повторити, за яких зовнішньополітичних умов Італія вийшла з Першої світової війни. Виходячи з позиції, що італійці вважали себе «переможеними в таборі переможців», перейти до зовнішньої політики фашистської Італії після приходу до влади Б. Муссоліні: курс на створення великої колоніальної імперії у басейні Середземного моря. Однак його зовнішню політику можна поділити на два етапи (I – відсутність відвертої агресії; II – боротьба за національне «розширення» та посилена агресія). Підписання Римських протоколів (березень 1934 р.), початок війни в Ефіопії (жовтень 1935 р.), вихід Італії з Ліги Націй, зближення з Німеччиною, позиція Італії щодо громадянської війни 1936 р. в Іспанії, підписання італо-німецької угоди і створення вісі Берлін-Рим, участь Муссоліні у Мюнхенській змові, захоплення Албанії (квітень 1939 р.), підписання італо-німецького договору, так званого «Сталевого пакту» (травень 1939 р.).

Висновок: зовнішня політика Італії була спрямована на задоволення т. званих «національних інтересів» в особі диктатора Б. Муссоліні, яка

реалізовувалась починаючи з 1922 р. в порушення принципів Версальсько-Вашингтонської системи та норм Ліги Націй щодо збереження миру і безпеки у 20–30-х рр. і недопущення Другої світової війни.

При висвітленні *останнього питання* студентам необхідно простежити та прокоментувати зовнішньополітичні цілі та напрямки Б. Муссоліні. Тут необхідно зупинитися на взаємовідносинах з Гітлером та Прімо де Ріверою; зовнішньополітичних зв'язках з країнами Європи та Північної Африки. Назагал потрібно виокремити методи реалізації зовнішньої політики фашистської диктатури Італії на чолі з Б. Муссоліні.

Рекомендовані джерела інформації

1. Бондаренко К. «Українська мрія» Беніто Муссоліні. *Політика і культура*. 1–7 жовтня 1999. № 23. С. 31–33.
2. Гуменюк Т. Пакт Молотова-Ріббентропа в історичній долі західних українців: історіографія проблеми. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2009. Вип. 16. С. 123–131. Режим доступу: URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/istor/756922%20%D0%92%D0%9F%D0%A3%20%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F.%20%D0%92%D0%B8%D0%BF.%2016.,%202009%20%D1%80..pdf>
3. Ігнат'єв П.М. Муссоліні Беніто. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
4. Кривонос Р. Муссоліні Беніто Амількаре Андреа. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 471
5. Корочанська А. Ідея об'єднання Європи у міжвоєнний період: італійський варіант. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка : у двох частинах. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 2. С. 166–171. Режим доступу: URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18448/1/Korochanskaya.pdf>
6. Козинець О. Г., Кравченко О. В. Зовнішньополітична діяльність фашистської Італії в 1918–1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 28–30. doi: 10.32782/2524-0374/2020-1/5 Режим доступу: URL: http://lsey.org.ua/1_2020/7.pdf
7. Маковський А.О. Зовнішня політика Італії в міжвоєнний період (1918 – 1939). *Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців*. Одеса : Інститут Соціальних наук Одеського національного

- університету імені І.І. Мечникова. Науки: політологія, соціологія, історія. 2017. № 1. С. 70–74
8. Муссоліні Б. Доктрина фашизму (1932 р.). Режим доступу: URL: <http://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1932.Mussolini.php>
 9. Моє життя / Муссоліні Беніто; переклад з італійської. Харків : Фоліо, 2017. 251 с.
 10. Муссоліні Беніто. *Українська мала енциклопедія* : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1961. Т. 4, кн. VIII : Літери Ме – На. С. 1057-1058.
 11. Програма фашистського руху (1919 р.) Режим доступу: URL: http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1919.Fasci_Italiani.php
 12. Срібняк І. Італія / Italia: короткий нарис історії : навч. посіб. Рим–Київ, 2019. 205 с.
 13. Трубайчук А.Ф. Беніто Муссоліні. Портрет тоталітариста в історичному інтер'єрі. Київ : Видавництво соціалістичних істориків істина, 1998. 150 с.

ТЕМА 8. ЛІГА НАЦІЙ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ 30-х рр.

1. Цілі та принципи Ліги Націй та її повноваження. Структура Ліги Націй (Генеральна Асамблея, Рада і Постійний секретаріат).
2. Розв'язування Лігою Націй міжнародних конфліктів у міжвоєнний період.
3. Політичні слабкості та конституційні недоліки Ліги Націй в системі міжнародних відносин 30-х років XX ст.

Реферат:

- *Українське питання на форумах Ліги Націй.*

Методичні рекомендації

Розглядаючи *перше питання*, доцільно з'ясувати необхідність створення першої міжнародної організації для виконання умов статей Версальсько-Вашингтонської системи на основі аналізу статті 4 Статуту Ліги Націй, визначити її мету та принципи. За структурою Ліга Націй складалася з трьох головних органів: Генеральної Асамблеї, Ради і Постійного секретаріату. Звернути увагу на функції кожного з органів, членство та право голосу. Варто було б при характеристиці функцій скласти порівняльну таблицю постійних і тимчасових членів Ліги Націй: як протягом існування цієї організації (1920 – 1946 рр.) змінювалося членство постійних і тимчасових представників, що впливало на прийняття важливих рішень збереження територіальної цілісності і суверенітету великих і малих країн.

При вивченні Статуту Ліги Націй, який мав зберігати статус-кво 1919 р., пояснити, чому 26 статей Статуту були тотожні 26 статтям мирних договорів Версальської системи. До проблеми повоєнного мирного існування американський президент В. Вільсон звернувся ще у 1916 р., включивши створення Ліги Націй 14 пунктом своєї програми. Звернути увагу на причини розбіжностей між членами «великої четвірки» у питаннях надання взаємних гарантій політичної незалежності й територіальної цілісності згідно з планами американського президента. На основі статті 10 Статуту розкрити принципи, які надавали гарантій недоторканості новоутворених територій всіма членами Ліги Націй. Вивчивши статтю 11 Статуту, пояснити право застосування колективних санкцій проти агресора. Згідно прийнятої статті 22, розкрити ідею введення системи мандатів.

Звернути увагу на суперечки між США та Великобританією щодо вирішення членства в Генеральній Асамблеї британських домініонів та Індії.

З'ясувати позицію комісії готелю «Крійон» стосовно доктрини Монро і пояснити, як вона вплинула на подальшу долю ратифікації сенатом США Статуту Ліги Націй та членства США у цій організації.

Підсумовуючи перше питання, необхідно акцентувати, що Статут Ліги Націй став інтегральною частиною Версальського мирного договору, та зробити висновок про значення створення Ліги Націй.

У *другому питанні* треба скласти хронологічну таблицю міжвоєнних конфліктів і показати недосконалість Статуту Ліги Націй щодо досягнення головної мети і цілей організації. Показати, як Лігою Націй були врегульовані міжвоєнні конфлікти (порушення Німеччиною Версальського мирного договору в басейні Саари; захоплення у 1920 р. Польщею Вільнюса; шведсько-фінляндський конфлікт щодо Аландських островів; окупація Італією грецького острова Корфу; напад Японії на Маньчжурію у 1931 р.; напад Китаю на Маньчжурію у 1937 р.; італо-єфіопська війна 1935 – 1936 рр. та ін.). Чому із 66 позитивно було врегульовано лише 35 міжнародних конфліктів?

Висновки: отже, Ліга Націй виявилася слабкою у розв'язанні серйозних міжнародних конфліктів, що стало однією з причин її невдачі як глобальної миротворчої організації. Ліга Націй змогла врегулювати деякі локальні суперечки (наприклад, конфлікт між Швецією та Фінляндією щодо Аландських островів у 1921 р.), але не змогла ефективно зупинити великі агресії. Організація виявилася безсилою перед агресивними діями великих держав, таких як Японія (окупація Маньчжурії у 1931 р.), Італія (вторгнення в Єфіопію у 1935 р.) та Німеччина (аншлюс Австрії у 1938 р.). Ліга не мала власних збройних сил для примусу країн до виконання її рішень, а економічні санкції були малоефективними. США, які не стали членом Ліги, та інші ключові країни (Велика Британія, Франція) часто уникали активного втручання, керуючись власними інтересами. Нездатність Ліги Націй запобігти початку Другої світової війни засвідчила її неефективність, що зрештою призвело до її розпуску в 1946 р. та створення Організації Об'єднаних Націй (ООН) як її наступниці.

Останнє питання семінарського заняття спрямоване на з'ясування причин слабкості і неефективності діяльності Ліги Націй. Студенти повинні вказати, що статус-кво 1919 р. призвів до чіткого поділу на 2 групи: держав-прихильників Версальського договору (Великобританія і Франція) та противників цього договору (Німеччина, Японія, Італія), з'ясувати взаємовідносини в кожній групі держав. Звернути увагу на те, що відокремлена позиція двох найбільших потенційних держав – США і СРСР також сприяла послабленню та неефективності діяльності Ліги Націй у 1930-х рр. На основі

проаналізованих статей 12-16 Статуту підтвердити відсутність юридичної класифікації війни як такої, а тому цілі і мета Ліги Націй стали утопією і призвели до розв'язання Другої світової війни. Структурна недосконалість організації також була причиною її слабкості і неефективності.

Висновок: Ліга Націй виявилася неефективною у системі міжнародних відносин 1930-х рр. через слабкі політичні позиції, неспроможність реагувати на агресію та серйозні конституційні недоліки. Її нездатність стримати експансію агресивних держав сприяла наростанню міжнародної напруженості та зрештою призвела до Другої світової війни. Ці уроки були враховані при створенні ООН, яка отримала ширші повноваження для підтримання миру та безпеки у світі.

Рекомендовані джерела інформації

1. Байдін Ю.В. Ліга Націй та її роль у забезпеченні суверенітету і безпеки держав-членів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Випуск 21. С. 190–199. Режим доступу: URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3229/1/Baidin_190.pdf

2. Бровко А. Г. Сучасна українська історіографія про діяльність Ліги Націй як міжнародну організацію миру та співробітництва. *Література та культура Полісся*. Серія «Історичні науки». 2019. Вип. 97. С. 270–281. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpist_2019_97_24.

3. Віднянський С.В. Ліга Націй [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України* : Т. 6: Ла-Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.: іл. Режим доступу: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Liga_Natsiy

4. Городня Н. Їм були потрібні сильні союзники. Українське питання на Паризькій конференції 1919 року. *Політика і час*. 1995. № 11.

5. Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана Келлога) (витяг). Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647#Text

6. Колісніченко К.С. Особливості мандатної системи Ліги Націй в умовах універсального міжнародного правопорядку у період між двома світовими війнами. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. пр. 2010. Вип. 48. С. 578–583.

7. Кушнір В.В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (1922 – 1928). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1998. Вип. 33. С. 154–160.

8. Лісогорова К., Свистун Д. Від ліги націй до ООН: історія становлення універсальних міжнародних організацій колективної безпеки. *Актуальні*

проблеми правознавства. 2020. Вип. 3. С. 5–11. Режим доступу: URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41470>

9. Скрипник О.М. Історія міжнародних організацій. Навчальний посібник. Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. 226 с. Режим доступу: URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/790/1/Istoriya_mizhnarodnykh_orhanizatsiy.pdf

10. Шебаніц Д.М. Діяльність Ліги Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. Випуск 24. Том 1. С. 121–124. Режим доступу: URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7155/1/Шебаніц%20Д.М.%20Діяльність%20ліги%20націй%20у%20сфері%20підтримання%20міжнародного%20миру%20та%20безпеки%20історико-правовий%20аналіз.pdf>

ТЕМА 9. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

Заняття 1.

1. Причини, характер та періодизація Другої світової війни. (Утворення вогнищ війни, позиція Англії, Франції та СРСР на дії «Антикомінтернівського пакту», аналіз статей пакту Ріббентропа-Молотова). Стан вивчення проблеми.
2. Напад фашистської Німеччини на Польщу.
3. Перехід фашистської Німеччини до активних воєнних дій на Заході (окупація Данії і Норвегії, Голландії, Бельгії, Франції). Битва за Англію.
4. Хід воєнних дій у Північній Африці 1939 – 1941 рр. Війна на Тихому океані 1941 – 1942 рр. Вступ у війну США.

Заняття 2.

5. Створення Антигітлерівської коаліції та її діяльність в ході Другої світової війни (Тегеранська, Ялтинська, Потсдамська конференції, їх рішення, склад).
6. Відкриття Другого фронту і воєнні дії в Західній Європі в 1944 – 1945 рр.
7. Підсумки та наслідки Другої світової війни.

Реферати:

- *Діяльність Руху Опору у Франції.*
- *Застосування Сполученими Штатами Америки атомної зброї проти Японії.*
- *Проблема покарання воєнних злочинців. Токійський процес.*

Методичні рекомендації

Починаючи підготовку до *першого питання*, треба обумовити, що причини Другої світової війни складні та неоднозначні і впливають вони передусім із рішень Версальсько-Вашингтонської системи, яка закріпила суперечності між переможцями і переможеними у Першій світовій війні. Мирні договори цієї системи будувалися на принципах територіального перерозподілу світу і ставили в нерівні умови різні держави. Показати позиції західноєвропейських, американських та сучасних українських і російських істориків щодо визначення передумов і конкретно-історичних причин Другої світової війни, виходячи з характеристики соціально-економічного і політичного розвитку СРСР, Німеччини, Італії, Японії, наслідків світової економічної кризи 1929 – 1933 рр. на систему європейської безпеки, створену в 20-ті рр., на єдність демократичних держав світу, що в кінцевому результаті призвело до утворення двох вогнищ війни: у Європі і на Далекому Сході.

При визначенні характеру Другої світової війни також доцільно розглянути різні позиції дослідників стосовно всіх сторін-учасниць, як з боку держав Троїстого пакту (Німеччина, Італія, Японія), який характер вона мала для Англії, Франції, США та їх постійних союзників, з боку жертв агресії – Бельгії, Голландії, Греції, Данії, Естонії, Польщі та інших, характер війни для Болгарії, Румунії, Словаччини, СРСР та інших. Особливо звернути увагу на позицію вчених при характеристиці участі СРСР. Врахувати характер руху Опору в окупованих країнах. Більшість сучасних вітчизняних істориків війну поділяють на п'ять періодів. Визначити ці періоди, торкнувшись найбільш дискусійної проблеми про хронологічне визначення перелому в ході війни на користь Антигітлерівської коаліції.

Дати характеристику кожного періоду. Стосовно першого (з 1 вересня 1939 р. до 22 червня 1941 р.) – звернути увагу на дискусію серед істориків щодо питання, коли Радянський Союз фактично вступив у Другу світову війну і на чиєму боці він був (формально або фактично) у період з серпня 1939 р. до червня 1941 р., взявши за основу аналіз статей пакту Ріббентропа – Молотова, підписаного 23 серпня 1939 р.

Висновок: суперечності, які об'єктивно існували в 20–30-ті рр. у відносинах великих держав, виступали тільки як передумови, а причини Другої світової війни полягали, по-перше, у прагненні тоталітарних і авторитарно-мілітаристських держав до силового розв'язання цих суперечностей, до експансії, світового панування і, по-друге, у відсутності реального механізму протидії агресору.

Готуючись до *другого питання*, треба повторити умови Версальського мирного договору 1919 р. стосовно територіального надбання Польщі, підійшовши до приводу початку Другої світової війни, а саме німецько-польського конфлікту щодо Данцига. Які звинувачення геббельсівська пропаганда висувала польському урядові.

Показати, як політика «умиротворення» Великобританії та Франції вплинула на загострення німецько-польського конфлікту. Ставлення США до подій, що відбувалися навколо Чехословаччини. Наскільки виправданою була англо-французька капітуляція в Мюнхені. Розкрити роль радянської дипломатії у визначенні свого місця серед позицій Англії, Франції та США.

З'ясувати, як німецько-польська конфронтація активізувала дипломатичну діяльність усіх великих європейських держав. Результати англо-франко-радянських переговорів з квітня до серпня 1939 р. у Москві. Укладення 23 серпня 1939 р. радянсько-німецького пакту про ненапад як наслідок ведення радянським урядом паралельних переговорів з

представниками німецького уряду. Дати аналіз додаткового секретного протоколу про розподіл сфер впливу у Польщі та Прибалтиці.

З нападом 1 вересня 1939 р. без оголошення війни Німеччини на Польщу почалася Друга світова війна. Вивчити сили сторін, принципово нові методи ведення війни з боку Німеччини, героїзм польських воїнів. Як з початком війни змінилося ставлення Англії і Франції до Німеччини. Події 17 вересня 1939 р., дії Радянського Союзу. Визначити причини поразки Польщі, її матеріальні і територіальні втрати, політику радянського уряду на окупованій території.

Висновок: після захоплення Польщі відбувся четвертий її розподіл, почався один з найтрагічніших періодів польської історії. Захоплення і розчленування Польщі свідчило про те, що у світі остаточно утвердився силовий підхід до розв'язання міжнародних проблем.

При розгляді *третього питання* необхідно повернутися до подій 3 вересня 1939 р., коли Франція і Англія оголосили Німеччині війну. Чому бойові дії на Західному фронті отримали назву «дивної війни», яка тривала з 3 вересня 1939 р. до 11 травня 1940 р.? Позиція США. Військові сили сторін на Західному фронті. Підготовка військової операції Німеччиною під кодовою назвою «Везерюбунг» для захоплення Норвегії і Данії. Дії «п'ятої колони» на чолі з лідером норвезьких нацистів В.Квіслінгом та його агентурою.

Початок вторгнення військ вермахту 10 травня 1940 р. в Голландію, Бельгію, Люксембург. Розкрити причини поразки англо-французьких військ під Дюнкерком. Пояснити причини блискавичної швидкості Німеччини у проведенні «травневої» операції щодо окупації Фландрії.

Стан французької армії, її дії після окупації Бельгії, Голландії та Люксембургу. Позиція французького уряду. Оголошення Італією війни Франції. Капітуляція Франції 22 червня 1940 р. Умови Комп'єнського перемир'я. Реакція прем'єр-міністра Англії В.Черчилля на Комп'єнське перемир'я. З'ясувати причини швидкого і безславного кінця Третьої французької республіки, загальної поразки союзників у 1940 р.

Висновок: капітуляція Франції зробила Гітлера незаперечним господарем Західної Європи, їй протистояла і намагалася продовжувати організовану боротьбу лише Велика Британія.

Протягом року, з червня 1940 до червня 1941 р., англо-німецьке протистояння визначало основний зміст Другої світової війни. Розкрити причини гітлерівського дипломатичного демаршу щодо «мирної пропозиції» Англії. Реакція Ф.Рузвельта на пропозицію А.Гітлера виступити посередником між Англією і Німеччиною щодо підписання мирного

договору і укладення союзу трьох "північних націй" – Англії, Німеччини і США. Позиція британських домініонів. Підготовка Німеччини до проведення десантної операції «Зеєлове» («Морський лев»). Мета повітряної та морської війни проти Англії. Співвідношення сил. Наслідки для Німеччини ведення повітряної і морської війни. Зближення між Англією і США, активізація співробітництва протягом 1940 – 1941 рр. Підписання договору про спільні дії на Тихому океані у жовтні 1940 р. між Англією і США. Показати, з яким фактом почався перелом у морській війні з Німеччиною і загроза вторгнення вермахту на Британські острови була відкладена.

Висновок: битва за Англію, яка тривала з липня до жовтня 1940 р., стала першою великою поразкою Німеччини у війні. Німецька Люфтваффе не змогла зламати британську оборону в повітрі, що призвело до стратегічної поразки. Британці не тільки змогли відстояти свою незалежність, але й запевнили безпеку для майбутніх антинацистських операцій у Європі. Загалом, кампанія на заході виявила певну непередбачуваність у військових планах Німеччини, де в умовах сильного британського опору та зовнішніх обставин (наприклад, вступ США до війни в 1941 р.) стратегічні цілі нацистів не були досягнуті в повному обсязі. Битва за Англію стала поворотним моментом, що поклало початок довгому процесу відновлення військової ініціативи союзників.

Щоб перейти до вивчення ходу воєнних дій у Північній Африці, студенти повинні скласти хронологію подій, які розгорталися на Балканах, а саме: позицію урядів Югославії, Болгарії, Угорщини, Італії, а з окупацією Греції і Криту Німеччина та Італія встановили свою гегемонію в східній частині Середземного моря, забезпечивши собі плацдарм для розгортання агресії на Близький Схід і в Північну Африку.

Вивчити перебіг військових дій Італії у Східній і Північній Африці: захоплення Сомалі, Кенії, Судану, Лівії, наступ на Єгипет. Розгром основних сил італійської армії у січні 1941 р. англійцями. Втрати з обох сторін.

Військові дії у Єгипті. Стабілізація фронту влітку 1941 р. у Північній Африці. Наслідки операції «Тезей». Битва під Ель-Аламейном 23 жовтня 1942 р.

Висновок: перемога англо-американських військ під Ель-Аламейном, висадка в Алжирі і Марокко стала початком вигнання німецько-італійських військ з півночі Африканського континенту.

Продовжуючи підготовку до *четвертого питання*, варто повторити матеріал, який студенти використовували при вивченні теми «Утворення вогнищ війни», коли Японія захопила північно-східну частину Китаю (Маньчжурію) у 1937 р. Агресивні дії Японії на Далекому Сході почали

зростати, коли вона у вересні 1940 р. стала членом Троїстого пакту, союзницею Німеччини та Італії.

Позиція уряду США, погіршення американо-японських стосунків. Переговори між США і Японією у листопаді 1940 р.

Стан воєнно-морського озброєння Японії у 1941 р. Плани Японії на Тихому океані. Укладення франко-японської угоди у липні 1941 р. про право на створення сухопутних, морських і повітряних баз у французьких колоніях – В'єтнамі, Камбоджі й Лаосі, створивши безпосередню загрозу американським Філіппінам, Нідерландській Ост-Індії, Таїланду, Британській Малайзії. Запровадження Великобританією і США економічних санкцій.

Початок бойових дій на Тихому океані з нападом Японії на американську військову базу Перл-Харбор 7 грудня 1941 р. Втрати США. Оголошення США війни Німеччині та Італії.

Висновок: у грудні 1941 р. війна поширилася на Далекий Схід і Тихий океан. Тихоокеанський театр воєнних дій став другим за значенням фронтом Другої світової війни, а вступ США у війну змінив співвідношення сил серед учасників світової війни.

Необхідність створення Антигітлерівської коаліції студенти повинні починати з обґрунтування факту укладення у Берліні 27 вересня 1940 р. Тристороннього (Троїстого) пакту – договору про політичний, воєнний та економічний союз Німеччини, Італії та Японії, давши аналіз статей, зробивши висновок, що, по суті, Троїстий пакт став угодою про розподіл світу.

Далі треба показати еволюцію зближення демократичних країн Європи і США протягом 1939 – 1941 рр., а саме: розкрити причини приєднання до Антигітлерівської коаліції перших жертв агресії – Польщі, Норвегії, Югославії, Чехословаччини, Бельгії, Голландії та інших країн. Роль США на початковому етапі утворення коаліції демократичних країн, прийняття 11 березня 1941 р. закону про ленд-ліз.

З початком німецько-радянської війни СРСР змушений був переорієнтуватися на Антигітлерівську коаліцію. Дати аналіз заяв, зроблених британським прем'єр-міністром В.Черчиллем і урядом США. Оформлення військової співпраці СРСР з Антигітлерівською коаліцією почалося з підписання радянсько-англійської угоди 12 липня 1941 р. Пояснити підписані договори СРСР з еміграційними урядами Польщі, Чехословаччини, Бельгії, Норвегії, Югославії про відновлення дипломатичних відносин. Визнання СРСР «Вільної Франції» на чолі з де Голлем.

Наступним кроком у процесі зближення майбутніх учасників Антигітлерівської коаліції стало прийняття спільної англо-американської

декларації про цілі війни, так званої «Атлантичної хартії» було позитивним моментом у міжнародних і дипломатичних відносинах і дипломатичній історії воєнного часу. Дати аналіз статей.

Лондонська міжсоюзницька конференція 24 вересня 1941 р., Московська конференція трьох держав – СРСР, США та Англії 26 вересня – 1 жовтня 1941 р. та їх рішення для процесу становлення Антигітлерівської коаліції. Для підтвердження цього процесу студентам необхідно навести приклади конкретного співробітництва.

У подальшій своїй відповіді на *п'яте питання* студенти обов'язково повинні відзначити, що важливим кроком на шляху утворення Антигітлерівської коаліції стала конференція лідерів США і Великобританії у Вашингтоні (22 грудня 1941 р. – 14 січня 1942 р.) та ухвалення «Декларації Об'єднаних Націй» 1 січня 1942 р. представниками 26 держав. Отже, прийняття «Декларації Об'єднаних Націй» означало офіційне проголошення створення Антигітлерівської коаліції. Значення укладення англо-радянського (26 травня 1942 р.) і американо-радянського (11 липня 1942 р.) договорів, якими завершилося юридичне оформлення воєнно-політичного союзу трьох великих держав: СРСР, Великобританії та США.

Висновок: остаточне оформлення Антигітлерівської коаліції мало вирішальний вплив на хід Другої світової війни. Об'єднання зусиль воюючих країн проти Німеччини та її союзників забезпечило їм успіх у цій боротьбі.

Готуючись далі, важливо звернути особливу увагу на те, що з переломом у ході війни влітку 1943 р. зростає міжнародний авторитет і вплив Антигітлерівської коаліції, так як на кінець 1943 р. «Декларацію Об'єднаних Націй» підписали офіційні представники 32 країн світу, а перемога Червоної армії під Сталінградом і Курськом засвідчила зростаючу міць СРСР, його здатність визволити не лише свою територію, а й повністю розгромити нацистську Німеччину. Правлячі кола Англії і США вбачали у цьому реальну загрозу капіталістичній системі в Європі.

Рішення Вашингтонської (травень 1943 р.) і Квебекської (серпень 1943 р.) конференцій про висадку англо-американського десанту у Франції не пізніше 1 травня 1944 р.

Головні питання, які розглядали міністри закордонних справ СРСР, США та Великобританії в Москві у серпні 1943 р. Обговорення проблем повоєнного влаштування світу, необхідність створення нової міжнародної організації ООН. Прийняття «Декларації про Австрію», «Декларації про Італію», «Декларації про відповідальність гітлерівців за скоєні злочини».

Московська зустріч міністрів закордонних справ була своєрідною підготовкою до проведення конференції глав урядів СРСР, США та

Великобританії у Тегерані 28 листопада – 1 грудня 1943 р. Розкрити суть основних проблем, заради яких глави трьох найбільших союзних держав – Ф. Рузвельт, Й. Сталін, В. Черчилль – вперше зібралися разом, щоб обговорити назрілі питання міжсоюзницьких відносин. Рішення конференції.

Переходячи до розгляду рішень Кримської (Ялтинської) конференції, що проходила з 4 до 11 лютого 1945 р., необхідно обумовити, що наприкінці 1944 р. – на початку 1945 р. міжнародно-політичне і воєнне становище на всіх фронтах Другої світової війни складалося так, що всі воюючі держави розуміли наближення кінця світової війни. На цьому етапі війна перестала бути лише воєнно-стратегічною проблемою, а перейшла в суто політичну площину.

Студенти повинні навести приклади того факту, що з наближенням кінця війни посилювалися суперечності у таборі переможців: з питань розуміння принципів і практики повоєнного устрою світу, погодження планів остаточного розгрому Німеччини і Японії. Для розробки основ повоєнного влаштування в світі необхідна була нова зустріч «великої трійки» – керівників трьох союзницьких держав: СРСР, США та Великобританії. Розглянути всі 11 питань порядку денного конференції.

Отже, Кримська (Ялтинська) конференція стала найважливішим дипломатичним форумом завершального етапу війни. Це була остання зустріч керівників СРСР, США і Великобританії, де їм вдалося вести переговори і досягти реальних домовленостей. Учасники конференції узгодили більшість проблем повоєнного врегулювання в Європі та світі. Результати конференції свідчили про єдність Антигітлерівської коаліції і цим сприяли скорішому завершенню війни.

8 травня 1945 р. війна в Європі закінчилася перемогою Антигітлерівської коаліції. Студенти повинні окреслити низку проблем повоєнного устрою, які не розглядалися на Тегеранській і Кримській конференціях, а саме: для Німеччини, підготовка мирних договорів з її колишніми союзниками, територіальні претензії, покарання головних військових злочинців, взаємна репатріація полонених, які опинилися в різних окупаційних зонах, становище у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, війна проти Японії та далекосхідне врегулювання тощо. З метою розв'язання цих проблем і була скликана нова конференція керівників США, Великобританії та СРСР – Потсдамська конференція – 17 липня – 2 серпня 1945 р. Зміна складу представників урядів. Порівняти рішення ялтинських і потсдамських угод щодо питання про порядок стягування репарацій з Німеччини, умови повоєнного устрою Європи, щодо уряду і кордонів

Польщі. Розкрити суть дискусій, які розгорнулися при обговоренні становища у країнах Центральної та Південно-Східної Європи.

Висновок: Потсдамська конференція мала важливе міжнародне значення. Вона врегулювала найскладніші міжнародні проблеми, пов'язані з ліквідацією наслідків війни в Європі, виробила, конкретизувала основні принципи повоєнного європейського устрою, визначила спільні дії союзників у війні проти Японії. Рішення конференції заклали фундамент для нової організації післявоєнного миру в Європі.

Шосте питання студенти повинні готувати, повернувшись до рішень Тегеранської конференції (1943 р.), де Черчилль, Рузвельт і Сталін домовилися почати широкомасштабну операцію на півночі та півдні Франції не пізніше травня 1944 р. Показати, в чому полягала суть військової операції «Оверлорд», чому головнокомандувачем союзними військами було призначено американського генерала Дуайта Ейзенхауера. Бажано було б звернутися до його біографії, використавши дослідження Р.Ф.Іванова «Дуайт Ейзенхауер» (1983 р.), показати взаємини з генералом Монтгомері.

Складність підготовки операції, співвідношення сил. Використання німцями ракет ФАУ-1. Причини замаху на Гітлера 20 липня 1944 р. з боку вищого німецького командування.

При висвітленні другої частини питання студенти обов'язково повинні звернути увагу на дії союзницьких військ при визволенні Бельгії, Люксембурга, зайняття Ельзасу і Лотарингії, вихід на «лінію Зігфріда». Ситуація на Західному фронті. Підсумок: контрнаступ німецьких військ в Арденнах став останньою великою наступальною операцією гітлерівців на Західному фронті. Невдача в Арденнах остаточно підірвала бойовий дух і моральний стан німецької армії та населення Німеччини. З іншого боку, наступ гітлерівських військ в Арденнах показав, що останні бої війни не обіцяли бути легкими.

Бойові дії в Італії і на Середземному морі у червні-грудні 1944 р. Наступ на Рейні, у Північній Італії англо-американських військ. Становище на Східному фронті. З'ясувати відносини між СРСР та його західними союзниками у період розгрому й капітуляції Німеччини. Зустріч на Ельбі 25 квітня 1945 р. радянських і американських військ. 8 травня 1945 р. війна в Європі закінчилася перемогою Антигітлерівської коаліції.

Перш ніж перейти до підбиття підсумків Другої світової війни, студенти повинні розглянути хід воєнних дій на Тихому океані наприкінці 1944 р., успішні дії американських військ за Марсіанські, Філіппінські острови. Висадка союзників на американські острови. Розкрити зміст

Потсдамської декларації від 26 липня 1945 р., опубліковану урядами США, Англії й Китаю.

Підписання беззастережної капітуляції Японією 2 вересня 1945 р. Навести поширені погляди щодо ролі Тихоокеанського театру воєнних дій у Другій світовій війні, позицію радянської історіографії.

У підсумках студентам варто наголосити, що безпосереднім наслідком цієї війни стало геополітичне суперництво двох наддержав – СРСР та США, що спричинило біполярний поділ світу і початок нової, але вже «холодної війни». Друга світова війна змінила не лише політичну карту світу, але й економіку, науку, суспільні відносини та міжнародні відносини, залишивши глибокі й важкі наслідки для поколінь, що пережили цей конфлікт.

Рекомендовані джерела інформації

1. Білоконь А.О. Щоденники Йозефа Геббельса про німецько-японську угоду 1936 року. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. пр. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 153-157. Режим доступу: URL: https://uamoderna.com/images/biblioteka/Ist_arkhiv/Ist_arkhiv_14.pdf. 5.

2. Білоконь А.О. Становлення німецько-японських відносин 1933 – 1936 рр. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. 2012. Т. 198. Вип. 186. С. 28–31. Режим доступу: URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2012/198-186-5.pdf>.

3. Беслюбняк, Д. Вирішення питання відкриття Другого фронту на тегеранській конференції: основні аспекти та особливості. *Збірник студентських наукових праць*. 2016. № 2 (6). Рівне : РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука. 246 с. С. 98–104.

4. Віднянський С. Світ напередодні Другої світової: до історіографічних інтерпретацій початку війни. *International relations of Ukraine: scientific searches and findings*. 2019. № 28. С. 8–26.

5. Віднянський С., Грицюк В., Лисенко О. Початок «Другої імперіалістичної війни» та «українське питання»: деякі дипломатичні, політичні, воєнні аспекти. *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 4–24. Режим доступу: URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179586/03-Vidnyanskyj.pdf?sequence=1>

6. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова ; Укр. ін-т нац. пам'яті. Харків, 2016. 272 с.

7. Гуменюк Т.І. Пакт Молотова-Ріббентропа: історико-правовий аспект. *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2011. № 4. С. 171–177. Режим

доступу: URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/29_4_2011.pdf

8. Енциклопедія Голокосту. Режим доступу: URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-theholocaust>.

9. Козлітін В.Д. Друга світова війна 1939 – 1945 рр. : навч. посіб. Харків, 2001. 336 с.

10. Кулинич І.М., Іваненко О.А. Тегеренська конференція 1943 [Електронний ресурс] . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Teheranska_konferentsiia

11. Переддень німецько-радянської війни у документах НКВД (електронний архів Українського визвольного руху). Режим доступу: URL: <https://avr.org.ua/?idUpCat=567>

12. Потехін, О.В. Ялтинсько-потсдамська система, «холодна війна» та спроба її реінкарнації. *«Ялтинська конференція «Великої трійки» 1945 р. і еволюція міжнародних відносин у XX–XXI ст.»* : збірник наукових праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2016, с. 77–91. Режим доступу: URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/355/>

13. Трубайчук А. Друга світова війна. Коротка історія. Київ : Наук. думка, 1995. 192 с.

14. Черчілль В. Спогади про Другу світову війну. Том I / пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Вид-во Жупанського, 2018. 496 с.

15. Черчілль В. Спогади про Другу світову війну. Том II / пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Вид-во Жупанського, 2018. 552 с.

ТЕМА 10. ФОРМУВАННЯ БІПОЛЯРНОЇ СТРУКТУРИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Заняття 1.

1. Завершення Другої світової війни: основні геополітичні наслідки
2. Дунайська конференція 1947 р. Австрійське питання в повоєнних міжнародних відносинах.
3. Передумови виникнення «холодної війни» в міжнародних відносинах. Її причини і характер.

Заняття 2.

4. Становлення та особливості блокового протистояння Заходу і Сходу в другій половині 50-х – на початку 60-х рр.
5. Конфлікт щодо врегулювання Німеччини після Потсдамської конференції (1945–1949 рр.). Процес утворення двох німецьких держав.
6. Криза колоніалізму та її чинники. Перша хвиля деколонізації.
7. Перетворення Близького Сходу на один із вузлових регіонів політичного і військового протистояння в міжнародних відносинах.

Реферати:

- *Діяльність ООН в умовах «холодної війни».*
- *ООН і процес деколонізації.*
-

Методичні рекомендації

Перша тема складається із двох занять, поставлені питання доповнюють одне одного, позаяк із закінченням війни склалася ялтинсько-потсдамська система міжнародних відносин, яка характеризувалася швидкою трансформацією з багатополлярної в біполярну. *Перше питання* «Завершення Другої світової війни: основні геополітичні наслідки» необхідно почати розглядати з підбиття підсумків Другої світової війни, наголосивши, що вони привели до глибоких змін, показати, як у ході війни в Європі утворився чіткий геополітичний поділ на: західний окупований англо-американськими військами, і східний, де панівного становища досяг Радянський Союз. Дати аналіз політичної, економічної й моральної ситуації, яка склалася в Європі, зробивши висновок, що провідні європейські держави фактично втратили статус великих, а реальною світовою державою у 1945 р. – були тільки США (навести приклади: найбільший військоморський флот, найсильніша авіація, оснащена ядерною зброєю, стан економічного потенціалу).

Треба розглянути увесь комплекс наслідків Другої світової війни для Радянського Союзу. Пояснити, як внутрішні і міжнародні ситуації (розпад антигітлерівської коаліції) вплинули на зовнішньополітичний курс. Ліквідація американської атомної монополії (1949 р.) – випробування СРСР ядерної бомби.

Розглянути початок активної руйнації усталеної колоніальної системи. Рекомендовано використати матеріал і знання з курсу «Новітня історія країн Азії і Африки». Наголосити, що початок розпаду колоніальної системи став одним із наслідків Другої світової війни. Навести приклади, як новоутворені держави з числа колоній і напівколоній перетворювалися на арену жорстоких зіткнень геополітичних інтересів СРСР та США (наприклад, 1948 р. – Палестина).

Висновки: 1949 р. можна вважати своєрідним поділом на два полюси сили. США залишили доктрину довоєнного ізоляціонізму і оголосили свою стратегічну мету – досягнення гегемонії у світі; СРСР – порушив американську монополію на ядерну зброю, завершив створення єдиного табору держав-сателітів у Центральній та Східній Європі.

Друге питання «Дунайська конференція 1947 р. Австрійське питання у повоєнних міжнародних відносинах» розгляд цієї проблеми необхідно починати із повторення рішень Потсдамської конференції щодо створення Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) п'яти держав – СРСР, США, Великобританії, Франції та Китаю для підготовки підписання мирних угод з Італією, Румунією, Угорщиною, Болгарією та Фінляндією. Проаналізуйте умови вироблених угод.

Розглянути рішення першої сесії РМЗС, яка тривала з 11 вересня до 2 жовтня 1945 р. в Лондоні. Показати позиції США та Великобританії. Зробити висновок щодо результатів першої сесії. Дати аналіз прийнятих рішень Радою міністрів закордонних справ за участі СРСР, США та Великобританії (16–26 грудня 1945 р). Пояснити причини проведення цієї наради поза межами РМЗС. Рішення. Вивчити і проаналізувати проблеми, з якими зіткнулися учасники другої сесії РМЗС в Парижі, яка проходила з 25 квітня по 16 травня і з 15 червня до 12 липня 1946 р. (економічна, італо-югославський кордон, дискусія стосовно статусу вільної території Трієст та інші). Показати позиції делегацій щодо розв'язання кожної окремо взятої проблеми.

Розглядаючи проблему Австрії, студентам необхідно повернутися до вивченого курсу «Нова історія країн Європи і Америки», а саме до подій 1856 р. коли за Паризьким договором була створена «Європейська дунайська комісія», до якої входили великі держави і яка контролювала навігацію в

понижці Дунаю біля Бреїли і на Чорному морі. У 1921 р. Дунайська конвенція, підписана дванадцятьма європейськими прибережними і неприбережними державами (без участі Росії), визнала «Європейську дунайську комісію», до складу якої входили Великобританія, Франція, Італія та Румунія, створивши «Міжнародну дунайську комісію», що мала контролювати навігацію від Ульма до Бреїли. Її членами були всі прибережні держави, а також Великобританія, Франція та Італія. Отже, Росія була усунена від участі у двох комісіях, а Німеччина – від участі в «Європейській дунайській комісії».

Перша світова війна змінила цю ситуацію, особливо 1938 р., коли на Мюнхенській конференції відбувся її аншлюс. У 1939 р. Гітлер домігся від двох західних держав прийняття Німеччини до «Європейської дунайської комісії», він скликав у Відні конференцію всіх прибережних держав, за винятком СРСР (який став прибережною державою після анексування Бессарабії), і примусив розпустити «Міжнародну дунайську комісію», усуваючи в такий спосіб Францію і Англію від врегулювання дунайських проблем. СРСР заявив протест і змусив Німеччину погодитись на скликання Дунайської конференції в Бухаресті. Ця конференція не дала жодного результату через протилежність інтересів СРСР та Німеччини, а також через протидію Румунії. Радянський Союз обмежився тим, що запропонував проєкт, який у майбутньому став основою його повоєнної політики: розпуск обох комісій – і європейської, і міжнародної; створення нової комісії, до складу якої мали увійти лише прибережні держави; створення радянсько-румунської адміністрації в гирлі Дунаю; право на плавання в понижці Дунаю для радянських військових кораблів. Під час війни Дунай був німецькою річкою, після війни від Лінца в Австрії до Чорного моря це була російська річка. Повторити позиції урядів СРСР, Великобританії і США при підписанні Московської декларації від 1 листопада 1943 р. Обумовити особливість проблеми Австрії у повоєнних міжнародних відносинах, а саме: проблеми югославських територіальних домагань, німецького майна.

У липні 1945 р. в Потсдамі президент Трумен, прагнучи усунути бар'єри для торгівлі в Європі, запропонував укласти міжнародну угоду, яка б відновлювала право вільного судноплавства по Дунаю. Під час переговорів про мирні договори з державами – сателітами вісі СРСР спочатку відмовився внести дунайську проблему до договорів, потім урешті погодився включити одну статтю, за якою «судноплавство по Дунаю має бути вільне й відкрите для всіх націй, торговельних суден та для перевезення товарів усіх держав на принципах рівності...». 6 грудня 1946 р. Рада міністрів закордонних справ постановила скликати конференцію через шість місяців після введення в дію мирних договорів; на цій конференції мали зустрітись представники держав –

членів Ради міністрів закордонних справ, а також Чехословаччини, Угорщини, Югославії, Румунії, Болгарії та радянської України. Австрія мала взяти участь у наступних конференціях «після вирішення австрійського питання». 15 вересня 1947 р., після того, як мирні договори набрали чинності, Сполучені Штати поставили вимогу про скликання конференції. Вона відкрилась у Белграді у червні 1948 р., саме в той період, коли міжнародні відносини досягли найбільшої напруженості. На початку роботи Вишинський, який головував на цій конференції, домігся, аби був прийнятий запропонований ним проєкт, що майже повністю збігався з вимогами СРСР у 1940 р.

Усі країни народної демократії, у їх числі й Югославія, одразу погодились з цим проєктом у тому варіанті, в якому він був поданий. Цей документ у досить грубій формі формулював вимогу до трьох західних держав забиратися з Дунайського регіону. Всі дискусії виявилися марними. Ні юридична аргументація, яку наводили французий англіїці, твердячи, що «Європейська дунайська комісія» та «Міжнародна дунайська комісія» були цілком компетентними органами, ані зустрічний проєкт американців не були сприйняті комуністичною більшістю. Франція та Англія утримались від голосування; Сполучені Штати проголосували проти. Фактично ніщо не могло перешкодити Радянському Союзові утвердити свій абсолютний контроль на Дунаї, принаймні до австрійського кордону. Проте розрив з Югославією мав розколоти надвоє зону його впливу.

Дати аналіз роботи Дунайської конференції на якій розглядалося питання про режим судноплавства Дунаєм, яке Радянський Союз піднімав на другій сесії РМЗС в Парижі, а згодом на третій у Нью-Йорку 1946 р. Учасники Дунайської конференції (30 липня –18 серпня 1947 р.), – СРСР, УРСР, Румунія, Болгарія, Югославія, Угорщина, Чехословаччина, США, Великобританія й Франція та Австрія з дорадчим голосом. Які суперечності стосовно Австрії вирішували: Московська (березень-квітень 1947 р.), Лондонська (листопад-грудень 1947р.), Паризька (травень-червень 1949 р.) конференції міністрів закордонних справ. Дунайська конвенція набрала чинності після ратифікації 11 травня 1949 р. У відповіді показати позицію представників країн. З'ясувати, з яких причин проблема Австрії знову була піднята в 50-х рр. (військовий нейтралітет, репарації, вступ ФРН в НАТО). Розкрити зміст «Московського меморандуму» опублікованого 15 квітня 1955 р. та Державної угоди Австрії – 15 травня 1955 р.

Висновки: у ході тривалих, гострих, напружених численних сесій, засідань міністрів закордонних справ, шляхом компромісних рішень були підписані мирні договори з колишніми союзниками Німеччини.

Розпочинаючи висвітлення *третього питання* щодо передумов виникнення «холодної війни» в міжнародних відносинах, її причин і характеру, студенти повинні з'ясувати зміст терміна «холодна війна». Виникнення самого терміна датується приблизно XIV ст. Фактами довести, що саме протягом 1947 – 1949 рр. відбулося переростання протистояння між колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції в перманентну конфронтацію.

Війна породила суперечливі тенденції розвитку післявоєнного миру. Плани співробітництва, розроблені союзниками по антигітлерівській коаліції, не були реалізовані. Світ вступив у тривалу епоху «холодної війни».

Розкрити стратегічні, глобальні цілі США й СРСР, які фактори зіграли вирішальну роль у виникненні «холодної війни»? Необхідно звернути особливу увагу на фундаментальні політико-ідеологічні й соціально-економічні розходження двох суспільних систем. Проблема відповідальності за початок «холодної війни» є дискусійною, і в літературі є три версії її причин: 1) відповідальність лежить на одній з країн – СРСР або США; 2) відповідальність ділиться порівну; 3) кожна з країн-лідерів несе свою частку відповідальності, різну на різних етапах «холодної війни». На основі опрацьованої джерельної бази та літератури відтворіть докази кожної з названих точок зору.

Необхідно простежити, як розвивався процес військово-політичного й економічного розколу світу в післявоєнний період, які відбулися зрушення в міжнародних відносинах протягом 1945 – 1948 рр. від співробітництва до конфронтації. Нарешті, як розвивався процес інституалізації біполярної системи до середини 50-х рр.: створення військово-політичних організацій – НАТО (1949) і Організації Варшавського договору (1955). Покажіть наростання конфлікту у відносинах США та СРСР, звернувши особливу увагу на Берлінську кризу 1948 – 1949 рр., поділ Німеччини й кульмінаційний пункт протистояння двох держав – їхня участь у корейській війні 1950 – 1953 рр.

Проаналізувати причини і наслідки економічного розколу Європи та роль у цьому «плану Маршалла». Які політичні цілі ставив цей план?

Чому СРСР, а під його тиском і країни народної демократії відмовилися від участі в цій програмі? Деякі історики стверджують, що здійснення «плану Маршалла» без участі СРСР певною мірою влаштовувало обидві сторони. Чому? Результатом відмови від участі в «плані Маршалла» було посилення орієнтації східноєвропейських країн на СРСР і в економічній сфері. Вираженням чого стало створення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Покажіть, як починалася економічна інтеграція західноєвропейських

капіталістичних країн. Розкрийте конфліктний характер розвитку міжнародних відносин в 50-ті рр. та спроби наддержав зняти напруженість.

На рубежі 60-х рр. обидві наддержави всі несприятливі для них процеси розглядали як результат підступу супротивника й давали одну відповідь. По-перше, нарощували свій потенціал за рахунок новітніх видів ракетно-ядерної зброї. Гонка озброєнь вступила в новий виток. По-друге, намагалися переконати світове співтовариство, що саме їхня країна символізує оптимальну модель суспільного розвитку (програма будівництва комунізму в СРСР, «суспільство загального добробуту» у США). По-третє, різко загострилася боротьба за третій світ. У результаті – часті й небезпечні зіткнення, що переростали в міжнародні кризи. Їхньою кульмінацією стала Карибська криза (осінь 1962 р.), що поставила світ на межу світової ядерної війни. Аргументуйте тезу, що Карибська криза – найважливіша віха в історії біполярної системи. Керівництво США та СРСР прийшли до розуміння небезпеки глобальної катастрофи, необхідності зняти гостроту військового протистояння й обмежити найнебезпечніші форми гонки озброєнь. Покажіть, що проявом цієї тенденції стало підписання ряду угод – Московського договору про припинення випробувань у трьох сферах 1963 р., договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. та ін.

Необхідно враховувати й дію іншої тенденції – прагнення наддержав переломити ситуацію в протиборстві за рахунок локальних конфліктів (В'єтнам, Близький Схід). Одночасно ускладнилося становище всередині протиборчих блоків. Дайте характеристику цих процесів, які підривали підвалини біполярності. Лідерам наддержав ставала очевидною необхідність коректив у взаєминах, насамперед обмеженням гонки озброєнь і звуженням сфери конфліктності. Покажіть, як утверджувалася ідея розрядки, що знайшла реальні обриси в першій половині 70-х рр. Проаналізувати промову колишнього прем'єр-міністра Великобританії У. Черчилля з якою той виступив 5 березня 1946 р. у м. Фултон.

Розкрити суть «доктрини Трумена», яка мала два аспекти: регіональний і глобальний. (Використати документ «Гаррі С. Трумен. Виступ перед конгресом США (доктрина Трумена) 12 березня 1947 р.»). Після аналізу політичних та економічних причин початку «холодної війни» необхідно зупинитися на проблемі гарантії безпеки, яка була найголовнішою проблемою міжнародних відносин у повоєнний період перед загрозою нового протистояння у Західній Європі.

Розкрити наступний етап різкого посилення конфронтації з прийняттям програми широкомасштабної економічної допомоги – «плану Маршала». Розкрити суть контрзаходів СРСР у відповідь: створення Комінформу

(1947 р.), формування нових економічних відносин, конфронтаційний характер відносин по лінії Захід-Схід зупиняв відбудову зв'язків із західноєвропейськими країнами.

Висновки: інтенсифікувався процес сателізації західно- і східноєвропейських країн, зміцнився контроль СРСР та США за процесами їх суспільно-економічного і військового життя.

Четверте питання «Становлення та особливості блокового протистояння Заходу і Сходу в другій половині 50-х на початку 60-х рр.» треба починати зі з'ясування позиції держав Західної Європи стосовно пошуків шляхів забезпечення своєї гарантії безпеки, необхідність створення системи недоторканності.

Дати аналіз хронології подій розширення західної коаліції: 22 січня 1948 р. – пропозиція англійського міністра закордонних справ Е. Бевіна щодо створення Західного Союзу європейських держав.

1. 17 березня 1948 р. – Великобританія, Франція, Бельгія, Голландія та Люксембург у Брюсселі підписали «Договір про економічне, соціальне й культурне співробітництво та колективну самооборону», так званий «Брюссельський пакт». Рішення брюссельської конференції.

2. жовтень 1948 р. – створення військової організації Західного Союзу, її завдання.

3. 11 червня 1948 р. – ухвала сенатом США резолюції No 239 – «резолюція Ванденберга», її суть.

4. 4 квітня 1949 р. – підписання у Вашингтоні Північноамериканського пакту.

Студенти повинні на фактах довести активне ініціювання з боку США розширення та підтримки атлантичної інтеграції. 19 липня 1951 р. – підписання конвенції «Про статус збройних сил країн-учасниць НАТО», її положення. Розкриваючи перше питання, необхідно проаналізувати відповідні дії і рішення СРСР щодо створення Організації Варшавського Договору (ОВД). Мета ОВД. Використовуючи знання з курсу «Історія слов'янських народів» назвати учасників-членів ОВД.

Стосовно особливостей протистояння Заходу і Сходу після оформлення блокових союзів з обох сторін студенти повинні врахувати в першу чергу суб'єктивний фактор, який вплинув на розвиток нової фази міжнародних відносин (смерть Й. Сталіна, прихід до влади в СРСР М. Хрущова, проголошення нового курсу – на «мирне співіснування»). Паралельно розглянути зміни, які відбулися й у західному таборі: Суецька криза (1956 р.), відмова США від концепції «масованої війни».

Початок поліпшення відносин між СРСР і США. Пояснити причини швидкого закінчення цих відносин (Китай, американський літак-розвідник У-2, відмова Хрушова взяти участь у Паризькій конференції на вищому рівні у 1960 р., нерозв'язана німецька проблема). Нова криза адміністрації Д. Кеннеді, зведення Берлінського муру, який став символом розколу Європи на два ворогуючі табори, розміщення радянських ракет з ядерними боєприпасами на Кубі.

Висновки: міжнародні відносини середини та другої половини 50-х рр. формувалися під впливом розвитку взаємовідносин між США і СРСР, створення окрім НАТО й інших військово-політичних блоків, гонки озброєнь.

Починати *п'яте питання* «Конфлікт щодо врегулювання Німеччини після Потсдамської конференції (1945–1949 роки). Процес утворення двох німецьких держав» необхідно з повторення прийнятих рішень на Потсдамській конференції стосовно Німеччини. Дати характеристику діяльності Східної контрольної ради (СКР), позиції СРСР, Франції, США. Окрім проблем політичного врегулювання німецького питання, гострою і важливою проблемою був стан німецької економіки.

Проаналізувати документ – «План з репарацій та рівня повоєнної німецької економіки», підписаний 27 березня 1946 р. чотирма державами. Показати відмінності у підходах до подолання низки економічних проблем у східній і західній зонах (репараційна політика, програми «декартелізації» тощо). Дати аналіз прийнятих рішень щодо проблеми німецького врегулювання протягом 1946 – 1949 рр.: на Паризькій сесії Ради міністрів закордонних справ, промова В. Молотова «Про долю Німеччини і мирну угоду з нею», розкрити суть американського проєкту – «угода Бірнса», створення «Бізонії» – «економічне об'єднання області» як початкова фаза в процесі розколу Німеччини, Московська сесія РМЗС і створення «Тризонії». Охарактеризувати етапи створення конституційної структури майбутньої ФРН, діям Радянського Союзу, цілі і суть проведеної господарської (грошової) реформи.

1. 13 травня 1949 р. проголошення Основного Закону Західної Німеччини – день створення ФРН.

2. 19 березня 1949 р. – Німецька народна рада ухвалила проєкт Конституції Німецької Демократичної Республіки.

3. 7 жовтня 1949 р. – день створення ФРН.

Висновок: розкол Німеччини став одним із головних проявів холодної війни – суперечності між СРСР і Заходом унеможливили єдине врегулювання німецького питання. Берлін став символом протистояння двох

систем – капіталістичної та соціалістичної, що підтвердилося в майбутньому будівництвом Берлінської стіни (1961 р.). Різні політичні й економічні системи ФРН і НДР призвели до значної різниці в рівні життя та зумовили подальше об'єднання Німеччини у 1990 р. Система міжнародних відносин після Другої світової війни остаточно поділилася на два блоки – західний (НАТО) і східний (Варшавський договір).

Таким чином, німецьке питання стало ключовим у формуванні світового порядку після 1945 року та визначило структуру геополітичного протистояння на десятиліття вперед.

У шостому питанні «Криза колоніалізму та її чинники. Перша хвиля деколонізації» необхідно повторити стан колоніальних володінь після Першої світової війни, пригадати в яких країнах почалася національно-визвольна боротьба. У другій половині 50-х рр. у світовій політиці позначилися тенденції, які погано співвідносилися із твердими нормами функціонування сформованої біполярної моделі. Гегемонія двох наддержав, їхнє прагнення звести всі міжнародні відносини до «історичного протистояння» двох суспільних систем натрапляли на процеси плюралізації світового співтовариства. Наймогутніший удар по твердій біполярній схемі світового розвитку наніс інтенсивний розпад колоніальної системи та утворення нових незалежних держав. Цей фактор не вписувався у післявоєнну модель нового світопорядку. Покажіть, як виник рух неприєднання. При характеристиці рішення цими країнами проблеми вибору в біполярному світі варто використати знання з курсу «Новітня історія країн Азії і Африки», необхідно врахувати насторожене ставлення цих країн до США, тому що Америка персоніфікувала ворожий їм Захід, і чим були викликані симпатії до СРСР із його історичним досвідом прискореної індустріалізації.

Дати характеристику основних чинників з яких розпочався процес деколонізації, що тривав кілька десятиріч та спричинився до ліквідації колоніальних імперій:

1. Поразка в Другій світовій війні Німеччини, Італії та Японії;
2. Значне ослаблення метрополій: Великобританії, Франції, Голландії та Бельгії;
3. Розвиток національно-визвольного руху, зростання національної самосвідомості, економічне зростання;
4. Участь деяких колоній в Другій світовій війні;
5. Положення ООН про рівноправ'я та самовизначення народів, створення Ради опіки ООН.

Обов'язково наголосити, що ступінь антиколоніальної активності в різних частинах світу був неоднаковим, пояснити чим він був зумовлений. При підготовці цього питання доцільно використати знання з курсів «Нової і Новітньої історії країн Азії і Африки».

Пояснити, чому розпад колоніальних імперій розпочався на азіатському континенті та на Близькому Сході (ситуація у Французькому Індокитаї, крах мандатної системи, поразка Японії, позиція ООН), процес ліквідації колоніальних систем набрав глобального характеру, так як національно-визвольна боротьба була спрямована не проти тієї чи тієї колоніальної держави, а колоніальної системи назагал.

Показати роль panaфриканського конгресу (Манчестер, жовтень 1945 р). Студентам рекомендується скласти таблицю проголошення незалежності країн Азії і Африки.

Висновок: криза колоніалізму стала результатом економічних, політичних, соціальних та міжнародних змін, які підірвали владу метрополій. Перша хвиля деколонізації засвідчила крах європейського панування в Азії та стала поштовхом для подальшого розпаду колоніальних імперій. Це проклало шлях до нових викликів, таких як нестабільність нових незалежних держав, ідеологічне протистояння у період холодної війни та формування нового світового порядку.

Готуючи *останнє* питання «Перетворення Близького Сходу на один із вузлових регіонів політичного і військового протистояння в міжнародних відносинах» треба починати зі з'ясування причин краху мандатної системи на Близькому Сході, яка була створена в рамках Ліги Націй. Пояснити чому такий стан зумовлювався чинниками геополітичного та геоекономічного характеру.

Детальніше зупинитися на «нафтовому факторі», використавши знання з курсу «Нова історія країн Азії і Африки» та «Новітня історія країн Азії і Африки», а саме: особливості економічного розвитку країн Близького Сходу у міжвоєнний період та в роки Другої світової війни. Розглянути, чому Великобританія і Франція після війни поступилися своїми позиціями в цьому регіоні, натомість зміцнили позиції США, активізувалася близькосхідна політика СРСР.

Необхідно дати характеристику ще одного регіонального чинника, який вплинув на розвиток міжнародної ситуації у 70 – 80-х рр., а саме Іраку.

Використовуючи інформацію ЗМІ про сучасний перебіг подій на Близькому Сході показати як відбувається переломний момент історії в цьому стратегічно важливому регіоні.

Висновок: перетворення Близького Сходу на один із вузлових регіонів політичного і військового протистояння у міжнародних відносинах зумовлене історичними, геополітичними та економічними факторами. Стратегічне розташування, наявність значних енергетичних ресурсів та етнополітичні конфлікти сприяють посиленню напруги та залученню світових і регіональних держав у боротьбу за вплив. Постійні війни, революції та суперечності між різними релігійними і національними групами ускладнюють стабілізацію регіону. В умовах сучасного світу Близький Схід залишається ареною глобального протистояння, що вимагає комплексного підходу до врегулювання конфліктів та міжнародного співробітництва для забезпечення миру й стабільності.

Рекомендовані джерела інформації

1. Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96(1). С. 34–39. Режим доступу: URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_96\(1\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_96(1)__10).
2. Геополітика. Військово-політичні аспекти : навчальний посібник. Львів : ЛІСВ, 2008. 343 с.
3. Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / наук. ред. В.Юрчишин. Київ : Центр Разумкова, 2022, 102 с.
4. Гусєв В. Черчилль кидає виклик Сталіну: так починалася «холодна війна». *Історичний журнал*. 2006. № 2. С. 100–110.
5. Камінський Є. Міжнародна безпека у ХХІ столітті: загальний прогноз. *Дослідження світової політики* : зб. наук. пр. / ІСЕМВ НАН України. 2001. Вип. 15. С. 3–15.
6. Коваль В.С. Берлінська (Потсдамська) конференція 1945 р. [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України* : Т. 1: А-В / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : «Наукова думка», 2003. 688 с. Режим доступу: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Berlinska_konferentsiia_1945
7. Козлітін В.Д. Друга світова війна 1939 – 1945 рр. : навч. посіб. Харків, 2001. 336 с.
8. Красножон В. Р. Сучасний погляд на політику Дж. Ф. Кеннеді у контексті протистояння з СРСР (1962 р.). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Прав о:* збірник наукових праць. 2014. № 1 (21). С. 12–17. Режим доступу: URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2014/1/4.pdf>

9. Кудряченко А. І. Ялтинська конференція держав «великої трійки» 1945 р. і вихід України на міжнародну арену. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. № 2. С. 97-121. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2016_2_9.
10. Кудряченко А.І. Ялтинська конференція: погляд через десятиліття. *Пам'ять століть*. 2005. № 5. С. 53-65.
11. Кулинич І.М., Іваненко О.А. Тегеранська конференція 1943 [Електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Teheranska_konferentsiia_1943
12. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) / За ред. В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. К.: Либідь, 2003. 558 с.
13. Переддень німецько-радянської війни у документах НКВД (електронний архів Українського визвольного руху). Режим доступу: URL: <https://avr.org.ua/?idUpCat=567>
14. Підберезних І. Є. Особливості Ялтинсько-Постдамської системи повоєнного часу: демократія в умовах «американізації» Японії. *Наукові праці*. 2011. Вип. 142. Т. 154. С. 54-57. Режим доступу: URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2011/154-142-10.pdf>
15. Підберезних І. Є. Роль і значення Ялтинсько-Постдамської системи міжнародних відносин. Режим доступу: URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-492-209-5/18.pdf>
16. Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50 – 90 - ті роки XX ст.) : монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. С. 122.
17. Сіновець П. А. Динаміка трансформації ядерного стримування після «холодної війни»: близькосхідний вимір. *Стратегічні пріоритети*. 2010. №3. С. 76-83.
18. Трубайчук А. Друга світова війна. Коротка історія. К.: Наук. думка, 1995. 192 с.
19. Черчилль В. Спогади про Другу світову війну. Том I / пер. з англ. П. Тарашука. К.: Вид-во Жупанського, 2018. 496 с.; Том II. 552 с.
20. Іє. Zasoba. Радянсько-кубинська комунікація під час Кубинської кризи: контроль над союзником. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 4(44). С. 20-31. Режим доступу: URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/199307/199472>

ТЕМА 11. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ. КАНАДА.

Заняття 1.

1. Наслідки Другої світової війни для США. Повоєнна реконверсія та особливості економічного розвитку.
2. «Карибська криза» й особливості американо-радянського протистояння другої половини 60-х рр.
3. Форми суспільних рухів кінця 60-х рр. та їх вплив на розвиток країни.

Заняття 2

1. Особливості розвитку американо-радянських відносин в 1968 – 1976 рр.
2. «Рейганоміка» у внутрішній політиці США.
3. Політика «нового глобалізму» адміністрації Р. Рейгана.

Заняття 3.

1. Президентство Джорджа Буша: реакція на політичні зміни в СРСР.
2. Президентські вибори 2000 р. США у перші роки ХХІ ст.: до і після 11 вересня 2001 р.
3. Міжнародний тероризм і нова концепція внутрішньої безпеки США.

Канада.

1. Стан економіки та політична ситуація в перші повоєнні роки.
2. Етнополітичні проблеми канадської федерації.
3. Економічний та політичний розвиток Канади у 90-ті рр ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Реферати:

- Ф. Кастро – життя та політична діяльність.
- Е. Че Гевара – політичний портрет.
- Мартін Лютер Кінг – лідер негріванського руху.
- Уотергейт і його вплив на внутрішньополітичну ситуацію в країні.
- Американо-канадські відносини.

Методичні рекомендації

Заняття 1. Перше питання «Наслідки Другої світової війни для США. Повоєнна реконверсія та особливості економічного розвитку» необхідно розпочати з підведення результатів участі США у Другій світовій війні: по-перше, економічні наслідки (стан виробничих потужностей, зайнятість населення, роль профспілок); по-друге, США стали фінансовим центром (рішення Бреттон-Вудської конференції 1944 р.); по-третє, перетворення на військово-політичного лідера (монополія на атомну зброю, військові бази). Розкрити фактори, які сприяли повоєнному економічному

піднесенню США. Дати аналіз внутрішньополітичній доктрині 33-го президента США від демократичної партії Г. Трумена, оголошену ним як «справедливий курс». Показати причини делібералізації внутрішньої політики адміністрації Трумена. Дати характеристику прийнятих законів правоконсервативного характеру.

Для кращого розуміння соціальних реформ Г. Трумена варто було б повторити суть «нового курсу» Ф. Рузвельта і пояснити, в чому програма «справедливого курсу» йшла далі, суттєво розвивала «новий курс» Ф. Рузвельта (проблема чорних американців, державне медичне страхування тощо). Необхідно підкреслити, що важливою проблемою повоєнного економічного розвитку для США було питання адаптації до мирного життя, які заходи сприяли у вирішенні цієї проблеми? З якими труднощами зустрівся Г. Трумен у ході реалізації своєї програми. Рекомендується заповнити таблицю за такою схемою: «Твердий індивідуалізм». Гувера Схожі/відмінні наслідки. «Новий курс» Рузвельта. «Справедливий курс» Трумена.

Зробивши порівняння трьох напрямів економічного розвитку США, необхідно кожен пункт «справедливого курсу» розкрити більш детально, що дасть можливість довести той факт, що США протягом 40 – 60-х рр. перетворюються на світового лідера не тільки за внутрішньо-економічними показниками, але й на міжнародній арені (Доктрина «стримування комунізму»).

Адміністрація Гаррі Трумена, що перебувала при владі в період з 1945 до 1953 рр., діяла в умовах нової геополітичної ситуації, яка склалася після Другої світової війни. Основними напрямками зовнішньої політики Трумена стали боротьба з поширенням комунізму та стримування радянської агресії, що визначило політичний курс США в період «холодної війни».

Основні кроки зовнішньої політики Трумена:

Доктрина стримування (1947 р.) – одна з ключових ініціатив Трумена, спрямована на стримування експансії комунізму, особливо в Європі та Азії. Доктрина мала на меті надання економічної та військової допомоги країнам, які були під загрозою радянського впливу. Це був один із перших кроків до активної боротьби з СРСР, що визначило подальший курс «холодної війни».

Створення НАТО (1949 р.) – Північноатлантичний альянс став важливою складовою частиною політики стримування, об'єднуючи країни Західної Європи і Північної Америки для захисту від агресії з боку СРСР.

План Маршалла (1948 – 1952 рр.) – програма економічної допомоги країнам Західної Європи для відновлення після війни. Це був важливий крок для стабілізації економік європейських держав, щоб вони не стали жертвами

радянської експансії, а також для зміцнення союзницьких відносин між США та Західною Європою.

Корейська війна (1950 – 1953 рр.) – участь США в цій війні була частиною боротьби з комуністичним впливом в Азії. Корейська війна стала однією з найвизначніших подій «холодної війни», що ще більше загострила конфронтацію між США і СРСР.

Висновки: у внутрішній політиці Трумена можна спостерігати поступову зміну від ліберальних підходів до більш поміркованих, неоконсервативних ініціатив. «Новий курс», який на початку 1940-х рр. сприяв розвитку соціальних програм і великої державної інтервенції в економіку, поступово втратив свої ліберальні елементи в умовах післявоєнної реконверсії. Політика Трумена та наступні роки стали свідченням того, як посилюється тенденція до обережної активізації держави в економічній сфері з одночасною делібералізацією у соціальних питаннях.

Отже, зовнішня політика Трумена була чітко підпорядкована боротьбі з радянським впливом і комуністичною загрозою, що стало основою для формування біполярної міжнародної структури, де США і СРСР стали суперниками в глобальній боротьбі за вплив.

Наступне питання «Карибська криза» й особливості американо-радянського протистояння другої половини 60-х рр. потрібно розпочати з характеристики підходів американських президентів щодо формування зовнішньополітичного курсу США після закінчення Другої світової війни. Аргументувати факти, що у перші післявоєнні роки формування нової ролі США у світі відбувалося непросто, а саме: порушився світовий європейський баланс рівноваги сил після розгрому Німеччини; початок «холодної війни»; створення соціалістичними країнами «залізної завіси» від «Балтики до Адріатики» змусило західні демократії звернутися до США з пропозицією взяти на себе роль лідера Вільного світу.

На прикладах показати, чому період президентства Ейзенхауера став апогеєм «холодної війни» у міжнародній політиці, одночасно провівши паралель з позицією Радянського Союзу у зовнішній політиці після смерті Сталіна, заповнивши таблицю за схемою: США (50 – 60-ті рр.) СРСР (50 – 60-ті рр.):

1. Воєнне врегулювання на Корейському півострові.
2. Доктрина «стримування комунізму».
3. Посилення позицій СРСР в Європі та Китаї.
4. Доктрина «звільнення від комунізму».
5. Позиція СРСР щодо долі Німеччини, Австрії, врегулювання конфлікту в Індокитаї.

6. Втручання у внутрішні справи Ірану.
7. Участь СРСР у Берлінській та Женевській нарадах. Висновки.
8. Доктрина «масової відплати».
9. Створення Варшавського договору.
10. Входження ФРН у НАТО.
11. Втручання у внутрішні справи Німецької Демократичної Республіки.
12. Втручання у внутрішні справи В'єтнаму, Лівану, введення військ у Гватемалу.
13. Втручання у внутрішні справи Куби.
14. Військові та економічні санкції проти Куби.
15. Розміщення на Кубі радянської атомної зброї, зведення Берлінського муру.

Розглядаючи взаємини США та СРСР в 50-х-60-х рр. XX ст., необхідно розкрити проблему ядерного фактора і його впливу на взаємини двох держав. Показати позицію ООН щодо перебігу міжнародних подій. Таким чином, небезпека ядерного конфлікту, його наслідків усвідомлювалася дедалі глибше, навіть, здійснивши деякі незначні модифікації свої зовнішньої політики, Радянський Союз не відмовився від ідеї нав'язування соціалізму усьому світові, а США, зі свого боку, намагалися перешкодити цьому всіма можливими засобами. А тому переважання силової політики не зникло.

Пристаюючи до вивчення особливостей американо-радянського протистояння на початку та другої половини 60-х рр. XX ст. треба розкрити причини загострення відносин між США і СРСР.

Проаналізувати причини, що стали приводом до виникнення Карибської (Кубинської ракетної) кризи, в результаті якої світ опинився на межі атомної війни. Необхідно повторити особливості соціально-економічного та політичного розвитку Куби другої половини 50-х рр., коли до влади на Кубі прийшла військова хунта на чолі з Ф. Батистою. Етапи формування революційних настроїв, а згодом й ідей, щодо повалення режиму. Наголосити на проамериканській внутрішній і зовнішній політиці Батисти (привести приклади). Перемога революційних сил на чолі з Ф. Кастро 1 січня 1959 р. на Кубі привела до розірвання дипломних стосунків із США. Показати (акцентувати) відповідь на наслідках економічного розвитку Куби в умовах економічної блокади. За цих умов відбулося зближення з Радянським Союзом, підписанням у липні 1960 р. радянсько-кубинської угоди терміном на 5 років.

За допомогою хронологічної схеми побудувати відповідь про перебіг кризи.

1. 1 січня 1959 р. – перемога революції на Кубі на чолі з Ф. Кастро.
2. 17 квітня 1961 р. – за фінансового та військового сприяння США відбулася висадка на Плайя-Хірон.
3. Листопад 1961 р. – ЦРУ підготувало секретний план «Мангуста» на дестабілізацію режиму Кастро та його скинення.
4. 22 жовтня 1962 р. – оголошення США воєнно-морської блокади Куби (карантину) з вимогою демонтажу і вивозу з Куби радянських наступальних озброєнь.
5. Травень 1962 р. – початок обговорення ідеї про розміщення радянських ракет «земля-земля» (СС-4 – балістичні ракети середнього радіусу дії, СС-5 балістичні ракети проміжного радіусу дії).
6. Січень 1962 р. – виключення Куби з Організації Американських держав (ОАД).
7. 14 жовтня 1962 р. – зроблені аерозйомки території Куби з чіткими доказами розміщення радянських ракет.
8. 11 вересня 1962 р. – заява ТАРС в якій СРСР заперечував наявність радянських ракет на Кубі.
9. 26–27 жовтня 1962 р. – Дж. Кеннеді отримав два листи М. Хрущова з пропозиціями компромісного врегулювання конфлікту.
10. 27 жовтня 1962 р. – збитий літак У-2.
11. 28 жовтня 1962 р. – радянський уряд офіційно повідомив по радіо про свою готовність вивезти з Куби ракети.

Висновки: Карибська ракетна криза стала важливим етапом в історії міжнародних відносин. На США після перемоги революції 1 січня 1959 р. зосереджувався увесь комплекс суперечностей, з якими зіштовхнулася Куба у своїй зовнішній політиці. З конфлікту між Сполученими Штатами та маленькою державою на острові Куба швидко переріс у широкомасштабний воєнний конфлікт. Карибська криза продемонструвала надзвичайну нестійкість і небезпечність системи міжблокової конфронтації, але водночас засвідчила прагнення лідерів обох блоків не допускати надмірного загострення стратегічного протистояння, а також – можливість досягнення порозуміння в загрозливих політичних ситуаціях. Проте до справжньої нормалізації стосунків між Сходом і Заходом було ще далеко.

Третє питання «Форми суспільних рухів кінця 60-х рр. та їх вплив на розвиток країни» є важливим для вивчення соціально-політичного розвитку США з огляду не тільки на складні і суперечливі проблеми внутрішньополітичного розвитку, але й через особливості проведення американськими президентами зовнішньополітичного курсу. Перед тим, як характеризувати форми суспільних рухів 60-х рр., необхідно розглянути

причини, що привели до його активізації. Зовнішньополітичними чинниками були: участь США у війні проти В'єтнаму, військові дії в Африці, Азії, Латинській Америці, продовження гонки озброєнь. Внутрішні причини: незавершені соціально-економічні реформи адміністрації Дж. Кеннеді і Л. Джонсона (зниження заробітної плати, наростання чисельності страйкового руху, порушення громадянських прав афроамериканців тощо).

Демократичні рухи були представлені: піднесенням молодіжного, передовсім студентського руху. Показати відмінність його розвитку 50-х і 60-х рр., дати характеристику етапів студентського руху, форм його проявів, соціальних причин активізації, яку ідею сповідувало об'єднання «Студенти за демократичне суспільство», антивоєнний рух протесту проти війни у В'єтнамі, ходіння в народ, «хіпі».

Одним з кардинальних питань демократичного руху залишалося питання про становище негритянського населення. Показати тактику 35-го президента США у расовому питанні, чому вона, за висловом радника президента А. Шлезінгера-молодшого, була «найважливішою проблемою». Розкрити зміст «негритянської революції» другої половини 60-х рр., який відрізнявся від другої половини 50-х рр. за формами прояву: «сидячі страйки» змінилися «рейсами свободи». Особливу увагу звернути на роль і значення для розвитку боротьби за свої права афроамериканців їхнього лідера Мартіна Лютера Кінга з ідеєю ненасильницьких форм і методів боротьби за свої права. Розкрити причини виникнення в середині негритянського руху угруповань, які виступали з гаслами ненасильницької боротьби (наприклад, Всесвітня асоціація щодо поліпшення становища негрів, «Чорна пантера» та інші).

Отже, однією з найгостріших внутрішньополітичних проблем США 50 – 60-х рр., що своїм корінням сягала у далеке минуле, була расова проблема. В яких формах вона проявляється у ХХІ ст.?

Однією з форм суспільного демократичного руху 50 – 60-х рр. був радикальний жіночий рух, який увійшов в історію США і усього світу під назвою феміністська революція. Показати суть ідеології фемінізму, реакцію урядів США (прийняття законів щодо зміни соціальної позиції та ролі жінки в суспільстві). Використати знання з курсу «Соціологія», як змінилися соціокультурні норми, що були покладені в основу гендерної соціології.

Висновки: різні форми суспільних рухів кінця 60-х рр. разюче вплинули на розвиток усіх напрямів політичного, соціального, економічного, культурного, морально-етичного життя США.

Заняття II. Перше питання «Особливості розвитку американо-радянських відносин в 1968 – 1976 рр.». Починати висвітлення проблеми

варто із з'ясування обставин які привели до наростання громадянського невдоволення політикою демократів і приходу до влади республіканця Річарда Ніксона. Показати внутрішньополітичне становище США, чому воно ускладнилося (економічні кризи, надмірні витрати на війну, розвиток НТР). Найгостріша паливно-енергетична криза 1974 – 1975 рр. була спричинена різким стрибком ціни на нафту в 1974 р. країни Наприкінці 1960-х рр. активізації антивоєнного руху змусила адміністрацію президента Річарда Ніксона оголосити про поетапне виведення американських військ з Індокитаю. липні 1969 р. була оголошена «доктрина Ніксона» щодо подальшої військової активності США в Азії. Розкрити її суть: «в'єтнамізація», тобто заміна американських південнов'єтнамськими військами. Дати характеристику підписаної угоди про припинення війни у В'єтнамі 27 січня 1973 р. в Парижі. Хоча багато істориків підтверджують успіх стратегії Ніксона, але угоду називають неочікуваним «почесним миром». Чому?

Так, адміністрація Річарда Ніксона, попри серйозні внутрішньополітичні труднощі, зокрема скандал з Уотергейтом, економічні проблеми та соціальні заворушення, досягла значних успіхів у зовнішній політиці завдяки новим підходам і стратегіям. Зовнішньополітична доктрина Ніксона-Кіссінджера, яка формувалася на початку 1970-х рр. ґрунтувалася на концепції реалізму та балансі сил у міжнародних відносинах. Виходячи з усвідомлення ядерного паритету між США та СРСР, адміністрація президента Річарда Ніксона та державного секретаря Генрі Кіссінджера зробила ставку на політику «розрядки», яка передбачала зниження рівня напруженості між наддержавами через переговори, компроміси та обмеження гонки озброєнь. Так, у 1969 р. між США та СРСР почалися переговори про обмеження стратегічних ядерних озброєнь, відомі, як переговори з ОСО (Обмеження стратегічних озброєнь). Ці угоди стали випуском етапів у процесі розрядки міжнародної напруженості між СРСР і США в період Холодної війни.

Розпочатий діалог сповільнив гонку озброєнь, а також розширив торговельні відносини. Проаналізувати початок процесу розрядки напруженості у відносинах між США і СРСР. Доцільно пояснити такий факт: чому зовнішньополітична динаміка адміністрації Ніксона ослабнула з початком другого терміну. У Конгресі ріс опір політиці розрядки, і візит радянського генерального секретаря Брежнєва до США у червні 1973 р. не приніс будь-яких значних зрушень у контролі озброєння (Уотергейтська криза усе сильніше стримувала зовнішньополітичну дієздатність президента; війна на Близькому Сході в жовтні 1973 р. на тлі запеклих

внутрішньополітичних хвилювань). Обґрунтувати так звану «маятникову дипломатію» на Близькому Сході, що привела, нарешті, до перемир'я, а у червні 1974 р. Ніксона під час його візиту в Єгипет зустрічали як посередника у встановленні миру. Однак, США не вдалося уникнути вибуху цін на нафту. Таким чином, як би Річард Ніксон не підкреслював свою роль на всесвітньо-політичній сцені і, як би його не цінували як партнера у переговорах у міжнародному масштабі, катастрофа його внутрішньополітичної влади не давала йому більше шансів у зовнішній політиці.

Висновки: зовнішньополітичні успіхи Ніксона є незаперечними. Те, що колишній антикомуніст намагався налагодити стосунки з обома комуністичними державами, а у 1972 р. був першим американським президентом, що відвідав Китай і Радянський Союз, було, безперечно, найважливішим зовнішньополітичним поворотом США з початку «холодної війни», що спантеличив критиків і багатьох його політичних друзів. Ніксон сам постійно підкреслював свою провідну роль у прийнятті усіх важливих рішень. Ніксон найбільше хотів, щоб міжнародна політика велася без настирливого втручання суспільної думки або парламентського контролю. В Америці в'єтнамської ери ця концепція, незважаючи на всі дипломатичні успіхи, уже не відповідала духу часу й усе більше натрапляла на опір.

Друге питання «Рейганоміка» у внутрішній політиці США. Адміністрація Рейгана прагнула стимулювати економічне зростання шляхом зменшення податкового навантаження на бізнес і громадян. Це відповідало ідеям «економіки пропозиції», відповідно до яких зниження податків збільшує зростання інвестицій та зайнятості. «Рейганоміка» сприяла економічному піднесенню та зниженню інфляції, але водночас призвела до зростання дефіциту бюджету і державного боргу. Політика Рейгана суттєво вплинула на економічний курс США і сформувала основу для подальшої діяльності. Щоб розкрити політику «рейганоміки» в дії, тобто її реалізацію протягом двох термінів перебування при владі 40-го президента США від республіканської партії Р. Рейгана необхідно дати аналіз програмного документа «Новий початок для Америки».

Економічна криза початку 1980-х рр.: програма Рейгана була розпочата на тлі економічної рецесії, яка була глибшою, ніж передбачалося. Кризові явища, включаючи високі темпи інфляції та підвищення безробіття, призвели до зниження споживчого попиту та зменшення виробничої активності в багатьох галузях економіки. Скорочення виробничих потужностей, зростання безробіття (перевищило 10 %) стало серйозною проблемою для реалізації програми.

Таким чином, хоча програма Рейгана сприяла деяким довготривалим економічним змінам, у короткостроковій перспективі її реалізація виявила серйозні труднощі через поєднання зовнішніх економічних чинників та внутрішніх проблем США, які не були повністю враховані на момент запуску реформи.

У відповіді акцентувати увагу на тому, що до її розробки та реалізації були залучені кращі економісти США і Канади, а саме майбутні Нобелівські лауреати – Мільтон Фрідмен, Роберт Манделла та відомий економіст Артур Лаффер. Саме вони запропонували нову модель «економіки пропозиції», яка і стала важливою складовою політики «рейганоміки».

Розглянути головні складові політики «рейганоміки» другого терміну перебування його при владі. Наголосити, що ці дві концепції при їхній зовнішній несумісності репрезентували дві взаємодоповнювальні стратегії державного впливу на економіку. Пояснити суть відмінних рис концепцій та причини недоліків, які призвели до збільшення бюджетного дефіциту і зниження можливостей приватно-капіталістичного нагромадження. Підбиваючи підсумок економічної політики «Програми оздоровлення», показати її наслідки та результати. Пояснити суть і необхідність прийняття низки заходів «неопротекціонізму», їхні наслідки у соціальній сфері.

Висновки: під час президента Рональда Рейгана економіка США пережила серйозну кризу, але за рахунок неоконсервативних економічних реформ вдалося досягнути стабільності. Протягом 1980-х рр. Сполучені Штати впроваджували політику, спрямовану на скорочення соціальних витрат, зменшення податків. Загалом, політика Рейгана стала основою для подальших економічних стратегій не тільки в США, а й в інших розвинутих країнах Заходу, зокрема в Європі, де ці принципи стали основними напрямками економічної реформи.

Третє питання «Політика «нового глобалізму» адміністрації Р. Рейгана». У 1985 – 1988 рр. відбулося кілька важливих зустрічей між лідерами США та СРСР, які стали важливою частиною процесу зниження напруги під час холодної війни. У рамках цих переговорів між Рейганом та Горбачовим, було досягнуто значних поступків та домовленостей щодо контролю над озброєннями.

Женевська зустріч (1985 р.) – перша зустріч Рейгана і Горбачова, де вони обговорили загальні питання світу та безпеки. Це була в основному зустріч на рівні визначення взаємних інтересів і початок діалогу.

Рейк'явік (1986 р.) – зустріч, яка стала знаковою в процесі переговорів. Хоча під час цієї зустрічі не було досягнуто конкретних умов, Горбачов і

Рейган зробили важливий крок до можливого підписання договору про зниження ядерних озброєнь, зокрема щодо ракет середнього радіусу дії.

Вашингтон (1987 р.) – під час цієї зустрічі було підписано Договір про ліквідацію ракети середнього і меншого радіусу дії (який став у кількох етапах у роззброєнні. Договір передбачав ліквідацію всіх ракет. Москві (1988 р.). Розкрити зміст переговорів.

Підсумок переговорів свідчив про перехід від конфронтації до співпраці та бажання обох сторін зменшити ядерну загрозу, що дозволило послабити напруженість, і створити основи для подальших ініціатив з обмеження озброєнь.

Зробити загальний огляд міжнародної ситуації, яка мала місце на початку 90-х рр. XX ст., особливо акцентувати на взаємовідносини США і СРСР (стан економіки СРСР, зміна політичної еліти). Обґрунтувати, чому американська адміністрація прагнула підсилити тиск на Радянський Союз, вважаючи успішною свою колишню стратегію конфронтації з СРСР, вирішивши надати їй ще більш масштабного характеру. Проаналізувати доктрину «неоглобалізму», оголошену Рейганом у лютому 1985 р. відповідно до якої він мав намір надалі будувати зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів.

Зміст доктрини: відмовитися від самообмежень, які, ніби то, США накладали на свою політику стосовно «комуністичних країн» ; повернення до проведення політики, яка була до в'єтнамської війни, інакше кажучи, до глобальної політики.

Перейти до характеристики двох періодів зовнішньополітичної діяльності президента Рейгана. Зовнішньополітична діяльність президента США Рональда Рейгана протягом двох термінів (1981 – 1989 рр.) розвивалася в умовах етапної зміни стратегічного підходу, від різкої конфронтації з СРСР до пошуку шляхів деескалації глобального протистояння. Початок президентства Рейгана характеризувався жорсткою політикою щодо СРСР. Це був період активної військової підготовки США, зміцнення ядерного потенціалу та орієнтації на технологічні переваги в обороні. Центральною частиною зовнішньої політики Рейгана стали концепції «доктрини Рейгана» і «доктрини неоглобалізму». Початок президентства Рейгана характеризувався жорсткою політикою щодо СРСР. Це був період активної військової підготовки США, зміцнення ядерного потенціалу та орієнтації на технологічні переваги в обороні. Центральною частиною зовнішньої політики Рейгана стали концепції «доктрини Рейгана» і «доктрини неоглобалізму».

Висновок: політика «нового глобалізму» Рейгана відіграла важливу роль у розвалі СРСР і завершенні холодної війни. Вона сприяла поширенню неоліберальної економіки та зміцненню позицій США як глобального лідера, але також викликала численні кризи та збройні конфлікти.

Заняття III. Перше питання «Президенство Джорджа Буша-старшого: реакція на політичні зміни в СРСР». Для повного висвітлення цього питання варто показати, за яких обставин Джордж Буш був обраний 41-м президентом США, що стало логічним продовженням його політичної кар'єри. У цих двох термінах (1981 – 1989 рр.) обіймав посаду віцепрезидента при президенті Рональді Рейгані. Дж. Буш балотувався від Республіканської партії і здобув перемогу за рахунок популярності Рейгана, підтримці республіканської платформи та обіцянкам продовжувати успішні політичні ініціативи свого попередника. Студентам рекомендується побудувати свою відповідь за такою хронологічною схемою:

1. 8 листопада 1988 р. – Джордж Буш-старший обраний 41-м президентом США. До цього він був віцепрезидентом в адміністрації Рональда Рейгана;

2. 7 грудня 1988 р. – Спільна зустріч Рейгана і Буша у Нью-Йорку з Горбачовим на сесії ГА ООН;

3. 2–3 грудня 1989 р. – зустріч Буша і Горбачова на Мальті. Обговорювались питання роззброєння, регіональні конфлікти та перспективи об'єднання Німеччини;

4. 30 травня – 3 червня 1990 р. – Візит Горбачова до США;

17–28 січня 1991 р. – Операція «Буря в пустелі».

Ці події відобразили кінець біполярної системи міжнародних відносин і поступове налагодження співпраці між СРСР та США.

У відповіді звернути увагу на взаєминах між Дж. Бушем і М. Горбачовим. Президент США до останнього намагався підтримувати радянського лідера Михайла Горбачова, здатного забезпечити мирний перехід до нового світового порядку. Однак історичні країни, внутрішній спротив у СРСР та національні рухи в республіках зробили розпад Союзу неминучим. Взаємини двох лідерів залишаються прикладом обережної дипломатії у надзвичайно складний період.

Висновок: президенство Джорджа Буша-старшого (1989–1993 рр.) збіглося з драматичними змінами в СРСР, включаючи розпад радянської імперії та завершення холодної війни. Політика Буша була виваженою й обережною: він підтримував реформи Горбачова, але водночас вибудовував відносини з новими незалежними державами. Адміністрація Буша відіграла ключову роль у мирному переході від біполярного світу до нової

міжнародної системи, сприяючи зменшенню ядерної загрози та розширенню демократії в Східній Європі.

Загалом, Буш-старший продемонстрував прагматичний підхід, що допоміг уникнути радикальних потрясінь у міжнародних відносинах після розпаду СРСР, проте його політика не змогла запобігти економічним і політичним викликам, які постали перед пострадянським простором.

Друге питання «Президентські вибори 2000 р. США у перші роки ХХІ ст.: до і після 11 вересня 2001 р». Використовуючи методичні вказівки, розкрити особливості президентської кампанії 2000 р. Проаналізувати «доктрину Буша» від 29 січня 2002 р., що була зумовлена конкретними характеристиками після терактів 11 вересня 2001 р. Вона передбачала активний наступ на міжнародний тероризм і більш активну зовнішню політику, спрямовану на забезпечення безпеки США та їхніх союзників. Однак ключовим елементом цієї стратегії було також знижено рівень втручання у глобальні справи в рамках традиційної міжнародної політики, зокрема, щоб уникнути зайвих зобов'язань, які могли б послабити ресурси США в боротьбі з тероризмом.

«Доктрина Клінтона» була визначена Бушем як «надмірне і безвідповідальне вільсоніанство», тобто політика Клінтона більше наголошувала на міжнародному співробітництві, дипломатії та сприянні розширенню демократії у світі, що вважалося занадто ідеалістичним і ризикованим у порівнянні з більш прагматичною стратегією Буша. Створення «Корпусу свободи» було ініціативною адміністрацією Буша з призначення сприяння розвитку демократії в інших країнах, через допомогу в їх перетвореннях. Корпус створений для підтримки країн, які борються за демократичні перетворення, підвищення рівня прав людини та зміцнення політичних і економічних інститутів.

Отже, війна з тероризмом стала яскравим прикладом того, як адміністрація Джорджа Буша прагнула реагувати на глобальні виклики. Ця боротьба показала, що навіть наддержавам, таким як США, важко діяти в ізоляції. Хоча адміністрація Буша часто демонструвала терпіння до односторонніх дій (наприклад, у контексті війни в Іраку), реалії міжнародного тероризму вказують на необхідність співпраці з іншими державами та міжнародною спільнотою.

Висновки: у 90-ті рр. ХХ ст. і перше десятиліття ХХІ ст. відбувається складний процес формування нової моделі міжнародних відносин. При його характеристиці необхідно враховувати низку особливостей. По-перше, обвальний характер розпаду біполярної системи й відсутність будь-яких формально-юридичних документів, які фіксують цю ситуацію, гранично

розвиває характер базових параметрів моделі, що народжується, на основі принципу багатополярності. По-друге, фаза становлення нової моделі здобуває розтягнутий характер, позаяк закінчується вже друге десятиліття цього процесу, а говорити про його завершення не доводиться. По-третє, на характер цього процесу впливає безроздільне панування в 90-pp. США з їхнім прагненням перетворити й XXI ст. на «американське століття», і масштабне розширення НАТО, що викликає протидію з боку Росії. При цьому процес складання багатополярного світу відбувається в умовах загострення низки регіональних конфліктів і ускладнюється, починаючи з 2008 р. світовою економічною кризою.

Третє питання «Міжнародний тероризм і нова концепція внутрішньої безпеки США». На початку XXI ст. міжнародний тероризм став одним із головних чинників світової політики, увага до якого особливо посилилася після безпрецедентних терактів 11 вересня 2001 р. Використовуючи знання з курсу «Новітня історія країн Азії і Африки», готуючись до цього питання, звернути увагу на причини появи ісламського фундаменталізму та пероростання його у міжнародний тероризм. Керівництво США розпочало широкомасштабну антитерористичну кампанію, одним із головних аспектів якої стала «реформа внутрішньої безпеки», яка полягала в посиленні заходів безпеки на території США шляхом реорганізації державних відомств відповідальних за протидію тероризму та запровадження нових жорстких антитерористичних норм в законодавстві.

У відповіді зупинитися на аналізі міжнародної ситуації у 1990-х pp., звернувши увагу на інтенсивності виникнення внутрішньодержавних конфліктів і криз, викликаних головно посиленням націоналізму, міжетнічних та релігійних суперечностей.

Проаналізувати відповідний розділ Статуту ООН. Варто зазначити, що вже у вересні 2001 р. стало очевидним, що республіканська адміністрація на чолі з президентом Дж. Бушем (2001 – 2009 pp.) вдаватиметься до жорстких заходів щодо запобігання терактам у майбутньому та відновлення свого військово-політичного іміджу на міжнародній арені. Нова антитерористична концепція, яка широко пропагувалася американським президентом, одержала досить метафоричну назву «війни проти тероризму», двома основними аспектами якої стали антитерористична операція проти Аль-Каїди в Афганістані (розпочалася 7 жовтня 2001 р.) та «реформа внутрішньої безпеки». Основні напрями посилення внутрішньої безпеки стали відомі вже через десять днів після терактів. 19 вересня 2001 р. міністр юстиції США, Джон Ешкрофт, оприлюднив проєкт стосовно прийняття нового антитерористичного закону («Патріотичного акту»), затверджений 26 жовтня

2001 р. 20 вересня, Дж. Буш, у виступі перед конгресом, виголошуючи ультимативні вимоги щодо режиму талібів, який переховував керівництво Аль-Каїди, заявив про створення управління внутрішньої безпеки (УВБ).

Варто наголосити, що поняття «внутрішня безпека» почало застосовуватися в США лише після терактів 11 вересня 2001 р. на позначення переважно антитерористичних заходів, хоча упродовж другої половини ХХ ст. широковживаним був термін «внутрішня безпека» стосовно протидії підривної діяльності внутрішньополітичних сил США. Водночас нове поняття «внутрішня безпека», будучи співзвучним з поняттям «внутрішньої безпеки», яке часто використовувалося в часи «холодної війни», засвідчило, що навіть внутрішньодержавним заходам було надано відтінків війни («війни проти тероризму»).

Початки нової реформи були закладені в середині 1990-х рр. Після терактів в Нью-Йорку (1993 р.) і Оклахомі (1995 р.) в США були запроваджені внутрішні антитерористичні заходи, які пізніше лягли в основу реформи, що розпочалася на початку ХХІ ст. Зокрема, було затверджено антитерористичний закон (1996 р.) та передбачено низку антитерористичних заходів в імміграційній системі, які мали реалізуватись в наступні роки. Однак саме неефективність більшості заходів, що діяли в цей період, призвела до реалізації «одинадцяти вересневих» терактів. При характеристиці еволюції американської внутрішньої антитерористичної політики, зазначити, що проблеми внутрішньої безпеки в часи «холодної війни» були відсунуті на другий план. Чому проблема внутрішньої безпеки не набула строгого концептуального визначення (відповідно до національної стратегії безпеки США, 1996 р., тероризм не вважався першочерговою загрозою, на відміну від потенційної небезпеки зброї масового знищення).

Враховуючи те, що упродовж 1997 – 1999 рр. в США почали діяти три спеціальні комісії з питань національної безпеки, а період 1997 – 2001 рр. називають «часом пошуку основної загрози». Пояснити, чому в діях американського уряду до 11 вересня 2001 р. навіть теоретично, система антитерористичної безпеки США не була готова до цих терактів. Однак після 11 вересня 2001 р. проблема внутрішньої безпеки, що в кінці 1990-х рр. дебатовалася в США на вузькому експертному рівні, стала одним із наріжних каменів внутрішньої політики адміністрації Дж. Буша, яка утворила окреме відомство, відповідальне за цю сферу. Отже, в силу наростання критики діяльності американських спецслужб та антитерористичних відомств через неможливість запобігання «одинадцятивересневим терактам», заклики до реформування системи внутрішньої безпеки виявилися домінуючими.

Упродовж вересня 2001 р. – липня 2002 р. до конгресу було подано 83 законопроекти, які торкалися різних питань внутрішньої безпеки, зокрема, було передбачено створення спеціального комітету з внутрішньої безпеки і тероризму, та окремої комісії з внутрішньої безпеки.

Проект створення департаменту внутрішньої безпеки (ДВБ) був представлений американським президентом у конгресі 6 червня 2002 р. У промові перед Конгресом Дж. Буш наголосив на необхідності створення окремого департаменту (міністерства), яке б опікувалося проблемами внутрішньої безпеки, та посилювало ефективність і координацію діяльності між відомствами, відповідальними за окремі сфери внутрішньої безпеки. Основні завдання нового міністерства відповідали трьом основним завданням стратегії внутрішньої безпеки, яка була оприлюднена в липні 2002 р.: запобігання терактам на території США, зменшення вразливості щодо тероризму, і мінімізації шкоди та ліквідації наслідків потенційних терактів.

У результаті створення ДВБ, система американської виконавчої влади зазнавала найбільших змін з моменту створення міністерства оборони в 1947 р. Новий департамент став третім міністерством за величиною (після департаменту оборони і юстиції), з 22 профільними управліннями, 170-тисячним персоналом. До складу ДВБ, зокрема, увійшли такі відомства як берегова охорона, митна служба, служба імміграції та натуралізації, що попередньо входили до інших міністерств. Діяльність останньої служби була особливо гостро розкритикована після 11 вересня 2001 р., оскільки, всі терористи-нападники безперешкодно і легально проникли на територію США, потім неодноразово порушували візові умови перебування в США. В результаті розформування служби, її функції були передані трьом управлінням ДВБ: митного і прикордонного захисту, імміграційного та прикордонного виконання, службі міграції і громадянства. Останнє управління отримало розширені повноваження щодо розгляду клопотань на одержання віз та імміграційного статусу на строк до шести місяців, що було зумовлено намаганнями американської влади детально перевіряти біографічні дані іноземців при в'їзді на територію США, значний відсоток яких розглядали як потенційних терористів. Водночас американські спецслужби (ФБР, ЦРУ), як провідні контртерористичні відомства, не були включені до складу ДВБ. Це стало центральною проблемою реформи, оскільки нове міністерство не сконсолідувало всіх засобів щодо забезпечення антитерористичної безпеки на території США, навіть незважаючи на утворення в складі ДВБ розвідувального управління, та створення у 2003 р. антитерористичного центру щодо координації діяльності ДВБ, ЦРУ, ФБР. Окрім того, створення нового міністерства, не тільки усунуло деякі

бюрократичні перепони, але й створило нові, оскільки ДВБ одержав повноваження інших міністерств.

Розглядаючи проблему доцільності створення та ефективного функціонування ДВБ, варто наголосити на таких аспектах. По-перше, в європейських країнах, що упродовж другої половини ХХ ст. зіткнулися з проблемою тероризму (Франція, Німеччина, Італія), і які постали перед новою хвилею тероризму вже на початку ХХІ ст. (Іспанія, Великобританія), не було створено окремих міністерств, які відповідали б суто за проблеми внутрішньої безпеки і протидії тероризму. По-друге, без залучення основних американських спецслужб до складу ДВБ, нове міністерство не було забезпечене максимальними можливостями щодо протидії тероризму на території США. По-третє, залишилась проблема концептуального забезпечення діяльності нового міністерства.

У Національній стратегії внутрішньої безпеки (2002 р.) зазначені шість основних завдань політики США в цій сфері, з яких лише одне («внутрішній контртероризм») безпосередньо стосується протидії тероризму. Згідно з цією програмою, «внутрішній контртероризм» повинен виконувати такі функції: поліпшення міжвідомчої правоохоронної координації (знову постає проблема взаємодії ДВБ та спецслужб), полегшення затримання потенційних терористів, продовження поточних розслідувань, реформування ФБР, протидії фінансуванню тероризму. По-четверте, в січні 2003 р., ДВБ почав адмініструвати «систему індикаторів внутрішньої безпеки», яку було запроваджено в грудні 2001 р. Ця система як одна з основних ініціатив у галузі внутрішньої безпеки США мала інформувати американську владу та населення про рівень терористичної загрози. Проте через відсутніх чітких критерій та звинувачення у використанні цієї системи у політичних цілях на користь правлячої адміністрації, «система індикаторів внутрішньої безпеки» стала об'єктом критики як ознака неефективної діяльності нового міністерства.

У відповіді звернути увагу на рішення ООН щодо проблеми міжнародного тероризму. Сполучені Штати, як найрозвиненіша країна у військово-економічному, науково-технічному та інформаційному плані, впливають на діяльність міжнародних організацій та на міжнародну ситуацію в цілому. США залишаються найвпливовішою країною в Організації Об'єднаних Націй, адже є найбільшим платником, а також постійним членом Ради Безпеки, що володіє правом «вето». Організація плідної співпраці між Вашингтоном і ООН є однією з головних умов безпеки та стабільності в світі.

Ще під час президентства Б.Клінтона американське керівництво активно підтримувало всі кроки ООН у боротьбі з тероризмом, одночасно продовжувало самостійно використовувати свої військові сили. Зокрема, після підриву 7 вересня 1998 р. американських посольств на території Кенії і Танзанії збройні сили США, посилаючись на 51 статтю Статуту ООН, здійснили ракетні удари по базах перебування терористів у Афганістані та Судані.

Зі свого боку, Рада Безпеки вже 12 вересня 2001 р. прийняла резолюцію 1368, відповідно до якої закликала всі держави негайно, спільними зусиллями забезпечити здійснення правосуддя над виконавцями, організаторами та спонсорами цих терористичних актів.

Незважаючи на ті кроки, які зробила ООН задля посилення міжнародно-правової бази боротьби з тероризмом, вона не володіє інструментом проведення контртерористичних акцій із захоплення терористів, адже не має власних збройних сил задля безпосереднього їх здійснення.

Назагал, політику США в ООН щодо боротьби з тероризмом можна визначити за кількома напрямками діяльності: робота Ради Безпеки задля правового забезпечення боротьби з тероризмом, робота Генеральної Асамблеї задля опрацювання тексту Всеохоплюючої Конвенції з міжнародного тероризму та інших дотичних конвенцій, а також діяльність Контртерористичного Комітету та Комітету 1267 із застосування санкцій проти Аль-Каїди та Талібану.

Ще одним вагомим об'єднавчим кроком у боротьбі з міжнародним тероризмом було прийняття 8 вересня 2006 р. Генеральною Асамблеєю Глобальної Контртерористичної Стратегії ООН – своєрідного плану посилення національних, регіональних та міжнародних контртерористичних зусиль.

Висновки: проведення «реформи внутрішньої безпеки» в США було зумовлене потребою запобігання терористичним нападам на території США, що стало особливо актуальним після «одинадцяти вересневих» терактів. Однак, ще до 11 вересня 2001 р., в США не тільки спостерігалася тенденція щодо посилення антитерористичного законодавства, але вже в кінці 1990-х рр. були запропоновані проєкти щодо створення координуючого міністерства (управління) в системі американських відомств, відповідальних за антитерористичну безпеку на території США. Саме ці проєкти лягли в основу реорганізації внутрішньої безпеки США, результатом якої стало створення Департаменту Внутрішньої Безпеки, який формально забезпечив консолідацію більшості американських антитерористичних відомств. Проте

структурні зміни в системі американської внутрішньої безпеки, що спричинили процес нового перекроєння повноважень, запровадження нових бюрократичних процедур, при відсутності контролю нового міністерства над провідними американськими спецслужбами, поставили під сумнів ефективність цієї структури.

Канада. *Перше питання* «Стан економіки та політична ситуація в перші повоєнні роки». У першому семестрі історія Канади міжвоєнного періоду не вивчається, а тому винесення на вивчення у другому семестрі теми «Канада» необхідно починати з початку XX ст. Канада значно зміцнила свою економіку під час Другої світової війни, виступаючи з провідних промислових і військових держав світу. Після Другої світової війни Канада пережила значне економічне зростання. Воєнна промисловість дала поштовх розвитку важкої індустрії, а після закінчення війни країна швидко адаптувалася до мирної економіки.

Після війни Канада стала відігравати більш помітну роль у світовій політиці. Вона брала активну участь у діяльності ООН та її органів. Водночас значно зросла її політична залежність від США, давши дозвіл на розміщення на своїй території воєнних і воєнно-повітряних баз США. В 50–60-ті рр. XX ст. Канада утвердилася в групі високорозвинутих капіталістичних країн. За обсягом промислового виробництва в капіталістичному світі вона займала п'яте-сьоме місце.

Висновок: у перші повоєнні роки Канада зробила великий крок вперед в економічному та політичному розвитку. Швидке відновлення економіки, інтеграція в міжнародну торгівлю та соціальні реформи сприяли зростанню добробуту населення. Політична стабільність і активна участь у міжнародних організаціях заклали основу для подальшого посилення незалежності країни та її впливу у світі.

Друге питання «Етнополітичні проблеми канадської федерації». Актуальність винесеного на розгляд питання зумовлена значними геополітичними змінами, що відбулися наприкінці XX ст. Вивчаючи цю проблему треба застосувати історичний підхід, який дасть можливість порівняти сучасне з минулим, проаналізувати джерела та фактори виникнення і загострення квебекського національного питання.

Канада сформувалася як переселенська колонія Франції, а після її поразки в Семилітній війні (1756 – 1763) перейшла під владу Англії. Це сприяло консолідації франкоканадців і англоканадців, що вплинуло на історію та внутрішню політику країни. У 1867 р. Акт про Британську Північну Америку започаткував канадську державність, утворивши домініон Канади з внутрішнім самоврядуванням, але під контролем Великої Британії у

зовнішніх справах. у наступному столітті Канада поступово здобула повний суверенітет, досягнувши повної незалежності на початку 1980-х рр. Проблема збереження національно-державної єдності Канади загострилася з початку 60-х рр. XX ст. через активізацію національного руху франкоканадців, зосереджених переважно у провінції Квебек (85 %). Це призвело до переростання руху від вимог зрівняння французької мови з англійською до прагнення відокремлення Квебеку як самостійної держави.

Прем'єр-міністр Канади П'єр Трюдо, лідер Ліберальної партії, був франкоканадцем, однак рішуче виступав проти сепаратизму Квебеку. У відповідь на вимоги квебекських націоналістів уряд Трюдо ухвалив Закон «Про мови» (1969 р.), який надав офіційний статус як англійській, так і французькій мові на всій території Канади. Це мало на меті послабити напруженість між двома мовними спільнотами. Для повного висвітлення цього питання необхідно розглянути такі проблеми:

1. Розкрити зміст понять «квебекське національне питання» та «франкоканадський націоналізм»;

2. Роль Квебеку в Канаді, усвідомити історичний зв'язок та витоки сучасного загострення проблеми та ін.

Висновки: Квебек має особливий статус у федерації, що підтверджує думку місцевих жителів про те, що вони є однією з двох націй, які заснували Канаду. Це надає підстави для щодо визнання «особливого статусу» Квебеку або навіть його суверенітету. Також, що тенденція до децентралізації в Канаді веде до посилення посилок між провінціями, зокрема в контексті надання більших прав і автономії Квебеку.

Це питання має важливе політичне й культурне значення для Канади, її франко-канадської громади, зокрема в Квебеку, де вона складає близько чверті загальної чисельності населення країни.

Третє питання «Економічний та політичний розвиток Канади у 90-ті роки XX ст. – на початку XXI ст.». Так, федеральний уряд Ж. Кретьєна опинився в складній ситуації, де необхідно було знайти баланс між виконанням обіцянок щодо реформування канадської федерації, які були дані квебекцям, і збереженням підтримки англійських провінцій. Тактика «гнучкого реагування» була використана для того, щоб пристосуватися до змінених умов і уникнути великих конфліктів у федераціях.

«Гнучке реагування» полягало в поступових, часто компромісних кроках, які дозволяли уряду реагувати на виклики, які виникали через політичні, культурні та соціальні особливості Квебеку, не викликаючи сильного опору з боку інших провінцій. Це також означало, що федеральний

уряд був готовий до адаптації політики, щоб задовольнити різні групи інтересів у країні. Розкрити головну суть цієї тактики.

У лютому 1996 р. федеральний парламент Канади затвердив новий закон, який надав Квебеку статус «особливого суспільства» і право вето в питаннях змін канадської конституції поруч з іншими великими провінціями, такими як Онтаріо та Британська Колумбія, а також Східні провінції. Проаналізувати укладену в серпні 1998 р. угоду про «Соціальний союз». Чи можливий другий шлях розвитку канадської федерації – перетворення її на конфедерацію.

Ідея «канадизації» виникла як відповідь на активну присутність іноземних корпорацій в економіці Канади. Цей процес передбачає викуп канадської власності іноземцями з посиленням національного контролю над економічними ресурсами країни. Агентство перевірки іноземних інвестицій також здійснює важливу роль у цьому процесі. Ця функція полягає у тому, щоб не ставити перешкоди іноземним інвестиціям, але при цьому забезпечувати вигідні умови для Канади, намагаючись захистити національні інтереси. Агентство оцінює заявки на купівлю контрольних пакетів акціонерних компаній і державного контролю за новими інвестиційними проектами, які залучають іноземні компанії. Це дозволяє збалансувати інтереси міжнародного капіталу та нації.

Висновок: у 90-х – на початку 2000-х Канада зміцнила свою економіку завдяки жорсткій фінансовій політиці, розвитку високотехнологічних секторів та розширенню міжнародної торгівлі. Політично країна залишалася стабільною, хоча питання незалежності Квебеку та реформи федералізму були викликами для уряду. Загалом цей період став важливим етапом у модернізації та міжнародному утвердженні Канади як однієї з провідних економік світу.

Рекомендовані джерела інформації

1. Галюк В. Рональд Рейган як приклад харизматичного лідера. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2019. Вип. 13. С. 258–270. Режим доступу: URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/haluk,+s.258-270%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/haluk,+s.258-270%20(1).pdf)

2. Галака С.П. Карибська криза: матеріал з Енциклопедії Сучасної України. НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. Режим доступу: URL: <https://esu.com.ua/article-9804>

3. Георгізова І.Л. Виборча система в США: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 21. Частина II. Том 1. С. 118–121. Режим доступу: URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/853/1/%D0%92%D0%98%D0%91%D0%9E%D0%A0%D0%A7%D0%90%20%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%20%D0%92%20%D0%A1%D0%A8%D0%90.pdf>

4. Грищенко Т.З. З. Бжезінський і зовнішньополітичні настанови адміністрації Дж. Картера в 1979 – 1980 рр. *Історичний журнал*. 2006. № 5. С. 12–27.

5. Коваль І.М. Зовнішня політика США після Другої світової війни : навчально-методичний посібник. Одеса : Астропринт, 2021. 96 с. Режим доступу: URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bcc97134-ff26-4e4f-8037-595cda65d152/content>

6. Козинець О.Г. Неоконсерватизм як основа політики Рональда Рейгана. *Право і суспільство*, 2019. № 3. С. 25–29. Режим доступу: URI: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/18482>

7. Козинець О.Г, Кот В.В. Особливості проведення виборів президента США. *Конституційне право; муніципальне право. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2022. Том 33 (72) № 1. С. 195–24. Режим доступу: URI: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/4.pdf

8. Підберезних І. Політика адміністрації президента США Джо Байдена щодо країн Південно-Східної Азії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 48, том 1, С. 24–33. Режим доступу: URI: https://www.apnh-journal.in.ua/archive/48_2022/part_1/4.pdf

9. Сич О., Мінаєв А. Доба «холодної війни»: основні тенденції світового розвитку. Чернівці: Рута, 2008. 72 с.

10. Статут ООН. Видано Департаментом громадської інформації ООН. Режим доступу: URI: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

11. Лакішик Д. Європейський вектор зовнішньої політики США (50–60-і рр. XX ст.). *American History and Politics*. Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Режим доступу: URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/arxiv/7-2/yevropejskij-vektor-zovnishno%D1%97-politiki-ssha-50-60-i-rr-xx-st/>

12. Лимар М. Євроінтеграційні процеси у зовнішній політиці Дуайта Ейзенхауера. *American History and Politics*. Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Режим доступу: URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/arxiv/7-2/yevrointegracijni-procesi-u-zovnishnij-politici-duajta-ejzenxauera/>

13. Мікеладзе В. Політика європейських союзників США щодо розв'язання Карибської кризи: історіографія питання. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2013. Вип. 22. С. 337–356. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2013_22_23

14. Пасічник Н. С. Еволюція американської політики щодо Куби за президентства Дж. Кеннеді. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 82. С. 443–447. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_82_112

15. Подрез Ю. Трансформація світобудови після Другої світової війни та місце в ній США і СРСР (1945 – 1946 рр.). *American History and Politics*. Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Режим доступу: URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/arxiv/7-2/transformaciya-svitobudovi-pislya-drugo%20%97-svitovo%20%97-vijni-ta-misce-v-nij-ssha-i-srsr-1945-1946-rr/>

16. Романюк, В.О. «Холодна війна» та Карибська криза. *Проблеми війни і миру в історії країн світу* : збірник наукових праць / за заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 60–78. Режим доступу: URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/5452/>

17. Тумашов А. В., Саєвич Й.Й. Передумови та історичні наслідки розпаду СРСР та Організації Варшавського Договору. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 11. С. 223–238. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2009_11_16

18. Овчаренко О.І. 5 березня 1946 р. відбулася промова В. Черчилля, яку вважають початком «холодної війни»: інформ. ресурс. ННІ міжнародних відносин, історії та філософії. 04.03.2021. Режим доступу: URL: <http://histfilos.cdu.edu.ua/en/hovyny/1665-5-bereznia-1946-r-vidbulasia-promova-v-cherchyllia-iaku-vvazhaiutpochatkom-kholodnoi-viiny.html>

19. Хетфілд Марк (з історичним бюро Сенату) (1997). «Віце-президенти Сполучених Штатів: Джордж Буш Буш (1981 – 1989)». Режим доступу: URL: https://web.archive.org/web/20031223102338/https://www.senate.gov/artandhistory/history/resources/pdf/george_bush.pdf

20. Холодна війна (1946 – 1991 рр.). Документи і матеріали : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О.І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с.

КАНАДА:

21. Білецька І. Канада: Парламент у системі розподілу функцій влади: світовий досвід демократії. *Віче*. 1997. № 1. С. 142–152.

22. Білоножко С. Історичні передумови виникнення двомовності в Канаді. *Південний архів. Історичні науки* : збірник наукових праць. 2009. Вип. 30. С. 41–45.
23. Зарубіжні українці: Довідник. Київ : Україна, 1991. 252 с.
24. Лещенко Л.О. Канада – наш сусід і партнер. Київ : Либідь, 1990. 48 с.
25. Марисюк К. Парламент Канади. *Право України*. 1999. № 7. С. 132–134.
26. Мендельсон М. Націоналістичні етнічні меншини: уроки Канади та Квебеку. *Політична думка*. 1995. № 2–3. С. 6–7 (9–11).
27. Сіромський Р. Еволюція імміграційної політики Квебеку після Другої світової війни. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету* : зб. наук. пр. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. 2011. Вип. 12. С. 262–270.
28. Торонто, українська столиця Канади. *Україна. Європа. Світ*. 1995. 11–18 січня. С. 6.
29. Тищик Б. Канада: історія становлення та розвитку державності (X – XXI ст.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2024. Вип. 78. С. 58–66. Режим доступу: URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/viewFile/12342/12710>
30. Україна – Канада: сучасні наукові студії [Текст] : кол. моногр.: у 3-х кн. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. Кн. 1. Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph [Text]: in three books. Book 1. 132 с.
31. Черненко І. Участь суб'єктів федерації в механізмі зовнішніх відносин Канади (конституційно-правовий аспект). *Право України*. 2003. № 10. С. 160–164.
32. Шугаєв В. Дорога додому. Нотатки того, хто сумнівається (Торонто). *Дзеркало тижня*. 2006. № 13. Режим доступу: URL: www.zn.kiev.ua

ТЕМА 12. ВЕЛИКА БРИТАНІЯ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Заняття I.

1. Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Великої Британії у 40 – 60-х рр.
2. Історичні витоки боротьби ірландського народу. Проблеми вирішення.
3. Основні етапи інтеграційних процесів в Європі в період з 1973 до 1997 р.

Заняття II.

1. Маргарет Тетчер та її реформаторська діяльність на чолі консервативного уряду Великої Британії (1979 – 1990 рр.).
2. Парламентські вибори 1997 року. «Новий лейборизм» Е. Блера.
3. Зовнішня політика Англії у другій половині 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст.

Реферати:

- Уїнстон Черчилль та його ідея створення англо-американського воєнного союзу.
- Політичний портрет Маргарет Тетчер.

Методичні рекомендації

Заняття I. Перше питання «Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Великої Британії у 40 – 60-х рр.». Розпочинаючи висвітлення цього питання, необхідно підбити підсумки участі Великобританії у війні, позаяк розкриття особливостей політичного і економічного розвитку дасть можливість пояснити становище країни у 70 – 80-х рр. Доцільно наголосити, що людські втрати Великобританії у роки Другої світової війни були значними, але меншими, ніж у СРСР, Німеччині чи Китаї. За повними оцінками, загальні втрати Великобританії склали приблизно були невеликі – 245 тис. осіб вбитими, 278 тис. осіб – пораненими. Охарактеризувати стан економіки. Після війни Велика Британія залишалася серед великих держав, але сильно поступалася за силою США та СРСР. 5 липня 1945 р. на перших післявоєнних виборах англійці обрали лейбористів, які виступали за «державу всезагального добробуту». Клемент Еттли як очільник лейбористів сформував третій уряд (1945 – 1951 рр.). У

відповіді варто зробити порівняння діяльності першого і другого лейбористських урядів з програмовими обіцянками третього, зробивши підсумок, що було спільного, і що відмінного. Чи відбулася еволюція ідеології лейбористів у нових умовах повоєнного розвитку. Проаналізуйте передвиборчу програму лейбористів «Обличчям у майбутнє», у якій викладалася концепція «демократичного соціалізму». Треба показати необхідність проведення реформ, структурну переорієнтацію британської економіки з прийняттям «плану Маршалла», за яким було отримано близько 2,5 млрд дол., що вплинуло на залежність Великої Британії від США. Так, Лейбористська партія Великої Британії після Другої світової війни здійснила серйозні реформи, зокрема, обмежила повноваження Палати лордів, провела націоналізацію важливих галузей економіки та розширила соціальні програми. Однак їхня економічна політика призвела до зростання державних витрат і дефіциту бюджету, що викликало незадоволення виборців. Це сталося з причини повернення до влади Консервативної партії на чолі з Вінстоном Черчиллем.

Важливим аспектом при вивченні цього питання є розкриття усіх аспектів і напрямів зовнішньої політики. Найгострішою проблемою післявоєнної Британії залишилася доля колоніальної імперії. Надання незалежності Індії стало неминучим кроком, з якою країна змушена була змиритися. Також було проголошено незалежність Палестини та Йорданії. У колоніальній політиці уряд Клемент Етлі продовжував курс своїх попередників-консерваторів, використовуючи аналогічні методи.

Висновки: програма реформ, здійснена лейбористами, дала їм підставу стверджувати, що третій лейбористський уряд здійснив революцію в соціально-економічному та політичному розвитку Великобританії, перетворив країну на «державу загального добробуту», «повної зайнятості».

Розкриття другого питання «Історичні витоки боротьби ірландського народу. Проблеми вирішення» необхідно побудувати за такими складовими: Історичні витоки боротьби ірландського народу. Проблеми вирішення. Сутність, передумови виникнення, етапи розвитку та складові ольстерської проблеми. Основними передумовами конфлікту стали релігійні, етнічні та соціально-економічні суперечності між корінними католиками-ірландцями та протестантськими переселенцями з Англії та Шотландії. Основні етапи розвитку конфлікту. Політика британського уряду щодо примирення ворогуючих сторін. Британський уряд вживав заходів для встановлення стабільності та рівноправ'я в Північній Ірландії, зокрема: визнання рівних прав католиків у соціально-економічній та освітній сферах; проведення політики децентралізації та створення автономного уряду Північної Ірландії;

демілітаризація та поступове роззброєння воєнізованих угруповань. Засоби врегулювання ольстерської проблеми. Британський уряд використовував різні засоби для врегулювання конфлікту: дипломатичні переговори (Белфастська угода 1998 р.); військові заходи (введення військових сил у 1969 р.); економічна підтримка регіону для зниження соціальної напруги; політичні ініціативи щодо забезпечення рівноправності та децентралізації влади.

Вплив США та міжнародних організацій. США і міжнародні організації активно сприяли мирному процесу. Головні внески: посередництво з боку США (роль сенатора Джорджа Мітчелла у переговорах); фінансова допомога ЄС у рамках програм підтримки миру та економічного розвитку; контроль та спостереження з боку ООН та інших міжнародних організацій.

Висновок: ольстерська проблема має глибокі історичні корені, і її розв'язання потребувало комплексного підходу, що включав дипломатичні, політичні та соціально-економічні заходи. Белфастська угода стала визначальним кроком у забезпеченні стабільності та миру в регіоні, проте виклики залишаються й надалі.

Третє питання «Основні етапи інтеграційних процесів в Європі в період з 1973 по 1997 рр.». Інтеграція Великої Британії до європейських об'єднань була тривалим та суперечливим процесом. Її ставлення до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) визначалося як євроскептицизмом, так і прагматичними економічними інтересами. Велика Британія завжди зберігала особливу позицію щодо європейської інтеграції, балансуючи між економічними вигодами членства та суверенітетними обмеженнями. Її політика в ЄЕС/ЄС формувалася під впливом внутрішніх політичних факторів, глобальних амбіцій та прагнення уникнути надмірної централізації в рамках європейських структур. Це пояснює зростання євроскептицизму, що зрештою призвело до референдуму 2016 р. та рішення про вихід з ЄС.

У середині 1970-х рр. відносини між Великою Британією та Європейським економічним співтовариством (ЄЕС) зазнали серйозних випробувань. Одним із ключових факторів, що вплинув на них, стала активізація «американського чинника» у зовнішній політиці Сполученого Королівства. Уряди Г. Вільсона та Д. Каллагана прагнули збалансувати європейський і американський вектори політичного курсу країни, що призвело до загострення відносин з ЄЕС. Після вступу Великої Британії до ЄЕС у 1973 р. серед політичних еліт країни не було єдності щодо майбутнього євроінтеграції. Лейбористський уряд Г. Вільсона, повернувшись

до влади у 1974 р., взяв курс на перегляд умов членства у Співтоваристві. У 1975 р. був проведений референдум щодо подальшого перебування Великої Британії в ЄЕС, на якому більшість виборців висловилися за збереження членства. Проте відносини між Лондоном і Брюсселем залишалися напруженими.

У цей період Сполучені Штати прагнули зміцнити свої економічні та політичні позиції в Європі, а також впливати на європейську інтеграцію з метою уникнення створення надто самостійного блоку. Для Великої Британії це означало необхідність пошуку компромісу між економічною співпрацею з ЄЕС та збереженням тісних зв'язків зі США, Співдружністю націй та Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ). Політична й економічна ситуація у Великій Британії в другій половині 1970-х рр. була нестабільною. Лейбористський уряд Д. Каллагана стикався з економічними труднощами, зокрема, високим рівнем інфляції, зростанням безробіття та необхідністю звернення до Міжнародного валютного фонду за фінансовою допомогою. У таких умовах лейбористи намагалися використати антиєвропейські настрої для підвищення власного політичного рейтингу. Вони аргументували необхідність виходу Великої Британії з ЄЕС тим, що це дозволить країні уникнути жорстких економічних обмежень, які накладалися європейськими інституціями, та переорієнтувати зовнішньоторговельні потоки на більш традиційних партнерів.

Одним із ключових моментів стало проведення референдумів у Шотландії та Уельсі у 1979 р. щодо питання деволюції, які мали на меті розширення автономії цих регіонів. Однак низька явка виборців і недостатня підтримка ідеї деволюції призвели до їхнього провалу. Це стало додатковим ударом по позиціях уряду Д. Каллагана, який втратив довіру значної частини суспільства та був змушений ініціювати проведення позачергових парламентських виборів того ж року.

Таким чином, у середині 1970-х рр. Велика Британія опинилася перед вибором між зміцненням відносин з ЄЕС та можливістю повернення до більшої економічної самостійності, спираючись на підтримку США та інших партнерів. Активізація «американського чинника» лише загострила внутрішньополітичні суперечності та поглибила кризу у відносинах з ЄЕС. Лейбористський уряд, намагаючись маневрувати між різними зовнішньополітичними векторами, не зміг утримати стабільність у країні, що врешті-решт призвело до його поразки на виборах 1979 р. та приходу до влади консерваторів на чолі з Маргарет Тетчер. Третій період пов'язаний з особливостями підходу консервативних урядів М. Тетчер (1979 – 1990 рр.) до політики Європейського співтовариства.

Заняття II. Перше питання «Маргарет Тетчер та її реформаторська діяльність на чолі консервативного уряду Великої Британії (1979 – 1990 рр.)». Це питання доцільно було б готувати за такими напрямками:

1. Формування політичного характеру та світогляду Маргарет Тетчер;
2. Роки навчання в Оксфорді;
3. Вивчити стратегію й тактику приватизаційної політики неоконсерваторів.

Період перебування при владі М. Тетчери (1979 – 1990 рр.) історики характеризують як «консервативну революцію». На основі опрацьованої літератури і тексту джерел скласти політичний портрет, який формувався під впливом багатьох факторів, як економічний, адміністративно-територіальний і, як найбільш важливий, для формування характеру жіночого політичного лідерства. Наголосити, що, виступаючи з позицій нового, жорсткого консерватизму, вона досить швидко завоювала позицію лідера у своїй партії. Уже сама тільки тривалість її перебування при владі (11,5 року) свідчить про силу нової течії та її потенціал, який вона мала від самого початку. Це засвідчує і поняття «тетчеризм», що міцно увійшло в політичний словник 80-х рр. і стало загальновизнаним символом сучасного консерватизму.

Так, політика «тетчеризму» суттєво вплинула на економічну модель Великобританії, зробивши її більш ринково орієнтованою, зменшивши роль держави в економіці та сприяючи приватизації. Упродовж 1979 – 1990 рр., особистий вплив М. Тетчер на процес реформування економіки і структури британського соціуму, забезпечило суспільну злагоду в країні.

Друге питання «Парламентські вибори 1997 року. «Новий лейборизм» Е. Блера». При висвітленні цього питання необхідно зупинитися на причинах внутріпартійних проблем консервативної партії у післятетчерівський період. Пояснити чому саме предметом чвар залишалася європейська політика уряду, використавши матеріал попереднього питання. Одночасно зупинитися на еволюції ідеології лейбористів протягом 80-х рр.

Прем'єр-міністр Великобританії (1997 – 2007 рр.), Т. Блер наймолодший прем'єр країни за останні 200 років. Член Палати громад парламенту (1983 – 2007 рр.), лідер Лейбористської партії (1994 – 2007 рр.), основоположник ідей так званого «нового лейборизму». Проводив політику децентралізації державної влади, почав втрачати популярність після того, як Великобританія взяла участь в афганській та іракській кампаніях. 27 червня 2007 р. покинув пост прем'єра, поступившись місцем новому лідерові лейбористів Гордонові Брауну.

З приходом до влади лейбористської партії у 1997 р., витіснивши монополію на владу торі стало можливим проведення внутрішніх реформ у країні. Розкрити зміст ідеї «третього шляху»: «комунітаризм», «суспільство

співучасті», соціальні послуги. Проаналізувати податкову і судову реформи, реформи національної служби здоров'я, конституційну. У відповіді показати стан розвитку сільського господарства. Розглянути зовнішньополітичну доктрину «нових лейбористів».

Висновки: модернізація Сполученого королівства відбувалася не без труднощів. Результати оздоровлення соціально-економічної ситуації в країні сприяли активізації зовнішньої політики Великобританії.

Третє питання «Зовнішня політика Англії у другій половині 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст.». Для комплексного розгляду цього питання необхідно проаналізувати стан розвитку міжнародних відносин. Історичний розвиток ставив перед британськими урядами 90-х рр. XX ст. два важливі завдання: По-перше, продемонструвати нові наміри співпраці на міжнародній арені та дотримуватись обраного напрямку зовнішніх стосунків. Це завдання було зумовлене змінами у глобальному балансі сил після завершення холодної війни, розпаду СРСР та зростанням ролі міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу (ЄС) та НАТО. Великобританія прагнула закріпити свій статус однієї з провідних світових держав, активізувати дипломатичні відносини та відігравати важливу роль у формуванні нової архітектури міжнародної безпеки. У цьому контексті вона брала участь у врегулюванні конфліктів у Балканському регіоні, підтримувала розширення НАТО та сприяла зміцненню співпраці між США та Європою. Загалом, це завдання мало політично-декларативний характер, і Великобританія з ним успішно впоралася.

По-друге, змінити стереотипи, пов'язані з європейською інтеграцією, у свідомості громадян. Це завдання було значно складнішим, оскільки британське суспільство традиційно мало амбівалентне ставлення до Європейського Союзу. З одного боку, економічні переваги членства в ЄС були очевидними, зокрема спрощення торгівлі та доступ до спільного ринку. З іншого, побоювання щодо втрати національного суверенітету, жорстких регуляцій із Брюсселя та можливого обмеження британської незалежності викликали значний спротив.

Ставлення британців до європейської інтеграції ускладнювалося тим, що правлячі партії мали різні підходи до цього питання. Консервативні уряди Маргарет Тетчер і Джона Мейджора були скептично налаштовані щодо глибокої інтеграції, натомість Лейбористська партія Тоні Блера, яка прийшла до влади в 1997 р., прагнула зміцнити позиції Британії в ЄС. Проте навіть Блер, який загалом підтримував євроінтеграцію, не ризикнув винести на всенародний референдум питання приєднання до єдиної європейської валюти

– євро. Це рішення відображало непевний баланс сил між євроскептиками та євроентузіастами в британському суспільстві на кінець XX – початок XXI ст..

Таким чином, 90-ті рр. стали для Великобританії періодом спроб знайти баланс між зміцненням своїх позицій у міжнародній політиці та внутрішніми дискусіями щодо майбутнього країни в Європейському Союзі. Ці питання залишалися актуальними і в наступні десятиліття, що зрештою призвело до референдуму 2016 року та рішення про вихід Великобританії з ЄС.

На кінець XX ст. Велика Британія залишалася однією з найбільших держав світу, зберігаючи значний вплив на глобальну економіку та міжнародну політику. На відміну від чітко визначених переваг у сфері міжнародної інтеграції на початку XXI ст., країна продемонструвала прагматичний підхід у зовнішній політиці.

Рекомендовані джерела інформації

1. Головка С. Г. Консервативна політика реформування британського тред-юніонізму у 1980 – 1990 рр. Київ : Знання, 1999. 25 с.
2. Гусєв В. Черчилль кидає виклик Сталіну: так починалася «холодна війна». *Історичний журнал*. 2006. № 2. С. 100–110.
3. Грубінко А. Позиція Великої Британії з питань майбутнього Західноєвропейського Союзу (90-ті рр. XX ст.). *Університет*. 2009. № 5.
4. Гула К. Процес мирного врегулювання в Північній Ірландії (80 – 90-ті рр. XIX ст.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С.В. Віднянський*. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. Вип. 17.
5. Дьомін О. Секуляризація зовнішньої політики Англії: від Марії Тюдор до Джеймса I Стюарта. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С. В. Віднянський*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. Вип. 12.
6. Копійка В.В. Великобританія у Європейському Союзі: очікування та наслідки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2001. № 5.
7. Крушинський В. Великобританія в європейських інтеграційних процесах [Текст] : дис... д-ра політ. наук: 23.00.04 Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ , 2004. 471 с.
8. Лемак Н. Внутрішня політика британського консервативного уряду Е. Хіта (1970 – 1974 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомчий збірник наукових праць*. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. Вип. 20.

9. Литвінова О.О. Франко-канадське національне питання в умовах оформлення англійського колоніального режиму (1760 – 1791). *Історичні і політологічні дослідження*. 2002. № 1 (9).
10. Максименко, Ірина Володимирівна. Вплив Великобританії, Франції та ФРН на становлення політики Європейського Союзу: економічний, безпековий та зовнішньополітичний виміри [Текст] : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ін-т соц. наук. Одеса, 2013. 214 арк
11. Неприцький О. Вхідження Великобританії до Європейського співтовариства: уроки для України. *Історичні і політологічні дослідження*. 2001. № 3 (7).
12. Плєшакова Н., Лялькін О. Фундаментальні засади «тетчеризму» як основи стійкого економічного зростання. Режим доступу. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1766/170>
13. Теленко О. Конституційна політика британського уряду в Північній Ірландії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2004. Вип. 47. Ч. I. С. 85–89.
14. Теленко О. Конфлікт у Північній Ірландії: історичні корені проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2004. Вип. 13. С. 6–11.
15. Теленко О. Роль США у процесі врегулювання північноірландського конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2004. Вип. 14. С. 92–96.
16. Тетчер Маргарет. Виміри консерватизму. Консерватизм: *Антологія*. Київ : ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. С. 27–42.
17. Теленко О. Терористична діяльність Ірландської республіканської армії в ХХ столітті. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2002. Вип. 9. С. 21–25.
18. Черевко О. Тетчеризм в оцінці зарубіжної історіографії. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомчий збірник наукових праць* / відп. ред. С. В. Віднянський. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. Вип. 12
19. Черевко О. М. Тетчер: проблеми та перспективи сучасного світу (огляд мемуарних праць прем'єр-міністра Великої Британії 1979 – 1990 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць* / відп. ред. С. В. Віднянський. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. Вип. 16
20. Черевко О. Пріоритети зовнішньої політики уряду Маргарет Тетчер (1979 – 1990). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомчий збірник наукових праць* / відп. ред. С. В. Віднянський. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. 14

21. Храбан І. «Третій шлях» Великої Британії в європейській політиці. *ЛіП*. 2004. № 2 (32).
22. Яковенко Н. Чинник співдружності націй щодо вступу Великої Британії до ЄЕС після Другої світової війни. *Історичний журнал*. 2006. № 1. С. 15–23.

ТЕМА 13. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

1. «План Маршалла». Утворення ЄОВС (Європейське об'єднання вугілля і сталі).
2. Особливості європейської інтеграції в 60 – 80-ті рр.
3. Маастрихтські угоди та утворення Європейського Союзу.
4. Проблеми військово-політичного співробітництва в Західній Європі.
5. Проблеми розширення ЄС у 90-ті рр..

Реферати:

- Політичні і правові аспекти трансформації ЄЕС у Європейський Союз.
- Взаємодія Європейського Союзу з іншими інтеграційними об'єднаннями Європи (Рада Європи, Співдружність Незалежних Держав (СНД), Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Методичні рекомендації

Перше питання «План Маршалла». Утворення ЄОВС (Європейське об'єднання вугілля і сталі) слід починати з пояснення політичної та економічної ситуації, яка склалася після закінчення Другої світової війни в Європі, які проблеми залишилися нерозв'язаними між двома країнами – Францією і переможеною Німеччиною, а отже, Західна Європа продовжувала залишатися специфічним регіоном на початковому етапі глобалізації. Тут важливо обумовити, що історія міждержавного співробітництва в Європі налічує уже декілька століть, а розмаїття його систем сягає своїм корінням часів Римської імперії. Негаразди у сфері міждержавного співробітництва в Європі протягом багатьох століть призводили до воєн, а отже, постійні взаємні претензії були основним чинником, що спонукали до постійного пошуку структур, здатних забезпечити відносну стабілізацію.

Продовжуючи вивчення цього питання необхідно повернутися до проблем, які залишилися після Другої світової війни, що саме стурбованість країн Західної Європи проблемами колективної безпеки та геополітичної стабілізації призвела у цьому регіоні до специфічних наслідків, а саме: консолідації відносин у межах Західної Європи і передовсім з Німеччиною; створення системи захисту Західної Європи від Східної (до 1989 р.); впливу конфронтації між двома наддержавами.

Необхідно розкрити особливості європейського континенту, які пов'язані з географічними, територіальними, політичними та економічними чинниками. Західна Європа – це густонаселений регіон з погляду кількості як населення, так і незалежних держав. Зв'язки між населенням сусідніх держав сягають своїм корінням углиб історії, але, крім того, останнім часом зазнають також впливу глобалізації. Враховуючи характер та історію взаємозалежності держав у Західній Європі, одностороння політика та конфлікти з найближчими сусідами рідко приводили у цьому регіоні до успіху. Наступною специфічною рисою Західної Європи є відданість її урядів тій чи тій формі ліберальної демократії – не як засобу насадження монополії західноєвропейців, але як пріоритетній системі.

Щоб перейти до проблеми об'єднання Європи, студентам треба підбити підсумок: проблеми безпеки, густота населення, наявність ліберально-демократичних систем та подібності моделей держави соціального добробуту призвели до формування у Західній Європі системи чинників, які, зі свого боку, сприяли виробленню розуміння необхідності міждержавного співробітництва. Сукупний вплив цих чинників сприяв розвитку ринкової інтеграції та підвищенню ролі політичних і соціальних факторів, пов'язаних з основними та другорядними аспектами управління інтеграцією.

Наслідки Другої світової війни привели до геополітичної стабілізації, що стало основною метою розвитку міждержавних систем у Західній Європі. Перше питання про практичну реалізацію гасла «об'єднання Європи» було поставлено після Першої світової війни. Найактивнішу роль у пропаганді ідеї «об'єднаної Європи» в післяверсальській Європі в Панєвропейському союзі, заснованому 1923 р. у Відні австрійським графом Річардом Куденхове-Калергі. Варто повторити матеріал, який вивчався у першому семестрі щодо проблем збереження миру і недопущення будь-якого збройного конфлікту.

Закінчення Другої світової війни стало початком створення нових проєктів створення «Об'єднаних Штатів Європи». Дати характеристику хронології розвитку ідей, з якими виступали політичні діячі, із закликами до європейського будівництва:

- вересень 1946 р. – У.Черчилль у Цюріху закликав повернутися до ідеї «Сполучених Штатів Європи»;

- 1947 р. – відновлено діяльність Панєвропейського союзу, завдяки існуючим організаціям: «Соціалістичний рух за Сполучені Штати Європи», «Європейська ліга економічного співробітництва», «Митний та економічний союз».

Необхідно показати позицію США щодо ідеї створення «об'єднаної Європи». Довести, що Сполучені Штати прагнули, насамперед, подолати

економічні труднощі та політичну нестабільність в країнах Західної Європи прийняли «Доктрину Трумена» – 12 березня 1947 р. Розкрити суть доктрини, послідовним продовженням якої було прийняття так званого «плану Маршалла» – 12 липня 1947 р.

Друге питання «Особливості європейської інтеграції в 60 – 80-ті роки». Його розгляд можна починати з характеристики стану розвитку європейської інтеграції після підписання Римських договорів 1957 р., що стосувалися утворення Європейського економічного співтовариства («Спільного ринку») та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євroatому). Розкрити основні завдання договорів.

У 1960 – 1980-х рр. європейська інтеграція пройшла кілька ключових етапів, які важливо розуміти студентам:

1. Поглиблення інтеграції (1960 рр.):

1965 р. – Договір про злиття: об'єднання керівних органів Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) та Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС).

1968 р. – Митний союз: країни-члени ЄЕС скасували мита на внутрішню торгівлю та встановили спільний митний тариф щодо третіх країн.

2. Перше розширення (1970 рр.):

1973 р. – Розширення ЄЕС: приєдналися Велика Британія, Ірландія та Данія.

Європейська політична співпраця (ЕПС): спроби координації зовнішньої політики держав-членів.

1979 р. – Перші вибори до Європейського парламенту: громадяни ЄЕС вперше обирали депутатів прямим голосуванням.

3. Криза та модернізація (1980 рр.):

«Євросклероз»: період економічного спаду та складних переговорів між державами-членами.

1986 р. – Єдиний європейський акт: розширення повноважень Європейського парламенту та створення основи для єдиного ринку (функціонування з 1993 р.). Збільшення ролі Європейської комісії в управлінні інтеграційними процесами.

Висновок: у період 1960 – 1980-х рр. європейська інтеграція переживала як періоди стабільного зростання, так і численні виклики, що сформували фундамент для подальшого розвитку європейського співтовариства. Основні моменти цього періоду можна підсумувати у такий спосіб:

- Поступове посилення співпраці. Починаючи зі встановлення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і розширення його функцій, інтеграційні процеси сприяли створенню спільного ринку, розвитку спільних політик та узгодженню економічних стандартів між державами-членами.
- Політичні й економічні виклики. Інтеграція супроводжувалася труднощами, зумовленими як внутрішніми суперечностями між країнами, так і зовнішніми факторами, зокрема впливом холодної війни та глобальних економічних криз. Ці виклики вимагали пошуку компромісів і адаптації чинних інституційних механізмів.
- Еволюція інституційного устрою. Розвиток спільних інституцій та впровадження наднаціональних рішень створили передумови для більш глибокої інтеграції. Це відбивалося як у розширенні повноважень наявних органів, так і у створенні нових, що сприяло гармонізації політик у різних сферах.
- Стратегічна спрямованість на майбутнє. Досвід інтеграції в цей період заклав основу для подальших реформ, серед яких особливо важливим стало прийняття Єдиного європейського акта, що підготував ґрунт для майбутніх кроків у напрямі політичної та економічної унії.

Отже, європейська інтеграція 60 – 80-х рр. є прикладом складного, багатовекторного процесу, в якому економічні інтереси, політична воля та зовнішньополітичні обставини взаємодіяли для створення більш згуртованої та конкурентоспроможної Європи. Цей досвід не лише допоміг усунути низку внутрішніх бар'єрів, а й сприяв формуванню спільного бачення майбутнього континенту, що надалі призвело до створення сучасного Європейського Союзу.

Третє питання. «Маастрихтські угоди та утворення Європейського Союзу». Маастрихтські угоди (1992) стали ключовим етапом в інтеграції Європи та утворенні Європейського Союзу (ЄС). Ось головні *аспекти, які варто знати студентам*:

Європейська інтеграція почалася після Другої світової війни для запобігання конфліктам та створення спільного економічного простору. У 1957 р. було створено Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) Римськими договорами. До кінця 1980-х рр. виникла необхідність у поглибленні співпраці, зокрема в політичній та валютній сферах. Підписання Маастрихтських угод (1992 р.). Укладені 7 лютого 1992 р. в місті Маастрихт (Нідерланди). Набули чинності 1 листопада 1993 р. Заклали основу для створення Європейського Союзу. Основні положення угод. Утворення ЄС – об'єднання країн не лише на економічному, а й на політичному рівні.

Введення єдиної валюти (євро) – закладено фундамент для створення Економічного та валютного союзу. Європейське громадянство – надано право громадянам ЄС вільно пересуватися, працювати та проживати в будь-якій державі-члені. Розширення сфер співпраці – спільна зовнішня політика, безпека, юстиція та внутрішні справи. Принципи демократії та верховенства права – посилено роль Європейського парламенту та механізми ухвалення рішень.

Наслідки та значення. Формування ЄС як наднаціонального об'єднання з власними законами та інституціями. Запуск єдиної європейської валюти (євро) у 1999 р. Подальше розширення ЄС – прийняття нових країн, зокрема держав Східної Європи після 2004 р. Посилення ролі ЄС у світовій політиці та економіці. Втрата частини національного суверенітету країнами-членами. Економічні нерівності між державами ЄС. Кризи (наприклад, боргова криза 2008 р., Brexit).

Висновок: Маастрихтські угоди стали основою для сучасного Європейського Союзу. Вони визначили принципи інтеграції, політичного та економічного співробітництва, що зробило ЄС унікальним наднаціональним утворенням.

Четверте питання. Проблеми військово-політичного співробітництва в Західній Європі є актуальними як з історичного, так і з сучасного погляду. Студенти, які вивчають цю тему, повинні знати таке: холодна війна та початок інтеграції – Після Другої світової війни Західна Європа прагнула зміцнити свою безпеку через альянси, такі як НАТО (1949 р.) та Західноєвропейський Союз (ЗЄС, 1954 р.). Роль Європейського Союзу (ЄС) – Маастрихтський договір (1992 р.) започаткував Спільну зовнішню і безпекову політику (СЗБП), що стало важливим кроком до військово-політичної співпраці. НАТО – Головний військово-політичний союз Західної Європи у співпраці зі США. ЄС і Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) – Європейський Союз створює власні оборонні структури, зокрема Європейське оборонне агентство (EDA) та Бойові групи ЄС. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) – Забезпечує діалог і контроль над безпекою в регіоні. Проблеми військово-політичного співробітництва. Дублювання структур НАТО і ЄС – Виникає проблема координації військових місій. Різні рівні оборонних витрат – Країни мають різний рівень фінансування армій, що створює дисбаланс. Політичні розбіжності – Франція та Німеччина часто підтримують автономію ЄС у сфері оборони, тоді як країни Балтії та Польща більше покладаються на НАТО. Відносини з США та Brexit – Вихід Великої Британії з ЄС вплинув на військову співпрацю, оскільки ця країна мала значний оборонний потенціал.

Європейська стратегічна автономія. Ідея створення незалежних оборонних сил ЄС. Гібридні загрози та кібербезпека. Збільшення ризиків через дезінформацію та кібератаки. Розширення співпраці. Партнерство з Україною, Грузією та іншими країнами, які прагнуть європейської безпеки.

Висновок: розвиток військово-політичного співробітництва в Західній Європі залишається складним, але важливим процесом. Він включає як тісну взаємодію в межах НАТО, так і поступове формування єдиної оборонної політики ЄС.

П'яте питання. Розширення Європейського Союзу в 1990-х рр. було складним процесом, який супроводжувався низкою політичних, економічних та соціальних викликів. Ось основні проблеми, які повинні знати студенти: економічні розбіжності (країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) мали значно слабші економіки, ніж західноєвропейські держави; перехід від планової до ринкової економіки вимагав структурних реформ; проблеми високого рівня безробіття та низького рівня ВВП у потенційних країнах-кандидатах); політичні виклики (необхідність демократизації посткомуністичних країн; впровадження принципів верховенства права та боротьба з корупцією; підготовка країн до дотримання Копенгагенських критеріїв (стабільність інститутів, функціонуюча ринкова економіка, спроможність виконувати зобов'язання членства); безпекові питання (наслідки розпаду СРСР і Югославії, конфлікти в колишній Югославії (Боснійська війна, Косовська криза); побоювання щодо міграційних потоків та можливих соціальних напружень; співпраця ЄС із НАТО для гарантування безпеки в регіоні); адміністративні труднощі (необхідність реформування інституцій ЄС для прийняття нових членів, узгодження політик ЄС, зокрема сільськогосподарської та регіональної, проблеми бюджетного фінансування та розподілу структурних фондів; опір з боку старих членів ЄС, побоювання щодо зниження рівня соціальних стандартів; конкуренція за робочі місця через трудову міграцію; вплив нових членів на прийняття рішень у ЄС).

Висновки: розширення Європейського Союзу в 1990-ті рр. було складним і багатовимірним процесом. Ці проблеми стали передумовою для великого розширення ЄС у 2004 р., коли приєдналося 10 нових країн. Попри труднощі, ЄС зумів створити механізми підтримки країн-кандидатів та адаптації їхніх економік. Цей процес сприяв зміцненню європейської безпеки, поширенню демократичних стандартів та економічної інтеграції. Досвід 1990-х рр. показав, що розширення потребує комплексного підходу, включаючи політичні, економічні та правові реформи.

Рекомендовані джерела інформації

1. Бураковський І., Немиря Г., Павлюк О. Дорога в майбутнє – дорога в Європу. Європейська інтеграція України. Київ : Либыдь, 2000. 108 с.
2. Бодрук О. Структури воєнної безпеки : національний та міжнародний аспекти : монографія]. Київ : НІПМБ, 2001. 300 с
3. Веселовський С.Г. Європейські політичні комунікації : конспект лекцій. Київ : Либідь, 1999. 174с.
4. Горун С.Д. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу : навчальний посібник. Київ : Наука, 1999. 345с.
5. Грубінко А. Євроінтеграція України: позиція Великої Британії (історичний дискурс проблеми). *Історичний журнал*. 2006. № 5. С. 56–64.
6. Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір 1992 р.). Режим доступу: URL: https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2458-dogovr-pro-yeuropeyskiy-soyuz-maastrihtskiy-dogovr-1992-r.html
7. Європейський Союз. Консолідовані договори. /наук. ред. В. Муравйов. Київ : Port-Royal, 1999. 206 с.
8. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
9. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ: Інфоре, 2001. 447 с.
10. Лук'янова О.М. Міжнародні організації : конспект лекцій. Харків : УкрДУЗТ, 2021. 76 с.
11. Манжола В.А., Копійка В.В. Європейський Союз у міжнародних відносинах : конспект лекцій. Київ, 1998.
12. Мокий А.І., Яхно Т.П., Бабець І.Г. Міжнародні організації : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
13. Нестор О. Важливість плану Маршалла для післявоєнного економічного відновлення регіонів: досвід Італії та уроки для України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. Режим доступу: URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2723>
14. Пошедін О.І. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 104 : *Історичні науки*. С. 47–51. Режим доступу: URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/a564592c-b781-4e6a-9f27-35b4ac58ff22>
15. Римар З.І. «План Маршалла»: роль і значення для Європи[Електронний ресурс]. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*, Вінниця, 27–28 квітня 2020 р. Електрон. текст. дані. 2020. Режим доступу:<http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/29849>

16. Сохацька О., Чопик Ю. План Маршалла: геополітичні передумови та економічний вплив на країни-учасниці. *Журнал європейської економіки*. 2023. Том 22. № 2 (85). Квітень-червень. Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/admin,+6.pdf>.
17. Шкурат М. Є., Постоловський В.О. Післявоєнна реконструкція європейських країн (План Маршалла): роль міжнародної економічної співпраці. *Економіка і організація управління*. 2024. № 2 (54). Режим доступу: URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/16137>
18. Яковенко Н. Чинник Співдружності Націй щодо вступу Великої Британії до ЕЕС (середина ХХ ст.). *Історичний журнал*. 2006. № 1. С.15–24.
19. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз. Харків : Право, 2013. 760 с
20. Ямпольська Л.М. Маастрихтський «Договір про Європейський Союз» і Велика Британія: між цінностями комунітаризму та національного суверенітету. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*. Харків : ОВС, 2006. Вип. 23. С. 5–14. Режим доступу: URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a5bea0f-f155-4f45-a93b-dd85ee680da8/content>

ТЕМА 14. ФРАНЦІЯ

Заняття I.

1. Формування політики безпеки Франції після Другої світової війни.
2. Криза режиму Четвертої республіки, прийняття нової конституції.
3. Внутрішня і зовнішня політика Франції за президента де Голля.

Заняття II.

1. Особливості політичних підходів до вирішення міжнародних проблем президентами Ж. Помпіду та Ж. д'Естеном.
2. Політика президентів Ф.Міттерана та Ж. Ширака щодо ролі Франції в сучасній системі міжнародних відносин.
3. Паризькі імперативи системи європейської безпеки.

Реферати:

- *Міттеран і концепція самоуправляючого соціалізму.*
- *Шарль де Голль і голлізм.*

Методичні рекомендації

Заняття I. Перше питання «Формування політики безпеки Франції після Другої світової війни». Розкрити особливості міжнародної ситуації 40–50-х рр. та позицію Франції щодо політики безпеки. У відповіді показати еволюцію трансформування біполярного світу, що означало необхідність зміни системи європейської безпеки, і зумовлювалося жорсткою конфронтацією військово-політичних блоків – Північноатлантичного Альянсу та Організації Варшавського Договору. Обґрунтувати чому офіційний Париж змушений був переосмислити свої рішення до побудови європейської безпеки та запропонувати новітні концепції. На тлі еволюціонування європейської політики безпеки Франція розробляє свою стратегію ядерного стримування із метою захисту французької національної безпеки. Необхідно обґрунтувати, які чинники спонукали урядові кола Франції розробляти власну ядерну стратегію.

Отже, у першій половині 1950-х рр. зовнішня політика Франції була спрямована на посилення її ролі в європейських справах, зокрема шляхом активної участі у створенні західноєвропейської інтеграції. Французькі лідери відігравали значну роль навіть в ініціації військової інтеграції. Одним із завдань було укріплення дружніх зв'язків і співробітництва з усіма демократичними країнами, що мало сприяти стабільності та об'єднанню у регіоні. Незважаючи на наміри зберегти колоніальну імперію у будь-якій

формі, Франції так і не вдалося досягти цієї мети, що свідчить про суттєві виклики й зміни у глобальному політичному контексті того періоду.

Таким чином, хоча Франція успішно зміцнила свої позиції в європейській інтеграції та розширила партнерські відносини з демократичними країнами, збереження колоніальної імперії залишилося нерозв'язаним завданням.

Друге питання «Криза режиму Четвертої республіки, прийняття нової конституції». Розглянути причини кризи Четвертої республіки через аналіз економічного розвитку. Чому політика «програмування економічного розвитку» не дала бажаних результатів? (надання кредитів, податкових пільг, державних замовлень тощо). Щодо приватного капіталу програмування мало рекомендаційний характер.

Зміни у розвитку сільського господарства. Показати зміни, які відбулися у внутрішньополітичному становищі Франції. Розглянути підходи урядів Четвертої республіки щодо формування принципів зовнішньої політики. Колоніальна політика урядів. Боротьба навколо колоніальних проблем і переозброєння Німеччини привела до розколу в буржуазних партіях. 30 листопада 1955 р. були розпущені Національні збори з оголошенням про проведення дострокових парламентських виборів. У січні 1956 р. на виборах до парламенту виступили три партії: комуністи, «Республіканський фронт», праві і «незалежні». Дати аналіз програм. Комуністи: виведення французьких військ з Алжиру, Марокко, Тунісу, підвищення зарплати, пенсій, збільшення відпустки, зниження податків. «Республіканський фронт» офіційно не мали виборчої програми, гасло «Мир в Алжирі» при збереженні французької присутності в Африці, обіцяли добиватися загального роззброєння, встановлення міжнародного контролю над атомною енергією, одночасно закликали зміцнювати НАТО і форсувати процес європейської інтеграції. Праві: головними гаслами стали «спасіння імперії», доведення колоніальної війни в Алжирі до переможного кінця, вірність НАТО. У кінцевому результаті жодна партія не отримала абсолютної більшості в Національних зборах.

Усі уряди періоду Четвертої республіки концентрували свою увагу передовсім на дефіциті державного бюджету і на зовнішньополітичних справах. Ці два питання були взаємопов'язані. Дефіцит бюджету виникав значним чином через надмірні внески у систему західноєвропейської оборони, а також через війни – в Індокитаї, Алжирі.

У відповіді торкнутися взаємовідносин урядів Четвертої республіки з СРСР. У травні 1956 р. Гі Молле відвідав СРСР вперше після 1944 р. Зробив крок у визнанні прав колоніальних народів на самовизначення. У березні

1956 р. незалежність отримали Туніс, Марокко, у червні – заявив про надання місцевого самоуправління корінним мешканцям французьких колоній Тропічної Африки. Франція продовжувала залишатися членом НАТО. Надавши незалежність Тунісу і Марокко, уряд Гі Молле обіцяв почати переговори з Алжиром. Але ситуація ускладнювалася тим, що в Алжирі проживала велика кількість європейського населення, в їхніх руках було все керівництво країною. Юридично Алжир вважався не колонією і не протекторатом, а «заморським департаментом», тобто частиною Франції. Ця частина утворила групу ультраколоніалістів, маючи міцні позиції не тільки в Алжирі, але й у Франції, вимагали негайного придушення національно-визвольної боротьби і оголосили Гі Молле зрадником. У лютому 1956 р. під час поїздки в Алжир Гі Молле був закиданий гнилими помідорами, і під тиском ультраколоніалістів уряд Гі Молле повернувся до політики військового придушення боротьби алжирського народу, збільшивши кількість французьких колоніальних військ у 2 рази – 150 до 400 тис. осіб.

Оскільки арабські країни – Туніс, Марокко, Єгипет, підтримали боротьбу Алжиру, відносини між Францією і цими країнами погіршилися. Восени 1956 р., після того як Єгипет оголосив про націоналізацію Суецького каналу, уряд Гі Молле разом з Великобританією та Ізраїлем взяв участь в агресії проти Єгипту.

У грудні 1956 р. англо-французькі війська вимушені були покинути Єгипет за рішенням Генеральної Асамблеї ООН та під тиском США.

У травні 1957 р. уряд Гі Молле пішов у відставку. Поступово в колах ультраколоніалістів і військових почала визрівати змова проти республіки. Велася підготовка до повернення до влади генерала де Голля.

Висновки: у середині 50-х рр. криза Четвертої республіки досягла критичного рівня. Правлячі партії виявилися нездатними стабілізувати ситуацію та вирішити складний комплекс проблем, що призвело до розчарування широких верств суспільства. Починаючи з 1939 р., Франція фактично перебувала у стані безперервних воєн, що зумовило постійне зростання податків та повільне підвищення матеріального рівня життя населення. Розчарування режимом спостерігалось практично у всіх верствах французького суспільства. Національна буржуазія хвилювала перспектива розпаду колоніальної імперії та зростаюча залежність від західних союзників, зокрема США, що сприймалося як загроза національному суверенітету. Падіння міжнародного та європейського престижу Франції було болючим для багатьох громадян, що додатково підсилювало загальне невдоволення внутрішньою політичною системою. Селяни відчували значний тиск через

надмірно високі податки та не вигідні закупівельні ціни, а також через те, що заробітна плата зростала повільніше, ніж вартість життя.

Це свідчить про те, що комплекс внутрішніх та зовнішніх проблем спричинив політичну нестабільність, економічні труднощі та соціальне незадоволення, що зрештою підірвало авторитет і ефективність Четвертої республіки.

Третє питання «Внутрішня і зовнішня політика Франції за президента де Голля». Розпочинаючи висвітлення цього питання, треба коротко згадати діяльність де Голля періоду уряду «тимчасового режиму», назвати головні причини кризи Четвертої республіки, що дало новий шанс для нього стати президентом Французької Республіки. Спробувати визначити основні моменти новітньої модернової «ідеї бонапартизму» через аналіз періоду президентства Ш. де Голля.

У травні 1958 р., через алжирський заколот і кризу, що призвели до падіння Четвертої республіки, генерал де Голль повернувся до влади після 12-річної перерви. Національні збори призначили його прем'єр-міністром і надали уряду надзвичайні повноваження для розробки нової конституції, яка зміцнила роль президента за рахунок парламенту, відповідно до ідей голлізму. 29 травня 1958 р. президент Рене Коті закликав «найвидатнішого з-поміж французів» зайняти найвищу державну посаду, що стало початком президентських виборів П'ятої республіки. Чому саме на нього робили ставку політики? Пояснити, чому Ш. де Голль одразу приступив до розробки і прийняття нової конституції Франції, яка була прийнята 28 вересня 1958 р.

Розкрити і проаналізувати зміст таких термінів, як: «змішана республіка», «партійно-політичний дрейф», «міністеріалізм». При підготовці до семінарського заняття опрацювати тексти Конституцій 1946 та 1958 рр. подані у тексті джерел.

Студентам пропонується зробити порівняльний аналіз Четвертої і П'ятої конституцій за допомогою таблиці. Конституція Четвертої республіки (1946 р.) Конституція П'ятої республіки (1958 р.) Умови прийняття. Виборчий закон. Повноваження верхньої палати Повноваження нижньої (Національні збори). Повноваження президента. Колоніальне питання. Зовнішня політика. Показати як травневі події 1968 р. вплинули на суспільно-політичне життя Франції. Яка суть реформи де Голля в дусі «співпраці класів». Використовуючи теоретичний матеріал розкрити принципи зовнішньої політики Франції президента Ш. де Голля.

Висновки: політика де Голля була спрямована на комплексне оновлення як економічної, так і зовнішньополітичної сфери Франції, що дозволило країні стати одним із світових лідерів у фінансовій та економічній

сферах. У зовнішній політиці де Голль поставив перед собою завдання відновити велич Франції, зміцнити її незалежність і самостійність, а також послабити вплив США в Європі, що мало на меті забезпечення стратегічної автономії країни.

Заняття II. Перше питання «Особливості політичних підходів до вирішення міжнародних проблем президентами Ж. Помпіду та Ж. д'Естеном». Підготовку до цього питання варто починати з пояснення, що мав на увазі як президент П'ятої республіки Ж. Помпіду, оголосивши головним курсом своєї політики словами «наступність і діалог». Показати взаємовідносини з СРСР, використовуючи хронологію подій: жовтень 1970 р. офіційний візит в СРСР; жовтень 1971 р. Л. Брежнєв відвідав Францію. Результати візитів (поглиблення політичних консультацій між Францією та СРСР, однак позиція щодо врегулювання конфлікту на Близькому Сході на основі резолюції Ради Безпеки ООН, врегулювання проблем Індокитаю згідно з Женевськими угодами). Протягом 1973 – 1974 рр. відбулося ще три зустрічі Помпіду з Брежнєвим, на яких обговорювали становище в Європі, підготовку до Загальноєвропейської наради з питань безпеки і співробітництва, яка розпочала свою роботу в Гельсінкі влітку 1973 р. Франція офіційно визнала НДР та її прийняття в члени ООН.

У відповіді звернути увагу на те, як змінилися взаємовідносини між Францією і США. Чому проблема Індокитаю залишалася гострою для розвитку міжнародних відносин. Паризькі переговори по В'єтнаму почалися ще у 1968 р., а в січні 1973 р. було підписано угоду про припинення війни. За вимогою «європеїстів» уряд Помпіду більше не чинив опору вступу Великої Британії до «Спільного ринку». Пояснити, у зв'язку з чим офіційний Париж змінив свою позицію. У квітні 1972 р. у Франції з цього питання відбувся референдум. І з 1 січня 1973 р. Великобританія, Бельгія та Ірландія стали членами «Спільного ринку».

Історія об'єднання Європи пов'язана з діяльністю багатьох відомих політиків. Створення перших інтеграційних структур, які пропонували окремі теоретики і неурядові групи фахівців. Національні держави, однак, неодноразово блокували проекти, що пропонувалися. Роль лідерів, що формують державну доктрину, у цьому контексті, одержувала вирішальне значення. Дотримуючись у 50-х рр., загалом федералістської концепції Франція внесла значний вклад у створення перших інтеграційних структур. Політика вибраного в 1958 р. президентом генерала Шарля де Голля, що змінило французьку європейську доктрину на конфедералістську, значно загальмувала процес інтеграції. Ж. Помпіду ненабагато пом'якшив цю голлістську доктрину. Однак лише з приходом до влади у 1974 р. Валері

Жискар д'Естена до Франції знову повернулася роль повноцінного лідера ЄЕС. Не відмовляючись офіційно від ідей конфедералізму, Жискар д'Естен порушив численні голлістські «табу, знову повернувши інтеграцію на наднаціональний шлях». Більш результативною виявилася зовнішня політика Жискар д'Естена. Її домінантами стали два напрями: використання потенціалу міжнародних відносин для активізації економічного розвитку країни та зміцнення системи міждержавного регулювання при відмові від концепції «величі Франції» і різкого стилю, який був властивий голлістській дипломатії. Важливу роль для обох напрямів відіграло поглиблення західноєвропейського інтеграційного процесу. Багато в чому завдяки особистому внеску президента Франції до кінця 70-х рр. у рамках ЄЕС вдалося здійснити широкомасштабну фінансову реформу з введенням європейської розрахункової грошової одиниці екю та створення механізму координації курсів національних валют, ввести процедуру прямих виборів до Європарламенту, остаточно закріпити статус Європейської Ради на рівні глав держав і урядів як керівного органу Співтовариства.

Розкрити неоліберальну політику Жискар д'Естена і як вона визначила сучасний стан французького суспільства, спонукаючи еволюціонувати його морально-етичні норми. Жискар д'Естен відкрито заявляв про свою підтримку федералізму (зокрема, про необхідність створення європейських збройних сил). Будучи прихильником більш прийнятної для французів поступової передачі повноважень від національних інституцій до наднаціональних, він підтримував проєкт створення представницького органу Європейського сенату, покликаного компенсувати посилення Європейського парламенту.

Зайнявши у 1969 р. пост міністра економіки і фінансів під час президентства Жоржа Помпіду, Жискар д'Естен розвинув свої федералістські ідеї (введення єдиної європейської валюти, посилення регіонів, розробка європейської конституції). Його ідеї вплинули на розроблені Раймоном Барром і Комітетом Вернера плани європейського валютного союзу.

Використовуючи поданий теоретичний матеріал розкрити особливості політичних підходів до розв'язання міжнародних проблем, особливо проблемі європейської інтеграції. Ставши у 1974 р. президентом Франції в ситуації світової енергетичної та фінансової криз, що значно сповільнили процес об'єднання Європи, Жискар д'Естен надав проблемі європейської інтеграції першорядну значимість. Опираючись на роботу в Комітеті Монне зв'язку, він зміцнив політичний та економічний союз Франції та ФРН, домігся консенсусу зі США з енергетичної проблеми. За сприяння Монне, у грудні 1974 р. французький президент домігся створення Європейської ради

конфедералістської структури, якій у його проєкті приділялася роль майбутнього федералістського уряду. Відмовившись від голлістської лінії, французький президент погодився на реформи Європейського парламенту (введення системи прямих загальних виборів) і Ради міністрів ЄЕС (голосування кваліфікованою більшістю). Жискар д'Естен домігся встановлення формату зустрічей «Північ-Південь», що затвердили нову міжнародну роль Європи в Середземномор'ї. Зближення зі США Жискар д'Естен поєднував із прагненням відстоювати політичну незалежність Європи. Його план створення франко-німецько-британської «директорії» був, однак, у 1976 р. відкинутий англійським урядом. Незважаючи на зміцнення відносин з НАТО, Жискар д'Естен аж до своєї відставки з поста президента проробляв план створення європейської оборони, що припускав допуск до ядерної зброї Західної Німеччини і подальший перерозподіл обов'язків в Організації Північноатлантичного договору на користь Європи. Діяльність Жискара д'Естена сприяла виникненню наприкінці 80-х - початку 90-х рр. перших європейських оборонних структур – франко-німецької Ради з безпеки і оборони, а також створення «євро корпусу».

Завдяки проведеній Жискара д'Естеном і Шмідтом дипломатії, в 1979 р. була запроваджена Європейська валютна система. У ній знайшли втілення старі пропозиції французького президента щодо введення єдиної валюти (екю) і встановлення європейського аналогу системи «керованого валютного плавання».

У європейській концепції Ж. д'Естена був присутній і юридичний аспект. У 1977 р., він запропонував партнерам по ЄЕС створити європейський правовий простір. Підтримуючи ідеї свого батька щодо зміцнення в Середземномор'ї економічного союзу, Валері Жискар д'Естен додав оборонний аспект, озвучивши концепцію «оборони Середземного моря обов'язком прибережних країн».

Після закінчення у 1981 р. терміну президентства Жискар д'Естен продовжив брати активну участь в європейській політиці. У 1983 р. він вніс пропозицію про розвиток Європейської ради, шляхом введення механізму стабільного головування. У середині 80-х рр., у контексті наростання хаосу у світовій фінансовій системі, Ж. д'Естен сприяв установі Комітету дій і Асоціації в підтримку створення валютного союзу в Європі.

У 1990 р. Жискар д'Естен розробив у Європейському парламенті принцип субсидіарності, запропонувавши доручити контроль над його виконанням Європейському суду і чітко розподілити компетенції між ЄЕС і національними державами. Перша з цих пропозицій була включена в підписаний 1992 р. Маастрихтський європейський договір.

Приділяючи велику увагу проблемам розвитку «єдиної Європи», Жискар д'Естен не був прихильником поглиблення регіональної військово-політичної інтеграції. Начальник генерального штабу Г. Мері розробив до 1976 р. новий варіант військової доктрини Франції, що опиралася на ідею «розширеної недоторканної території». Ця зона відповідальності охоплювала весь простір, контрольований Північноатлантичним альянсом. На відміну від колишнього періоду велика увага почала приділятися розвитку звичайних озброєнь. Було створено 110 французьких частин швидкого реагування, а розширення співробітництва з НАТО уможливило зняти колишню напругу у франко-американських відносинах. Зміцнилися взаємини Франції з іншими країнами Заходу. З ініціативи Жискара д'Естена почалися регулярні щорічні зустрічі керівників «сімки». Перша з них відбулася у 1975 р. у Рамбуйє.

Політичні контакти з радянським керівництвом стали також більш стриманими, зате економічне співробітництво двох країн у ці роки помітно зросло. У 1975 р. Жискар д'Естен від імені Франції підписав Заключний акт Гельсінкської наради співробітництва і безпеки в Європі.

У період президентства Жискара д'Естена значно активізувалася політика Франції в країнах третього світу. Вона отримала відповідну назву – «т'єрмондизм». У руслі традиції, закладеної ще де Голлем, Ж. д'Естен робив ставку на моральне, а у деяких випадках на політичне протистояння з обома наддержавами. Незважаючи на явне зближення зі США, Париж засудив Кемп-Девідську ізраїльсько-єгипетську угоду і виступив на підтримку антиізраїльської лінії арабських держав Близького Сходу. Жискар д'Естену вдалося зміцнити позитивні відносини з китайським керівництвом, а також із шахом Ірану, укласти економічні угоди з Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром. Особливе місце в політиці Франції зайняли контакти з африканськими країнами. У 70-х рр. Франція вийшла на друге місце у світі по експорту озброєнь, і основна частина цієї продукції йшла саме на «чорний континент». У Північній та Екваторіальній Африці Франція активно проводила надання широкої допомоги в гуманітарній сфері, розвитку франкомовної культури.

Після появи в 90-х рр., у результаті розпаду світової соціалістичної системи, реальної можливості інтеграції з країнами Східної Європи, Жискар д'Естен виступив різко проти такого плану. Прискорене розширення «Європи-Простору» сприймалася ним як загроза створення політичної федерації – «Європи-Держави». У 1993 р. концепція розширення Європи була, однак, прийнята. У зв'язку з чим, федералісти звернулися до розгляду концепцій політичного «авангарду». Основна суперечка велася між прихильниками німецької концепції «твердого ядра» і французької «багато

швидкісної» Європи. Жискар д'Естен запропонував «третій шлях», що припускав як створення «ядра», так і наступне «підтягування» до нього відстаючих країн.

Висновки: після добровільної відставки де Голля праві президенти Ж. Помпіду та Валері Жискар д'Естен відійшли від деголлівської ідеї «третього шляху», тобто розвитку Франції дещо у розріз із США та його союзниками по НАТО, – з одного боку, та СРСР і країнами народної демократії – з іншого. Європейська політика Валері Жискар д'Естена, що проводилася з останньої чверті XX – і до початку XXI ст., дуже вплинула на розвиток об'єднаної Європи. Його європейська концепція, що становила яскравий зразок французької моделі федералізму, відрізняється глибокою внутрішньою послідовністю.

Жискар д'Естен виступав за ліберальну, єдину в економічних, фінансових, політичних, військово-оборонних і культурних взаємовідносинах Європу, за зміцнення її позицій у Середземномор'ї, за розвиток європейського регіоналізму. У практичному застосуванні своєї концепції, Жискар д'Естен змушений був коректувати.

Друге питання «Політика президентів Ф. Міттерана та Ж. Ширака щодо ролі Франції в сучасній системі міжнародних відносин». Правління Шарля де Голля (1958 – 1969 рр.) заклало основи «політики величчя». Де Голль прагне, щоб Франція звільнила автономну роль у світовій політиці, він вивів Францію з військових структур НАТО (1966), щоб зменшити залежність від США. Водночас він розвивав дипломатичні відносини з СРСР та Китаєм. Трансформація біполярного світу після закінчення холодної війни суттєво змінила систему стратегічну автономію, була змушена адаптувати свою політику до нових реалій.

І Ф. Міттеран, і Ж. Ширак прагнули зберегти незалежну та впливову позицію Франції у світі. Обидва лідери виступали за сильну Європу, проте Ширак робив більший акцент на стратегічній автономії. Політика обох президентів демонструє тяглість у захисті французької ідентичності та незалежності в міжнародній політиці. Завдяки цій політиці Франція змогла зберегти статус одного з ключових глобальних гравців у постбіполярному світі. Студенти повинні з'ясувати: у чому полягають спільні риси та відмінності між зовнішньою політикою Міттерана і Ширака? Наскільки їхня політика сприяла збереженню або зміцненню міжнародного впливу Франції? Як політика обох президентів вплинула на міжнародний імідж Франції? Наскільки ефективною була політика Міттерана та Ширака в умовах зміненої геополітичної ситуації?

Висновок: зовнішня політика Франції у період президентства Франсуа Міттерана та Жака Ширака була спрямована на збереження самостійної ролі країни на міжнародній арені та зміцнення її впливу в умовах трансформації світового порядку. Міттеран зосередився на поглибленні європейської інтеграції, зокрема співпраці з Німеччиною, та водночас прагнув зберегти стратегічну автономію Франції, уникаючи надмірної залежності від США та НАТО. Обоє лідерів об'єднувала стратегія збереження незалежності Франції у зовнішній політиці та прагнення утвердити її як глобального гравця. Водночас їхні підходи відрізнялися: Міттеран діяв обережно і прагматично, тоді як Ширак був більш відкритий до протистояння з США та захисту альтернативної глобальної моделі.

Третє питання «Паризькі імперативи системи європейської безпеки» необхідно розпочинати з аналізу розстановки політичних сил в Європі після розпаду біполярного світу. Франція неспроможна проводити глобальну світову політику, обґрунтувати чому? Показати, з якими труднощами і проблемами на цьому шляху зіткнувся офіційний Париж (з процесом інтеграції, розбудовою військових складових ЄС, ставленням до питання розширення НАТО та Євросоюзу). Обрана тактика їхнього розв'язання ґрунтувалася саме на пріоритетах «особливої позиції». Теоретичні засади і практична діяльність Франції в Європейському Союзі в концентрованому опосередкованому вигляді виявляють також головні напрями і проблеми зовнішньої та внутрішньої політики Французької республіки. Питання, пов'язані з участю в європейській інтеграції, тісно співвідносяться з двосторонніми зовнішньополітичними відносинами з європейськими країнами та США. Простежується значний взаємозв'язок і взаємозалежність між діяльністю Франції в ЄС та її позицією в НАТО, Західноєвропейському Союзі (ЗЄС). Французький підхід до вирішення основних питань діяльності ЄС висвітлює й акумулює головні проблеми внутрішньополітичного і соціально-економічного розвитку Франції. Тому вивчення і аналіз її діяльності в Європейському Союзі є важливим як для з'ясування чинників формування і реалізації політики ЄС, так і для розуміння принципових засад французької зовнішньої, а деякою мірою і внутрішньої політики.

У відповіді варто розглянути детермінантний вплив французо-американських відносин на систему європейської безпеки на сучасному етапі. Розглянути східноєвропейський вектор французької безпекової політики на початку ХХІ ст. У відповіді використати знання з курсу «Україна в Європі і світі». Паризька хартія і система європейської безпеки, що виникла на її основі, заклала фундамент для мирного співіснування та стабільності в Європі після завершення холодної війни. Вона наголошувала на принципах

суверенітету, поваги до прав людини, нерозповсюдження сили та рівної безпеки для всіх держав. Однак реалії постійно змінюються, і нові виклики, такі як агресивна зовнішня політика деяких країн, гібридні загрози та порушення міжнародних норм, показали, що ці принципи не завжди виконуються.

Висновки: отже, хоча Паризька хартія стала важливим кроком у становленні нової системи європейської безпеки, сьогодні існує нагальна потреба в оновленні та реформуванні цієї системи, щоб вона могла ефективно справлятися із сучасними викликами, забезпечуючи мир і стабільність на континенті.

Незалежно від президента, стратегічний курс Франції у сфері безпеки Європи залишається незмінним пріоритетом розвитку європейських інституцій безпеки.

Рекомендовані джерела інформації

1. Авраменко В. Еволюція північноатлантичної політики Франції від Ф. Міттерана до Н. Саркозі. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 167–173. Режим доступу: URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/avramenko_evolutsia.pdf
2. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
3. Бжезінський З. Велика Шахівниця. Львів – Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2000. 236 с.
4. Безпекова культура Франції: квінтесенція амбіцій та ілюзій. Режим доступу: URL: <https://adastra.org.ua/blog/bezpekova-kultura-franciyi-kvintesenciya-ambicij-ta-ilyuzij>
5. Белов Д.М., Бисага Ю.М. Досвід конституційно-правового регулювання інституту президента в зарубіжних країнах : монографія. Ужгород : Ліра, 2007. Режим доступу: URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5095/1/MonografiaPrezident.pdf>
6. Гомза І.А. Культ особи у Франції доби Другої світової війни: Маршал Петен як «спаситель нації». *Наук. зап. НаУКМА. Сер. Політ. науки*. 2010. С. 25–29. Режим доступу: URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/793fca31-6d75-42cb-82d1-103d1c48df50/content>
7. Гришель А. Трансатлантичний вектор зовнішньої політики Франції за Ж. Ширака та Н. Саркозі (1995 – 2012 рр.). *Американська історія та політика*. 2018. № 5. С. 9–18.

8. Деменко О. Ф. Відновлення величі: політика національної консолідації Франції після Другої світової війни. *Зовнішні справи*. 2019. № 8–9. С. 18–24. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zovsp_2019_8-9_6
9. Івасюк Г. О. Зміна зовнішньої політики Німеччини після Другої світової війни: політично-культурний, геополітичний та філософський аспекти. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2011. № 3 (11). С. 15–20. Режим доступу: URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2011/3/4.pdf>
10. Ігнат'єв П. Помпиду Жорж. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. 812с.
11. Завадський В.М. Витоки та рушійні сили європейської інтеграції: ретроспективний аналіз. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 126–131. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_23.
12. Коломієць О.В. Концепція національної безпеки Франції як модель «регіонального лідерства». [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_3_30.pdf
13. Козинець О.В. Парламентська республіка: досвід Франції. *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки*. Вип. 45. К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009 . С.135-140. Режим доступу: URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11135/25%20-%20Kozinec.pdf?sequence=1>
14. Малиновська Н.В. Зовнішньополітична стратегія Франції в багатополлярному світі на зламі ХХ – ХХІ ст. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2014. № 2 (22). С. 144–148. Режим доступу: URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2014/2/22.pdf>
15. Мітрофанова О. О. Еволюція зовнішньої та внутрішньої політики Франції (1946 – 1958 рр.). *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 1. С. 166–180. Режим доступу: URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001115858>
16. Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна : навчальний посібник. Ужгород : Ліра, 2008. 222 с. Режим доступу: URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3708>
17. Міттеран Франсуа. Енциклопедія сучасної України. Режим доступу: URL: <https://esu.com.ua/article-68992>
18. Павко А. Основні тенденції зовнішньополітичної діяльності французького президента В. Жискара Д'єстена. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2017. Випуск 41. С. 3–18. Режим доступу: URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/viewFile/7483/7482>

- 19.Рудько С. О. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини : підручник із курсу. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 298 с. Режим доступу: URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6552/1/Rudko_pidruchnyk_web.pdf
- 20.Ситник Г.П., Орел М.Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с. Режим доступу: URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/7148e643-1410-42f1-a6b6-f4cf15aeb638.pdf>
- 21.Сипко Б. Європа європейська у візії Шарля де Голля (за матеріалами фонограм офіційних виступів). *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2015. № 2. С.103–107. Режим доступу: URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/623/1/eis_2015_2.pdf
- 22.Чекаленко Л.Д., Кудряченко А.І., Васильєв О.А. Ядерна енергетика Франції – найпотужніший механізм безпеки. *Зовнішні справи*. (Історичні науки). 2015. № 2.

ТЕМА 15. НІМЕЧЧИНА. 1945 – поч. ХХІ ст.

Заняття I.

1. Політика окупаційних властей. Політичне життя в окупаційних зонах і формування партійно-політичної системи на заході Німеччини.
2. «Німецьке питання» і спроби його розв'язання (1945 – 1990 рр.). Німецька проблема в міжнародних відносинах.
3. Внутрішня і зовнішня політика уряду Аденауера. «Німецьке економічне диво».

Заняття II.

1. «Нова східна політика» В. Брандта та її вплив на відносну стабілізацію в Європі протягом 1970-х рр.
2. Міжнародні переговори про об'єднання Німеччини в травні-жовтні 1990 р.
3. Об'єднання Німеччини та його геополітичне значення.

Реферат:

- Курс Заходу на відновлення військової потуги ФРН як важливої сили в боротьбі з комуністичною небезпекою.

Методичні рекомендації

Заняття I. Перше питання «Політика окупаційних властей. Політичне життя в окупаційних зонах і формування партійно-політичної системи на заході Німеччини». При підготовці цього питання доцільно повторити рішення Ялтинської (лютий 1945 р.) та Потсдамської (липень-серпень 1945 р.) конференцій щодо долі Німеччини внаслідок розгрому нацизму і завершення Другої світової війни. У 1945 р. Німеччина опинилася в повній руїні й була окупована союзниками – США, Великою Британією, СРСР і Францією. Розкрити суть 4Д: демократизація, демілітаризація, декартелізація, денацифікація. Пояснити, чому діяльність Контрольної ради була неефективною. У чому полягали відмінності в підходах до відновлення країни? Дії західних союзників у їхніх зонах окупації суттєво відрізнялися від політики, яку проводив Радянський Союз у Східній Німеччині. Західні союзники підтримали створення Федеративної Республіки Німеччина (ФРН), що офіційно відбулося 23 травня 1949 р. Це стало початком розколу Німеччини на ФРН (Західна Німеччина) та НДР (Східна Німеччина), який тривав до 1990 р. Західна політика в окупаційних зонах заклала основу для швидкого економічного підйому ФРН, що отримало назву «німецьке економічне диво».

Дати оцінку перебігу першої Берлінської кризи. Після Другої світової війни Німеччина залишилася розділеною між тими державами-переможцями: США, Великою Британією, Францією та СРСР. Але загострення холодної війни (1946 – 1948 рр.) сприяло створенню двох окремих німецьких держав – Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) та Німецької Демократичної Республіки (НДР). Вересень 1948 р. – створено Парламентську раду для розробки нової конституції. 23 травня 1949 р. – ухвалено конституцію Федеративної Республіки Німеччина (ФРН), яка закріпила демократичний устрій, громадянські свободи та федеративну структуру. Серпень 1949 р. – перші парламентські вибори: до Бундестагу обрано представників ХДС/ХСС, СДПН, ВДП, КПН. Конрад Аденауер (ХДС) став першим канцлером ФРН. 15 вересня 1949 р. – офіційне проголошення ФРН. 7 жовтня 1949 р. – у відповідь на створення ФРН СРСР ініціював проголошення Німецької Демократичної Республіки (НДР) у радянській зоні окупації. Керівництво НДР: Президент – Вільгельм Пік, Прем'єр-міністр – Отто Гротеваль. У НДР була встановлена соціалістична система, контрольована Соціалістичною єдиною партією Німеччини (СЄПН) під впливом Москви.

Розкрити наслідки розколу Німеччини: Німеччина стала символом холодної війни, розділеною між капіталістичним Заходом та соціалістичним Сходом. ФРН розвивалася за ринковими принципами, що призвело до «німецького економічного дива». НДР залишилася під жорстким контролем СРСР, що призвело до масової міграції населення на Захід. Берлінська криза (1948 – 1949 рр.) передувала будівництву Берлінського муру (1961), що стало ще одним символом холодної війни. У відповіді дати аналіз Боннської конституції 1949 р. Розкрити політичні платформи новоутворених партій.

Висновки: одним із ключових наслідків війни став розподіл Німеччини на чотири окупаційні зони (американську, британську, французьку та радянську). Різні підходи до управління та ідеологічні підтвердження між СРСР і західними союзниками привели до утворення в 1949 р. двох незалежних німецьких держав – Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) та Німецької Демократичної Республіки (НДР).

Друге питання «Німецьке питання» і спроби його розв'язання (1945 – 1990 рр.). Німецька проблема в міжнародних відносинах». На основі поданого теоретичного матеріалу розкрити особливості політичних аспектів щодо управління Німеччиною, які вплинули на розвиток міжнародних відносин, початку політики «холодної війни» та виникнення «німецького питання».

Відповідь побудувати за таким планом:

1. Діяльність Союзної контрольної ради (СКР), яка забезпечувала реалізацію потсдамських рішень, діяла на засадах консенсусу;
2. Проведення репараційної політики у східній та західній зонах;
3. Здійснення програми «декартелізації» або «децентралізації» в східній та західних зонах;
4. Рішення Паризької сесії Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) (квітень-липень 1946 р.);
5. Американський проєкт угоди про роззброєння й демілітаризацію Німеччини, так звана «угода Бірнса»;
6. Розв'язання проблеми статусу Берліна;
7. Паризькі угоди 1954 р. для ФРН;
8. Розкрити суть «доктрини Хальштейна»;
9. Проблема західного кордону Одер – Нейсе й ігнорування ініціатив НДР;
10. Причини виникнення та перебіг другої Берлінської кризи; прокоментувати вислів Кеннеді – «стіна – це наймерзотніше і переконливе свідощтво провалу комуністичної системи»;
11. Поступовий вхід ФРН до Європи.

Висновки: так, поділ Німеччини став одним із ключових наслідків Другої світової війни. Рішення про створення постійних комітетів Ради міністрів закордонних справ мало на меті врегулювати ключові питання щодо Німеччини. Але через ідеологічне протистояння «холодної війни» багато з цих питань не досягають успіху у спільноті. Це ще більше закріпило поділ країни аж до її возз'єднання в 1990 р.

Третє питання «Внутрішня і зовнішня політика уряду Аденауера. «Німецьке економічне диво». Підготовку до нього варто розпочинати з аналізу проблем повоєнного відродження країни. Пояснити, чому західні політики К. Аденауера називали «дволиким Янусом». Так, Конрад Аденауер відіграв ключову роль у відновленні Німеччини після Другої світової війни та її інтеграції в європейське співтовариство. Його курс на європейську інтеграцію сприяв створенню Європейського об'єднання Вугілля і Сталі (ЄОВС), яке стало основою для подальшого формування Європейського Союзу. У відповіді довести, ким насправді був К. Аденауер – «європеїстом» чи «атлантистом». Використати лекцію «Нюрнберзький міжнародний трибунал» для пояснення позиції канцлера щодо повернення та утвердження Західній Німеччині міжнародного авторитету.

Висновки: до кінця 60-х рр. Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) стала третьою промисловою державою світу (після США та СРСР). Збереженням промислового потенціалу – незважаючи на значне руйнування

під час Другої світової війни, багато промислових підприємств у Західній Німеччині залишилися в робочому стані або були швидко відновлені. Німеччина мала потужну освітню систему та професійну підготовку кадрів, що сприяло швидкому відновленню виробництва. Німецькі товари швидко завоювали міжнародні ринки завдяки високій якості, що забезпечило приплив валютних надходжень. На користь інших великих держав, ФРН у перше десятиліття після війни не витратила значні кошти на армію, що дозволило спрямувати ресурси на економічний розвиток. Завдяки цим факторам у Західній Німеччині відбулося так зване «німецьке економічне диво» (Wirtschaftswunder), яке асоціюється з ім'ям міністра економіки (а пізніше канцлера) Людвіга Ерхарда. Він запровадив соціальну ринкову економіку, що об'єднувала вільний ринок із соціальними гарантіями для населення. До кінця 60-х рр. усі три партії дотримувалися такої позиції розвитку країни, підтримуючи ринкову економіку, соціальні реформи та інтеграцію із Західним світом. У 1949 – 1963 рр. першим канцлером ФРН був Конрад Аденауер (ХДС), який визначав курс країни на європейську інтеграцію, економічне зростання та наближення США. Після нього канцлером став Людвіг Ерхард (1963 – 1966), а з 1966 р. – Курт Георг Кізіnger, який очолив «велику коаліцію» між ХДС/ХСС і СДПН. Основним пріоритетом уряду Аденауера було подолання міжнародної ізоляції ФРН та відновлення її як повноправного члена міжнародної спільноти. ФРН також проводила політику «доктрини Гальштейна», відповідно з якою вона не визнавала дипломатичних відносин із країнами, які підтримували НДР (крім СРСР). Це було частиною боротьби за міжнародне визнання тільки Західної Німеччини як єдиної законної німецької держави.

Заняття II. Перше питання «Нова східна політика» В. Брандта та її вплив на відносну стабілізацію в Європі протягом 1970-х рр.». Це питання студенти повинні розглянути через аналіз розвитку двосторонніх відносин між СРСР і США, які характеризували стан міжнародних відносин. Щодо цього студентам належить насамперед визначити фактори, які спонукали лідерів провідних держав світу до пошуків шляхів їх розв'язання. Вивчення матеріалу питання уможливить простежити безпосередній зв'язок основного з них із досягненнями НТР у військовій сфері, а саме – із нарощуванням арсеналів ядерного і звичайних озброєнь, появою нових засобів масового знищення та засобів їхньої доставки – ракет різного радіуса дії із роздільними боєголовками, розміщенням ядерної зброї у космічному просторі, винайденням потужної лазерної зброї тощо. Треба мати на увазі й збільшення кількості держав, що володіли ядерною зброєю. На 70-ті рр.

припадає й досягнення між СРСР та США «стратегічної рівноваги» (паритету).

Під дією цих факторів у політичній еліті провідних країн світу відбувається поворот від силової конфронтації до розуміння того, що подальша гонка озброєнь може мати катастрофічні наслідки не лише для СРСР і США, а й для усього людства. Розуміння того, що міжнародне життя вирішальною мірою залежить від взаємовідносин СРСР і США, підштовхнуло лідерів цих держав до курсу на розрядку напруженості.

Студенти повинні наголосити, що прорив у американо-радянських відносинах стався з ініціативи США, коли посаду президента обіймав республіканець Річард Ніксон (1969 – 1974 рр.). Під час його візиту навесні 1972 р. до СРСР у результаті особистих переговорів із Л. Брежнєвим було підписано три важливі документи: один із них стосувався основ взаємовідносин між СРСР і США, й робив наголос на пріоритеті мирного співіснування у відносинах між ними. Другим і третім документами були: Договір про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) та Тимчасова угода про деякі заходи в галузі обмежень стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-І). Саме в процесі цих переговорів було започатковано прогрес не лише у відносинах США і СРСР, а й у процесі зміцнення міжнародної безпеки загалом.

Нові зустрічі на найвищому рівні відбулись у червні 1972 р. під час візиту Л. Брежнєва до США та через два роки (червень 1974 р.) в Москві. В ході цих зустрічей були підписані Угода про відвернення ядерної війни, Протокол до Договору про обмеження систем протиракетної оборони, а також Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї.

Необхідно взяти до уваги, що на цьому зустрічі на найвищому рівні не припинилися. Курс свого попередника на нормалізацію американо-радянських відносин продовжив новий президент США Джеральд Форд. Під час його переговорів із Л. Брежнєвим у Владивостоці восени 1974 р. ними була підписана спільна заява про намір укласти нову угоду ОСО-2, обмеження стратегічних наступальних озброєнь на період з 1977 до кінця 1985 р.

Осмищення здійснюваних зовнішньополітичних ініціатив лідерів двох великих держав дасть можливість студентам дійти висновку, що домовленості й угоди, підписані між СРСР і США впродовж 1972 – 1976 рр., засвідчили радикальне просування двох наддержав по шляху подолання догм «холодної війни» і зміцнення безпеки у світі, що сприяло розрядці міжнародної напруженості.

Далі студентам необхідно сконцентрувати увагу на проблемах європейської політики, зокрема, на тих зовнішньополітичних зрушеннях, які стали складовою курсу на подолання стереотипів мислення «холодної війни». Щодо цього особливе місце посідає «нова східна політика» ФРН. Головне, що студенти мають винести з вивчення відповідного матеріалу, – це чітке розуміння суті «нової східної політики» та її результатів.

Студентам уже відомо, що після розколу Німеччини та утворення двох держав – НДР і ФРН, друга тривалий час не визнавала повоєнних реалій в Європі, відмовлялася від співробітництва з країнами Східної Європи, що, зрештою, завело дипломатію ФРН у глухий кут. Це ставало дедалі очевиднішим на тлі прогресуючих американо-радянських переговорів. Тому в результаті ініційованих соціал-демократами ФРН парламентських дискусій щодо перспектив її зовнішньої політики відбулося перегрупування політичних сил, наслідком якого стало формування в жовтні 1969 р. нового уряду, до складу якого ввійшли соціал-демократи і Партія вільних соціал-демократів.

Аналіз змісту цих домовленостей і договорів дасть можливість студентам скласти повне уявлення про суть «нової східної політики», основою якої є визнання недоторканності існуючих кордонів і не застосування сили. Її головним результатом стала нормалізація відносин ФРН із країнами Східної Європи, що сприяло розрядці міжнародної напруженості в цілому регіоні й допомогло організувати скликання загальноєвропейської Ради з безпеки та співробітництва.

Проаналізувавши рішення Ради, яка відбулася влітку 1975 р. за участю 35 країн – 33 Європейських, а також США і Канади у Гельсінкі (Фінляндія), – студенти зможуть зробити висновок, що вона стала поворотним пунктом від політики «холодної війни» до розрядки міжнародної напруженості. Щодо цього рекомендується звернути особливу увагу на з'ясування нових норм міжнародних відносин, зафіксованих у Заключному Акті Гельсінкської Ради, підписаному всіма учасниками 1 серпня 1975 р.

Цим Актом учасники Ради завершили перший етап «холодної війни» і визнали принципи мирного співіснування практичною основою для міжнародних відносин у світі.

Із низки причин період розрядки тривав недовго. На рубежі 70–80-х рр. знову відбувається повернення до конфронтації між провідними державами світу – СРСР і США. Студентам належить з'ясувати причини повернення до «холодної війни», встановити ступінь вини великих держав, зрозуміти, яку роль у новому витку напруженості відіграло вторгнення радянських військ до Афганістану.

Висновки: головною складовою «нової східної політики» стало укладення в серпні 1970 р. в Москві Договору між СРСР і ФРН, у якому була зафіксована відмова від застосування сили у взаємовідносинах і визнана непорушність чинних у Європі кордонів. Обидві сторони визнали за необхідне скликання загальноєвропейської наради з питань безпеки і співробітництва. Значення договору полягає у тому, що він сприяв нормалізації міжнародних відносин в Європі. Він створив умови для прогресу у відносинах ФРН з іншими соціалістичними країнами.

Друге питання «Міжнародні переговори про об'єднання Німеччини в травні-жовтні 1990 р.». Процес інтеграції двох частин Німеччини, зокрема в економічній та соціальній сферах, став важким і тривалим, проте в результаті країна знову стала потужним гравцем на міжнародній арені. Це також стало сигналом для інших посттоталітарних держав, що процес національної ідентичності та політичних орієнтацій може бути врегульований мирним шляхом, незважаючи на складні історичні обставини.

Розкрити умови виникнення «німецького питання» та його еволюції: після Другої світової війни Німеччина була розділена на чотири зони окупації, які контролювалися Радянським Союзом, США, Великою Британією та Францією. Виникнення «німецького питання» стало результатом не тільки військового, а й політичного поділу Європи на два блоки: соціалістичний під керівництвом СРСР та капіталістичний, на чолі зі США. Поділ Німеччини на дві частини (Західну та Східну) став важливою частиною цього протистояння, що зумовлювало політичні, економічні та соціальні проблеми в країні.

Основні етапи розвитку німецько-німецьких взаємовідносин:

1949 р. – заснування двох окремих німецьких держав: Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) на заході та Німецької Демократичної Республіки (НДР) на сході.

1950 – 1960-ті рр. – напруженість між двома державами, що відображалася в політичній та економічній боротьбі, а також у перегонах на озброєння.

1970-ті рр. – період «розрядки» (покращення відносин між Сходом і Заходом), що зокрема відобразилося у підписанні Гельсінкських угод.

1980-ті рр – зростаючі економічні та політичні проблеми в Східній Німеччині, масові виступи населення, що виступало проти авторитарного режиму.

Вплив Радянського Союзу та провідних країн Заходу:

Після війни Радянський Союз прагне створити в Східній Німеччині стабільний соціалістичний режим, який став частиною радянської сфери

впливу. Однак завдяки використанню СРСР було змінено свою політику щодо НДР, визнання об'єднання Німеччини в рамках одного німецького державного утворення було пов'язано з обмеженням контролю над Східною Європою.

Західні держави (США, Великобританія, Франція): Західні держави прагнули побудувати вільну і демократичну Західну Німеччину, що стала основою Європейського економічного співробітництва і НАТО. Політика ФРН у національному питанні: Федеративна Республіка Німеччина у своїй політиці щодо об'єднання країни спиралася на кілька основних принципів:

Принцип мирного об'єднання без насильства.

Створення політичних умов для мирного переходу до об'єднаної Німеччини через переговори з СРСР та країнами Заходу.

Використання дипломатичних каналів та підтримка громадянських рухів в НДР для тиску на уряд Східної Німеччини.

Міжнародний тиск: використання дипломатії для забезпечення підтримки на міжнародному рівні, зокрема, через взаємодію з країнами ЄС, США та СРСР.

Основні етапи процесу об'єднання Німеччини (1989 – 1990 рр.):

Травень 1989 р.: Масові демонстрації в Східній Німеччині.

Листопад 1989 р.: Падіння Берлінської стіни, що стало символом початку процесу об'єднання.

Підписання договору про об'єднання, яке стало можливим завдяки згоді СРСР, що забезпечило західним державам не тільки політичну, але й економічну стабільність в об'єднаній країні.

Завершення об'єднання Німеччини стало визначальною підставою не тільки для самої країни, а й для Європи загалом, заклавши основи для нового політичного.

Використовуючи теоретичний матеріал, показати еволюцію зміни формули «4+2» на «2+4». Розкрити позицію Великобританії та Франції. Показати еволюцію поглядів СРСР у німецькому питанні через аналіз двосторонніх переговорів між М. Горбачовим і Г. Колем.

Висновки: так, об'єднання Німеччини в 1990 р. стало знаковим моментом у міжнародних відносинах, що позначило кінець холодної війни та реструктуризацію політичної карти Європи. Важливими факторами підтримки цього процесу стали розпад соціальної системи, ослаблення СРСР та нові глобальні тенденції, зокрема під США, які мали значний вплив на події.

Цей процес не був лише наслідком об'єктивних змін, таких як падіння Берлінської стіни та економічна криза в НДР, але він є результатом

продуманої стратегії політичного керівництва ФРН. Уряд Гельмута Коля грамотно використав нові можливості, які виникли, і активно сприяв інтеграції НДР в об'єднанні Німеччини, досягнувши економічної та політичної стабільності в новому об'єднанні.

Третє питання «Об'єднання Німеччини та його геополітичне значення». Так, питання національно-державної єдності Німеччини після Другої світової війни дійсно було тісно пов'язане з міжнародними відносинами та глобальними політичними процесами. Після розділу Німеччини на дві частини, Західну (ФРН) та Східну (НДР), кожна з них вступила до політичного та військового блоків: Західна Німеччина стала частиною НАТО та Європейського економічного співтовариства. Взаємодія з Великою Британією, США, Францією, Радянським Союзом та іншими країнами визначила можливість або неможливість єдності Німеччини. Рекомендується студентам розглянути погляди А. Меркель щодо місця і ролі сучасної ФРН в Європі і світі.

Висновки: після об'єднання Німеччини в 1990 р. Федеративна Республіка Німеччина намагалася застосувати свою нову роль на міжнародній арені, водночас стикаючись із викликами на шляху до становлення повноцінної національної демократії. протягом перших років після об'єднання уряду Гельмута Коля намагався зберегти основні принципи зовнішньої політики, притаманні «старій» ФРН, але за рахунок поступових змін адаптуватися до нової реальності.

Європейська стратегія урядової коаліції ХДС/ХСС/ВДП, яка перебувала під керівництвом Гельмута Коля, орієнтувалася на підтримку європейської інтеграції та стабільності в Європі. Вона розвивалася з пошуком змін у політичному контексті після об'єднання, сприяючи формуванню нової зовнішньополітичної парадигми для Німеччини. Нова генерація політичної еліти зі Г. Шрьодером на чолі концептуально і практично завершила процес «нормалізації». Остання передбачала відмову від деяких самообмежень, притаманних Боннській республіці. Саме «нормалізація» позначила перехід політичної традиції «старої» Боннської республіки в політику вже Берлінської ФРН і призвела до перегляду та подальшого обґрунтування європейської політики Німеччини. Відтепер стабільність і прогнозованість німецької політики в Європейському Союзі забезпечується не переважанням європейських інтересів над національними чи європатріотичною риторикою, а чітким визначенням німецьких інтересів та їх активним захистом у рамках багатосторонньої внутрісоюзницької дипломатії.

Рекомендовані джерела інформації

1. Копійка В.В., Кондратюк С.В. Франко-німецькі відносини у другій половині 1940-х – середині 1960-х років : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 274 с.
2. Кудряченко А. Німецько-німецькі стосунки: від визнання до єднання. *Нова політика*. 1996. № 6. С. 33–42. Режим доступу: URL:<https://elibrary.ivinas.gov.ua/1952/>
3. Кудряченко А. Об'єднана Німеччина: нові геополітичні виміри. *Віче*. 2003. № 8 (137). С. 36-41.
4. . Кудряченко А.І., Богданович І.І. Конрад Аденауер. Політична енциклопедія. Київ : ІПіЕНД, 2011. С. 14–15.
5. Кудряченко А. І. Федеративна Республіка Німеччина – друга німецька демократична держава. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 2. С. 140–158. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2019_2_11
6. Кудряченко А.І., Мартинов А.Ю. Глобальні виміри зовнішньої політики Німеччини (2005 – 2021 рр.) : калейдоскоп подій : монографія. Київ, 2022. 560 с.
7. Купрій Т.Г. Християнсько-демократичний союз: рання історія та формування політико-економічної системи Німеччини : монографія. Київ : НАКККІМ, 2010. 128 с. Режим доступу: URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6214/1/T_Kupriy_HDSRIVFPESN_IS.pdf
8. Кротюк С.Ф. Нова роль Німеччини в об'єднаній Європі: пріоритети зовнішньої політики ФРН (1991 – 2004 рр.). Режим доступу: URL:<http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk3/3.pdf>
9. Мартинов А. Гельмут Коль. Канцлер німецької єдності об'єднує Європу. *Історія України*. 2016. № 3 (Лют.); *Історія України*. 2016. № 5 (Берез.).
10. Мартинов А. Конрад Аденауер. *Історія України*. 2015. № 11 (Черв.). С. 4–28.
11. Мартинов А. Як починалася політична кар'єра канцлера ФРН. *Історія України*. 2017. № 5 (Берез.).
12. Мартинов А. Віллі Брандт : нова східна політика і європейська інтеграція. *Історія України*. 2017. № 7 (Квіт.).
13. Мартинов А. «Перебудова» і посткомуністична трансформація країн Центрально-Східної Європи. *Історія України*. 2018. № 5 (Берез.).
14. Мартинов А. «Пан'Європа» Ріхарда Куденхова-Калергі та започаткування процесу європейської інтеграції. *Історія України*. 2019. № 5 (Берез.).
15. Мартинов А. Феміністична зовнішня політика ФРН у історичних трендах (2022 – 2024). *Проблеми всесвітньої історії*. 2024. № 4 (28). С. 136–148. Режим доступу: [URL:https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/327/300](https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/327/300)

16. Основний закон федеративної республіки Німеччина. (Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland, 23 травня 1949). [Електронний ресурс] Режим доступу:
URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation
17. Піпченко Н., Лепеха Я. Підтримка зовнішньополітичної діяльності Німеччини інструментами стратегічних комунікацій. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 1 (15). С. 75–80.
18. Стельмах С.П. Німецька східноєвропейська політика і «політика пам'яті» (1969 – 2022 рр.): непорозуміння із східною Європою. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1 (21). С. 128–153.
19. Стьопочкін М.М. Зовнішня політика ФРН за часів канцлерства Київ : Аденауера. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 114 с.
20. Трохименко О. Вплив розколу та об'єднання Німеччини на етнонаціональну ідентичність німців. *Гілея : науковий вісник*. 2015. № 97. С. 133–138.
21. Хорішко Л. Особливості інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи Німеччини (1949 – 1990 роки). *Політичне життя* 2018. № 4. С. 52–56.
22. Цибулько А.А. Об'єднання Німеччини: історичні передумови та геополітичні наслідки. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2009. Вип. 8. С. 275–292. [Електронний ресурс] Режим доступу:
URL: [file:///C:/Users/USER/Downloads/9566-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19087-1-10-20210222%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/USER/Downloads/9566-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19087-1-10-20210222%20(1).pdf)

ТЕМА 16. ПОВОЄННА ІСПАНІЯ: ПЕРЕХІД ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ДЕМОКРАТІЇ

1. Економічний і політичний розвиток Іспанії в 50 – 70-х рр. Криза і крах режиму Франко.

2. Труднощі політичної трансформації франкістського режиму. Уряд А. Суареса.

3. Розстановка політичних сил в країні, місце та роль монарха. Іспанія кінця 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст.

Реферати:

- *Особливості та уроки переходу Іспанії від авторитаризму до демократії.*
- *Проблеми і шляхи боротьби іспанського уряду проти проявів тероризму в Іспанії.*

Методичні рекомендації

Перше питання «Економічний та політичний розвиток Іспанії в 50 – 70-х рр. Криза і крах режиму Франко». Прокоментувати рішення ООН з «іспанського питання» щодо визнання франкістського режиму фашистським. Навести факти міжнародного бойкоту. Відповідь побудувати на аналізі основних рис складання авторитарної франкістської державності, правовою базою якої стали «основні закони». Розкрити політику лібералізації, яка дала можливість переходу до відкритої ринкової економіки та виходу з міжнародної ізоляції. У відповіді звернути увагу на розвиток взаємовідносин між США, країнами Західної Європи та Іспанією: часткова стабілізація господарської ситуації, песета стала конвертованою валютою, зростання частки іноземного капіталу, розвиток туризму. Розкрити складові лібералізації внутрішньополітичного становища (страйки, амністія політичних в'язнів, прийняття Органічного закону, визначення кандидатури короля тощо).

Висновки: за 50 – 70-ті рр. Іспанія пройшла складний шлях – від диктатури до демократії. Є прикладом унікального досвіду мирного, еволюційного переходу від диктатури до демократії. Серед факторів, які сприяли позитивним змінам в країні, – консенсус її основних політичних партій. Важливу роль у досягненні громадянської єдності належить політичним партіям, які зуміли подолати гостре протистояння з ряду проблем

з метою забезпечення стабільності в суспільстві та його подальшого розвитку.

Друге питання «Труднощі політичної трансформації франкістського режиму. Уряд А. Суареса». Розпочинаючи розгляд цього питання необхідно наголосити, що демократизація політичної системи почалася ще в період франкізму. На трансформаційні процеси великий вплив мали соціально-економічні і зовнішньополітичні фактори. Прагнення розв'язати внутрішні проблеми розвитку держави сприяло подоланню Іспанією політики ізоляції, становленню демократичних інститутів, зміні суспільно-політичної ситуації. За досить короткий термін не тільки сформувалися, але й продовжують стабільно і успішно функціонувати демократична політична система.

Розкрити специфічні риси іспанської моделі демократії, а саме: прагматизм як головний принцип політичної діяльності країни; використання зовнішньополітичного фактора для розв'язання проблем внутрішньополітичної ситуації; прийняття важливих політичних рішень правлячою верхівкою без опори на суспільну думку, і навіть на перекір їй; низький ступінь залучення громадян в політичний процес і діяльність партій. Зміни в суспільній свідомості, пов'язані з орієнтацією на основні принципи ліберальної демократії, економічні успіхи країни, зміни політичної ситуації мали фундаментальний вплив на громадянське суспільство, ефективність демократичних інститутів іспанського суспільства.

Специфіка процесу створення структур парламентської демократії в Іспанії полягає, по-перше, в тому, що імпульс для початку реформ дало наростання внутрішньої політичної кризи франкістського режиму, основними проявами якої були кризи ідентичності франкізму, інститутів авторитарної держави і легітимності режиму. По-друге, реформи почалися з врегулювання фундаментальних політичних питань формування нових державних інститутів, вироблення конституції, визначення загальних принципів національно-державного устрою, нової системи взаємодії між інститутами, зміни місця церкви і армії в державі. Вирішення економічних проблем за спільною згодою з опозицією, було відкладено. По-третє, реформи були спрямовані проти інститутів, а не проти людей. Уряд гарантував збереження статусу чиновникам колишнього держапарату, профспілок, військовослужбовцям.

По-четверте, ініціатива у перехідний період завжди залишалася в руках уряду, що дало можливість йому проводити реформи поступово і послідовно. По-п'яте, уряду вдалося постійно підтримувати горизонтальну легітимність, дотримуючись процедур, узаконених попереднім режимом, плавністю реформ, повагою інтересів осіб, пов'язаних з попереднім режимом.

По-шосте, уряд забезпечив легітимну вертикаль собі і легітимність інститутам нової політичної системи шляхом залучення до процесу реформ антифранкістської опозиції, поступок їй, прагненням підтримати баланс інтересів різних політичних сил суспільства. І найголовніше, методом взаємодії правлячих еліт і еліт опозиції (як правої, так і лівої) у процесі створення основних структур парламентської демократії був пошук консенсусу. Проаналізувати суть ідеї «національного консенсусу», використовуючи теоретичний матеріал.

Ухвалена Конституція Іспанії 1978 р. закріпила демократичний устрій країни після диктатури Франциска Франка. Цей документ установлює парламентську монархію, визнає основні права і свободи громадян та визначає автономний статус регіонів. Проаналізувати статті основного закону. У відповіді показати позицію опозиційно налаштованих франкістів щодо демократичних перетворень у країні. Після ухвалення Конституції 1978 р. Іспанія почала активно інтегруватися в західні військові та економічні структури, що стало ключовим напрямом її зовнішньої політики. Показати роль короля Хуана Карлоса в демократизації іспанського суспільства.

Необхідно торкнутися вирішення національної проблеми. Іспанія – це країна з вираженою етнічною та культурною різноманітністю. Окрім кастильців (яких часто називають власне іспанцями), в країні проживають каталонці, галісійці, баски та інші народи, які мають свою мову, традиції та регіональну ідентичність.

Висновки: спадщина авторитаризму продовжує впливати на тенденції політичного розвитку країни. Однак доля іспанської демократії залежить від західного демократичного співтовариства. Активна участь Іспанії в міжнародній політиці служить основою, яка сприяє інтенсифікації демократичних процесів в країні.

Третє питання «Розстановка політичних сил в країні, місце та роль монарха. Іспанія кінця 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст.». Відповідь побудувати на основі аналізу економічного розвитку, який став головною причиною перегрупування політичних сил в країні. На весні 1996 р. на позачергових виборах ІСРП зазнала поразки. Уряд очолила консервативна Народна партія з Хосе Марія Аснаром.

Щодо зовнішньої політики сучасної Іспанії необхідно наголосити і розкрити фактори, під впливом яких вона формується, а саме її членство в НАТО, ЄС, та інших міжнародних організаціях, а також врахувати двостороннє військово-політичне співробітництво з США, традиційні зв'язки з Латинською Америкою, країнами Середземномор'я, Близького і

Середнього Сходу. Іспанський уряд був одним з найактивніших учасників Маастрихтського договору.

Пояснити, чому останнім часом лідерами політичного життя в Іспанії стали дві партії – Народна та Соціалістична робітнича. Саме між ними і точилася найзапекліша боротьба за лідерство у парламенті та, відповідно, й за міністерське крісло на переломних виборах 2004 р. В Іспанії, на відміну від багатьох інших країн, передвиборні перегони не відіграють надто значної ролі у схилянні симпатій виборців у той чи той бік, адже на агітацію та проведення кампанії на виборах відводиться лише 15 днів. З іншого боку, така стратегія вимагає від політика, що включається в кампанію, бути вже добре знаним серед людей, а отже, докладати додаткових зусиль у своїй повсякденній роботі.

Перемога Сапатеро стала певною мірою сюрпризом для аналітиків, адже ще на початку виборчої кампанії 2004 р. опитування громадської думки віщували перемогу Народній партії – за деякими прогнозами, «народники» навіть мали шанси знову здобути абсолютну більшість. Антикризові реформи вкрай непопулярні в суспільстві. З 2010 р. в Іспанії тривають масові акції протесту та страйки.

Ще одним популярним в країні кроком був вивід іспанського батальйону з Іраку в 2004 р. Ці два кроки змогли зміцнити національну безпеку країни та, зрештою, привели до нової перемоги ІСРП на парламентських виборах у 2008 р. Але перемога соціалістів, поряд з цим, ознаменувала і початок політичної біполяризації країни. Оскільки, вперше з часу закінчення франкістської диктатури, дві великі партії – ІСРП та Народна партія, отримали більшість місць в Національних зборах, завдавши збитків маленьким націоналістським партіям. Новим випробуванням для соціалістичного уряду стала світова економічна криза. Іспанська економіка виявилися однією з найуразливіших до її проявів. Фактично, соціально-економічна ситуація в країні нині є депресивно-посткризовою. При цьому Іспанія стала одним із «лідерів» негативного економічного розвитку. Відкрито заявляється, що країна може припинити свою діяльність у зоні євро. Для виходу з такої ситуації уряд визначив найперспективніші сфери діяльності в 2012 р., а саме: спільне з ЄС управління у сфері економіки, спільна зовнішня політика і політика безпеки, окрема (за «грецьким» варіантом економії) соціальна політика та правосуддя.

Висновки: однією з головних проблем внутрішнього характеру для країни і надалі лишається рекордно високий рівень безробіття. За чотири останні роки він зріс майже у два з половиною рази. Проблема працевлаштування торкнулася в основному молодих фахівців, які не так

давно закінчили навчання. Водночас, чимало на біржі й тих, хто втратив своє місце під час кризи: це будівельники, працівники сільського господарства і торгівлі.

Рекомендовані джерела інформації

1. Агапова В.І. Політичні відносини між Іспанією та США у постбіполярний період. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (2). С. 304–308.
2. Бойко Н.І. «Іспанське питання» на Потсдамській конференції та в Організації Об'єднаних націй. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2016. Вип. 24. С. 259–265.
3. Вітман К. М. Сецесія Каталонії як невдала спроба дезінтеграції Іспанії. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 95–105
4. Годлевська В. Ю. Конституція Іспанії 1978 року та її значення для зміцнення сил демократії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2005. Вип. 9. С. 389–395.
5. Годлевська В.Ю. Демократизація Іспанії: розв'язання національно- регіональної проблеми. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2007. Вип. 12. С. 268–272.
6. Годлевська В. Ю. Місце та роль опозиції на першому етапі демократизації іспанського суспільства (1975 – 1978 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2008. Вип. 13. С. 313–318.
7. Годлевська В. Ю. Парламентські вибори 1982 року та початок консолідації демократії в Іспанії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2010. Вип. 18. С. 281–285
8. Годлевська В. Загальнонаціональні вибори 1986 р. в Іспанії – безперервність змін. *Емінак*. 2016. № 1 (3). С. 86–92.
9. Демчук П. О. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. Київ : ППП, 2004. 252 с.
10. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Королівством Іспанія : Міжнародний договір від 9 лютого 1994. Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
11. Іваницька О. П. Франсиско Франко – фундатор авторитарного режиму в Іспанії (1936 – 1975 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*.

1999. Вип. 1. С. 159–163 Режим доступу: URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdp_ist_1999_1_35

12. Казакова О.М., Бачинська Ю.В. Форми та методи державної пропаганди в Іспанії за часів режиму Ф. Франко. Збірник наукових праць *Гілея : науковий вісник*» Київ : «Видавництво «Гілея», 2020. С. 31–35.

13. Матлай Л.С. Членство Іспанії в Організації Об'єднаних Націй (1955 – 2015 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 42. С. 279–282.

14. Матлай Л. Іспанія в Європейському Союзі (1986 – 2016 рр.). *Емінак*. 2017. № 3(2). С. 103–107.

15. Матлай Л. Зовнішньополітична діяльність регіонів Іспанії (на прикладі Країни Басків і Каталонії). *Емінак*. 2017. № 4 (1). С. 87–92

16. Матлай Л.С. Європейська інтеграція та європеїзація Іспанії: історичний, політичний та дипломатичний досвід (1977 – 2017 рр.). *Політикус*. 2017. Вип. 4. С. 117–120

17. Матлай Л. Дипломатична служба Іспанії у новому тисячолітті. *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3, Num. 1. С. 31–36.

18. Павлишена Ю.В. Внутрішня політика франкістського режиму у 1939 – 1945 роках. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2005. № 4. С. 126–138.

19. Смирнова М.Є. Пріоритети зовнішньої політики Х. Л. Р. Сапатеро. *Гілея : науковий вісник*. 2011. № 43. С. 615–622.

20. Федорова К.О. Зовнішня політика Іспанії на початку ХХІ століття. Warszawa : Diamond trading tour, 2014. 100 с.

21. Чернеженко О.М. Демократичний розвиток та консолідація місцевої влади в Іспанії. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1 (7). С. 101–107.

ТЕМА 17. НОВІ ПАРАМЕТРИ МІЖНАРОДНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У ПОСТКОНФРОНТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

1. Складання системи міжнародної та європейської безпеки на рубежі 80 – 90-х рр.
2. Трансформація НАТО. Діяльність Ради Північноатлантичного співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи.
3. Чинники зростання, розвитку і поширення міжнародного тероризму в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Реферати:

- Головні причини і рушійні сили процесу глобалізації.
- Розвиток освіти, культури і науки в останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст.

Методичні рекомендації

Перше питання «Складання системи міжнародної та європейської безпеки на рубежі 80 – 90-х рр.». Для висвітлення означеної проблеми необхідно охарактеризувати міжнародну ситуацію, що склалася на рубежі століть, наголосивши на дестабілізуючих факторах, які мали місце на європейському просторі, а саме: міжетнічні суперечності і конфлікти, тероризм, поширення наркотиків, організована злочинність. Крім того, відбулася фундаментальна дезорганізація світового порядку та європейського зокрема, на поверхню вийшли проблеми і фактори, які змусили переглянути підходи до завдань безпеки.

Показати безпосередній зв'язок між різними рівнями безпеки – національним, регіональним, глобальним, а також між національною та колективною безпекою, коли безпека окремих держав може бути ефективнішою в рамках глобальної, коли будь-яка нестабільність в окремій країні стає небезпечною для інших. Пояснити, чому в 90-ті рр відбувся відхід від традиційного сприйняття безпеки єдино в її військово-політичному вимірі. Висвітлити, як у постконфронтаційний період відбулося зміщення параметрів безпеки в умовах зміни загроз, коли на фоні інтеграційних процесів розширюється сфера дії локальних викликів. Тобто навіть субрегіональний конфлікт низької інтенсивності міг би стати загрозою безпеки та стабільності не лише для сусідніх держав, а й для цілого регіону.

Відповідь побудувати за такими напрямками: закінчення «холодної війни», дезінтеграція СРСР та розпад ОВД та РЕВ, необхідність формування своєї безпеки в нових умовах країнами Центрально-Східної Європи, перший в повоєнній історії Європи. У відповіді використати знання з курсу «Історія слов'янських народів», наголосивши, що розпад колишньої біполярної системи безпеки призвів до виникнення першого в повоєнній історії Європи повномаштабного збройного конфлікту – югославського.

Таким чином, нові геополітичні реалії вступили у суперечність зі старою системою балансів – військових, економічних, правових. З'явилися перші спроби перегляду базових для європейської стабільності Гельсінських угод.

Розкрити модель загальної і всеохоплюючої безпеки започатковану на Нарадах в Гельсінкі, головним підсумком яких став прийнятий у серпні 1975 р. «Заключний акт». 35 країн-учасниць конференції заявили про свою рішучість «належним чином враховувати і виконувати положення Заключного акту Наради» і продовжувати багатосторонній процес шляхом проведення нових зустрічей на різних рівнях.

Ухвалена на зустрічі глав держав та урядів у Будапешті 5-6 грудня 1994 р. політична декларація «На шляху до справжнього партнерства в нову епоху». Будапештські рішення – це юридична основа переходу до нового етапу діяльності НБСЄ як міжнародної організації. За рішенням Будапештської зустрічі з 1 січня 1995 р. НБСЄ перейменовано в ОБСЄ – Організацію з безпеки і співробітництва в Європі. Обговорення моделі безпеки для ХХІ ст. продовжувалося і на чергових самітах ОБСЄ. Доцільно більш детально розглянути діяльність НБСЄ/ОБСЄ. У складних умовах блокового протистояння Організація служила постійним каналом взаємного спілкування між представниками Сходу і Заходу. Вона внесла елемент багатосторонності в біполярну ситуацію. У заслугу НБСЄ можна поставити також зниження військової напруженості в Європі. У 70 – 80-ті рр. НБСЄ (Нарада з безпеки та співробітництва в Європі) відігравала ключову роль у процесах, що сприяли стабільності і розвитку співпраці між державами Європи під час холодної війни. Головним досягненням цього процесу було те, що НБСЄ допомогла подолати глибокий ідеологічний розкол між Сходом і Заходом, надаючи можливість для прямого діалогу між країнами, що належали до різних блоків.

Одним із основних документів, який визначав напрями роботи НБСЄ, був Гельсінський Заключний акт 1975 р., що заклав основи для розробки спільних принципів і правил, серед яких важливими були:

1. Невтручання у внутрішні справи держав.

2. Поважання суверенітету і територіальної цілісності країн.
3. Невикористання сили чи загрози силою у міжнародних відносинах.
4. Вільний вибір політичних і соціальних систем.
5. Права людини та основні свободи, що стали важливими складовими співпраці.
6. Економічне співробітництво та розвиток гуманітарних зв'язків.

Другий етап діяльності ОБСЄ охоплює 90-ті рр. XX ст. З прийняттям нових членів і активізацією діяльності даної організації.

У своїй практичній діяльності Організація тісно співпрацювала з іншими міжнародними інститутами, серед яких ООН, НАТО, РЄ, ЄС, СНД. ОБСЄ здійснювала посередницькі місії в Чечні, Абхазії, Придністров'ї, Косово та в інших «гарячих» точках Європи і Азії. Треба відзначити і те, що до кінця 90-х рр. намітився географічний і функціональний перекис у діяльності ОБСЄ, який погрожував послабити позиції Організації на міжнародній арені, на це також вплинула пасивність Мінської групи ОБСЄ з вирішення вірмено-азербайджанського конфлікту.

Протягом третього етапу діяльності ОБСЄ, що охоплює перші роки XXI ст., ведеться активна робота з усунення названих дисбалансів, адаптації порядку денного ОБСЄ до нових викликів і загроз безпеки, з-поміж іншого, і міжнародному тероризму, реформування інститутів для надання їхній роботі більшої скоординованості. Організація взяла на себе відповідальність як важливий інструмент з мирного врегулювання спірних питань у своєму регіоні і одним з головних інструментів з раннього попередження, запобігання конфліктам, регулювання криз та постконфліктного відновлення.

Висновки: процес формування нової системи міжнародної та європейської безпеки на рубежі 80 – 90-х рр. був складним і багатогранним. Він включав не тільки зменшення військової загрози між великими державами, але й створення нових підходів до врегулювання регіональних конфліктів, розширення механізмів співпраці й адаптацію до нових викликів глобальної безпеки. У цих умовах наявні структури безпеки – ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС, Рада Європи тощо – постали перед проблемами визначення нових загроз і ризиків, а також перед пошуком створення системи безпеки на континенті.

Друге питання «Трансформація НАТО. Діяльність Ради Північноатлантичного співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи». Починаючи розгляд цього питання варто пригадати, що Організація Північно-Атлантичного договору була утворена 4 квітня 1949 р.

Звернути увагу на одну з найважливіших проблем перегляду структури альянсу та політики безпеки з боку США, позаяк залишалося відкритим

питання про їхнє бажання дотримуватися довготривалих зобов'язань щодо безпеки Європейського континенту, а також про можливості збереження єдності альянсу в умовах формування поляризованих інтересів його членів. Зокрема, не було єдності поглядів щодо доцільності існування цієї організації у постконфронтаційний період.

Країни-члени НАТО продовжували вважати, що за цією організацією залишається традиційна роль щодо стримування радянської загрози, підтриманні участі США у вирішенні питань безпеки та оборони Європи, в інтеграції Німеччини до західних структур залишається актуальною. Оскільки і після розпаду СРСР Росія залишалася найбільшою державою з великим військовим потенціалом і з невизначеним політичним майбутнім. Обумовити, що історичний досвід ХХ ст., підтвердив той факт, що залучення США до розв'язання чи попередження широкомасштабних конфліктів у межах Європи й надалі має бути важливим елементом стратегії Заходу.

Проаналізувати роботу Лондонського саміту в липні 1990 р. на якому країни-члени НАТО визнали, що «альянс виявився найвдалішим оборонним союзом в історії Європи», одночасно визнавши, що існує нагальна необхідність зміни підходів до розв'язання питань безпеки. У листопаді 1991 р. на саміті НАТО у Римі підписано документ «Нова стратегічна концепція НАТО», який передбачав зниження ядерної загрози. Основною метою стало зниження ядерної загрози та сприяння миру в Європі. НАТО заявило про готовність обмежити кількість своїх ядерних озброєнь, зокрема, в умовах поступового скорочення ядерного потенціалу. НАТО підкреслило свою роль як оборонного союзу, спрямованого на захист території та стабільності в Європі. Організація закріпила принцип колективної оборони (ст. 5 Вашингтонського договору).

Висновки: у 90-х рр. ХХ ст. в Європі відбувалися важливі зміни, які потребували нових підходів до механізмів безпеки та співпраці. Одним із ключових викликів було питання розширення НАТО, особливо на країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Це розширення було для самих країн, які прагнули інтеграції у західні структури, але також вимагало адаптації НАТО до нових умов. Один із основних механізмів адаптації НАТО до нових умов – програми партнерства, такі як РПАС/РЄА Залучення до євроатлантичних структур та розвиток співпраці з НАТО дозволили Україні забезпечити національні інтереси, сприяючи збереженню безпеки та стабільності.

Третє питання «Чинники зростання, розвитку і поширення міжнародного тероризму в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.» пропонується студентам підготувати на основі поданого конспекту-лекції. Так, сучасний тероризм справді має багато спільних рис із політичним насильством

минулої епохи, але також демонструє нові характеристики, які є умовами сучасного світу.

Хоча сучасний тероризм закорінений в історичних формах політичного насильства, він значно еволюціонував у своїх цілях, методах та масштабах.

Навести приклади і дати характеристику ліво- і праворадикальних організацій, які беруть на себе відповідальність за здійснені терористичні акти в Європі, Іраку, Палестині тощо.

Використовуючи знання з курсу «Новітня історія країн Азії і Африки», розглянути одну з найголовніших рис ісламського екстремізму – його войовничість, глобально-месіанський характер, всюдисущість, нехтування інших, не мусульманських цінностей.

Підсумовуючи питання щодо природи сучасного тероризму, студенти повинні відзначити, що раніше тероризм проявляється в економічному та лівому екстремізмі, але в наш час домінує ісламський екстремізм, який підтримується певними режимами та фінансовими структурами. Він також наголошує на проблеми боротьби з тероризмом, яка вимагає міжнародного співробітництва.

Використання силових методів боротьби з тероризмом може додати демократичним принципам сприяння розвитку авторитаризму, що ставить питання про ефективність і моральність таких підходів, зокрема в Європі, для протидії цьому глобальному виклику.

Необхідно розглянути важливу складову питання – досвід США у боротьбі з тероризмом. Створення нових антикризових органів: після терактів 11 вересня США створили Міністерство внутрішньої безпеки для координації заходів з боротьби з тероризмом та забезпечення національної безпеки. Також було створено Терористичне фінансове управління, яке займається боротьбою з фінансуванням тероризму.

Сполучені Штати розробили цілу низку заходів для підвищення безпеки на внутрішньому та міжнародному рівнях. Це включає вдосконалення прикордонного контролю, перевірку пасажирів та вантажів в аеропортах, посилення заходів для протидії вибуховим пристроям.

Після нападів 11 вересня США розпочали активні військові операції проти терористичних організацій, зокрема вторгнення до Афганістану.

Загалом, досвід США в боротьбі з тероризмом є комбінацією суворих заходів безпеки, міжнародного співробітництва та інновацій у технологіях, що створює складну й багатогранну картину протидії терористичним загрозам.

Використовуючи знання з курсу «Новітня історія країн Азії і Африки», розкрити особливості боротьби Франції з ісламським фундаменталізмом. З

курсу «Історія слов'янських народів» розкрити проблему досвіду Росії у протистоянні тероризму.

Висновки: тероризм використовується як інструмент для досягнення політичних цілей, зокрема для боротьби за владу або її утримання. Релігійні фанатики, зокрема мусульмани, можуть обґрунтовувати насильство через віру, що вбивство ворогів є релігійним обов'язком. Зважаючи на глобальний характер цієї проблеми, важливою є міжнародна координація у боротьбі з тероризмом. Боротьба з тероризмом є складним завданням, яке не може бути розв'язане найближчим часом через недостатнє вивчення досвіду боротьби з конфліктами, а також через різні підходи держави до визначення тероризму та методів боротьби з ним.

Рекомендовані джерела інформації

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 107 с.
2. Волощук П. Адаптація НАТО до нових світових реалій. *Підтекст*. 1997. № 2. С. 3–7.
3. Волощук П. Близький Схід. *Підтекст*. 1997. №23. С. 42–51.
4. Волощук П. НАТО та європейська безпека. *Підтекст*. 1997. С. 5–6.
5. Доповідь Держдепартаменту США про глобальний тероризм. *Вашингтонська папка*, 12.07.00.
6. Дорошенко А. Терор і тероризм. *Політика і час*. 1997. № 8–9. С. 14–21 (закінчення у № 9, С. 29–36).
7. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 27 січня 1977 р. Страсбург.
8. Ємельянов В. Об'єкт тероризму: його ознаки. *Право України*. 1999. № 11. С. 104–106.
9. Ємельянов В. Щодо кримінально-правового визначення тероризму. *Право України*. 1999. № 8. С. 83–85.
10. Закон України. Про боротьбу з тероризмом. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 25. С. 180.
11. Зелінський С. А. Політичний тероризм як соціально-правове явище. *Актуальні проблеми держави та права*. Вип. 6. Ч. II. Одеса, 1999. С. 40.
12. Івченко В.І. Тероризм. *Політика і час*. №1, 2. 2000. С. 16–21, (С. 13–21).
13. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття. Україна. США. Світ. Вибране. – К. : Центр вільної преси, 2012. 420 с.

14. Набока С. Закономірності, особливості та перспективи розвитку східноєвропейських країн пострадянського простору в контексті світових глобалізаційних процесів. *Досвід та перспективи трансформації пострадянського простору в контексті інтеграційних та глобалізаційних процесів* : збірник наукових праць. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 26–36.
15. Стрімська М. Політичний тероризм: проблеми його визначення. *Політологічний часопис*. 1994. № I. С. 45.
16. Токаревський Г.В. Міжнародний тероризм: сучасний стан та перспективи протидії. *Стратегічна панорама*. 2003. № 1.
17. Шергін С. Вплив чинників глобалізації та регіоналізації на зовнішню політику і дипломатію. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2007. Вип.13. С. 37–40.
18. Яцько А. Онтологія насильництва: терор і тероризм, як елементи війни. *Українські проблеми*. 1998. № 1.
19. Ялі М. Х. Вплив світової економічної кризи 2008-2009 років на роль США в міжнародній системі. США і світ XXI століття : монографія / Пахомов Ю.М., Коваль І.М., Шергін С.О. та інші. Київ : Центр вільної преси, 2013. С. 456–471.